

F.T.Esanboboyev,
A.I.Abdiraxmonov,
H.Sh.Begimqulov,
J.S.Saidov.

ILMIY VA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH

O'quv qo'llanma

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**OLY TA‘LIM TIZIMI KADRLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
INSTITUTI**

**F.T.Esanboboyev, A.I.Abdiraxmonov,
H.Sh.Begimqulov, J.S.Saidov.**

**ILMIY VA INNOVATSION
FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH**

O‘quv qo‘llanma

TOSHKENT – 2026

UO‘K: 39.013(072)

KBK: 74.03ya7

E 81

Mazkur o‘quv qo‘llanma oliy ta‘lim muassasalari pedagog va rahbar xodimlarining malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun mo‘ljallangan. Unda uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimining nazariy-huquqiy asoslari, pedagog va rahbar xodimlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, malaka oshirishning zamonaviy va muqobil shakllari hamda ularni ta‘lim amaliyotiga joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanishning mazmuni va tamoyillari, rasmiy, norasmiy hamda informal ta‘limning o‘zaro uyg‘unligi, individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish, innovatsion yondashuvlar, raqamli ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish, ilg‘or xorijiy tajribalar hamda kasbiy rivojlanish samaradorligini baholash mexanizmlari bayon etilgan.

Tuzuvchilar: *Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi bo‘lim boshlig‘i F.T.Esanboboyev*
Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi yetakchi mutaxassisi A.I.Abdirahmonov
Kasbiy ta‘limni rivojlantirish instituti Mo va QT fakultet dekani dotsent, p.f.f.d.(PhD), H.Sh.Begimqulov
Oliy ta‘lim tizimi kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti mustaqil tadqiqotchisi J.S.Saidov

Taqrizchilar: *Oliy ta‘lim tizimi kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti dotsenti, p.f.f.d.(PhD), M.O.Innazarov*
Professional ta‘limni rivojlantirish instituti dotsenti, p.f.f.d. (PhD G.X.Kadirova)

ISBN: 978-9910-5342-7-0

Ushbu o‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025 yil 09 iyuldagi 258-sonli buyrug‘iga asosan chop etishga tavsiya etildi.

© F.T.Esanboboyev, A.I.Abdiraxmonov,
H.Sh.Begimqulov, J.S.Saidov., 2026
© “ZUXRO BARAKA BIZNES” nashriyoti

MUNDARIJA

KIRISH.....	4
I BOB OLIY TA'LIM TIZIMIDA ILM-FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: XALQARO STANDARTLAR, MILLIY XUSUSIYATLAR VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI.....	6
1.1. O'qitish, ta'lim, fan va innovatsiya tushunchalari. O'qitish sifatidan – ta'lim sifatiga o'tish.....	35
1.2. Zamonaviy ta'limning global trendlari.....	38
1.3. Jahonning yetakchi universitetlari strategik rivojlanishining asosiy yo'nalishlari.....	41
1.4. O'zbekistonda ilm-fanni rivojlantirish yo'lidagi muammolar va ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasining asosiy yo'nalishlari.....	43
II BOB OLIY TA'LIMNING ZAMONAVIY INTEGRATSIYASI: GLOBAL VA MINTAQAVIY MAKONDA RAQOBATCHILIKDAGI USTUVORLIKLARI, UNIVERSITETLARNING XALQARO VA MILLIY REYTINGI.....	52
2.1. Tadbirkorlik universitetlarida talim, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ilmiy tadqiqot natijalarni tijoratlashtirish.....	52
2.2. OTMning raqobatbardoshligini tashkil etish tizimi.....	57
2.3. Xalqaro reyting turlari va ularning indikatorlari.....	60
III BOB OTMLARDA TALIM, ILMIY VA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH, ILMIY TADQIQOT NATIJALARNI TIJORATLASHTIRISH.....	66
3.1. OTMlarda innovatsion jarayon mahsuldorligiga ta'sir etuvchi omillar. Universitet(OTM)lar innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili...	66
3.2. Tijoratlashtirish manfaatlari nuqtai nazaridan zamonaviy OTMda innovatsiyalarni boshqarishning SWOT-tahlili.....	71
3.3. Universitet 3.0 modelida professor - o'qituvchilar faoliyatini tashkil etish: “Amaliyotchi professorlar” (PoP, Professor of Practice) modeli.....	73
IV BOB OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA “YASHIL MADANIYAT” NI SHAKLLANTIRISH MASALALARI.....	93
4.1. “Yashil madaniyat” tushunchasi va uning mazmun-mohiyati va asosiy komponentlari.....	94
4.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda RQ-436-sonli “2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori mazmuni va mohiyati.....	97
4.3. Cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanishni takomillashtirish.....	104
4.4. Atrof-muhit muhofazasi muammolari va ularni keskin kamaytirish.....	107
V ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	117

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi hujjatda 2026-yilgacha o‘quv dasturlari va darsliklarni ilg‘or xorijiy tajriba asosida to‘liq qayta ko‘rib chiqish hamda amaliyotga joriy etish, oliy ta‘lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish, ta‘lim sifatini oshirish, davlat oliy ta‘lim muassasalariga akademik va moliyaviy mustaqillik berish, jumladan mehnatga haq to‘lash, xodimlar soni, to‘lov-kontrakt miqdori hamda ta‘lim shakllarini mustaqil belgilash amaliyotini yo‘lga qo‘yish kabi vazifalar belgilangan.

Shuningdek, davlat oliy ta‘lim muassasalarining huquq va vakolatlarini aniq belgilash, 2026-yilgacha 10 ta salohiyatli oliy ta‘lim muassasasini QS va THE xalqaro reytinglariga kirishga maqsadli tayyorlash, oliy ta‘lim muassasalarining xalqaro reytinglarga kirishi bo‘yicha maxsus dasturlar ishlab chiqish hamda ularni 5 yilga mo‘ljallangan maqsadli rivojlantirish dasturlari asosida amalga oshirish nazarda tutilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta‘lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o‘qitish usullarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik yo‘nalishlarda tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini to‘liq joriy etish hamda o‘quv rejalarida amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan fanlar ulushini kengaytirish kabi vazifalar belgilangan.

Mamlakatimizda barcha sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, aholining dunyoqarashini o‘zgartirish hamda zamon talablariga javob beradigan yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu bois ta‘lim tizimini mustahkamlash va uni zamonaviy talablar bilan uyg‘unlashtirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta‘lim va tarbiya jarayonini islohotlar talablari bilan

uyg'un holda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu modul oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilar hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatini endi boshlayotgan yosh olimlar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda ilmiy tadqiqotlarni xalqaro formatda olib borish, ilmiy natijalarni tijoratlashtirish, litsenziyalash hamda ilmiy nashrlarda chop etish bo'yicha nazariy, uslubiy va amaliy tavsiyalar jamlangan.

Mazkur modul xalqaro ilmiy nashrlar talablari asosida tadqiqot natijalarini izchil tahlil qilish va ilmiy maqola shaklida bayon etish, shuningdek, ilmiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy dasturiy vositalardan to'g'ri foydalanish qoidalarini o'rgatadi. Unda misollar, namuna va izohlar orqali tadqiqotchilar uchun tushunarli va amaliy yondashuvlar taqdim etiladi.

Innovatsiyalar va ilmiy-tadqiqot natijalarini xalqaro formatda yoritish nuqtai nazaridan, zarur hollarda o'zbek va ingliz tillarida ilmiy asoslangan yondashuvlardan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Bu esa xalqaro ilmiy maqolalarni sifatli tayyorlash va nashr etish bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. IMRAD uslubining qo'llanilishi esa ilmiy maqolaning tuzilishi, mazmuni va ilmiy qiymatini oshirishga yordam beradi.

Ishchi dastur doirasida berilayotgan mavzular tinglovchilarda ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, zarur bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

I BOB OLIY TA'LIM TIZIMIDA ILM-FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: XALQARO STANDARTLAR, MILLIY XUSUSIYATLAR VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

1.1. O'qitish, ta'lim, fan va innovatsiya tushunchalari. O'qitish sifatidan – ta'lim sifatiga o'tish.

O'zbekiston Respublikasining ilm-fan va innovatsion faoliyatga doir qonunlari va Konsepsiyasining mazmuni, shuningdek, 2030-yilgacha ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan strategiyalarni tushunish uchun raqamlar va jadvallar asosida ba'zi muhim tafsilotlarni keltirish mumkin. Ushbu qonunlar va konsepsiya ilm-fanning rivojlanishiga, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga va ilmiy faoliyatni modernizatsiya qilishga yo'naltirilgan.

O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi qonuni ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarga qaratilgan huquqiy asoslarni belgilaydi. Qonunning asosiy maqsadlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ilm-fan sohasida davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirish;
- Ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va moliyaviy qo'llab-quvvatlash;
- Innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va ilmiy natijalarni amaliyotga joriy qilish.

“Innovatsion faoliyat to'g'risida”gi qonun innovatsion faoliyatni tashkil etish va rag'batlantirishga yo'naltirilgan. U innovatsion g'oyalarni amalga oshirishda ilm-fanning o'rni va uni iqtisodiyotga joriy qilishni nazarda tutadi. Asosiy tamoyillar:

- Innovatsion ekotizimni yaratish;
- Innovatsion faoliyat uchun zarur huquqiy va iqtisodiy sharoitlar yaratish;
- Innovatsion mahsulotlarni yaratish va tijoratlashtirish.

O'zbekiston ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan konsepsiyasining maqsadi 2030-yilgacha yuqori samarali ilmiy-texnologik, innovatsion faoliyatni amalga oshirishni ta'minlashdir. Bu konsepsiya ilmiy

tadqiqotlar sifatini oshirish va ilmiy-texnologik salohiyatni jahon miqyosida raqobatbardosh qilishni ko‘zlaydi. Konsepsiyaning asosiy yo‘nalishlari:

➤ Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni sanoatga qo‘llash;

➤ Ilm-fan tizimini modernizatsiya qilish va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash;

➤ Xalqaro ilmiy hamkorlikni kuchaytirish.

O‘zbekiston ilm-fanini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar haqida quyidagilarni keltirish mumkin:

O‘zbekiston Respublikasi byudjetidan ilm-fan va innovatsiyalar sohasiga ajratilgan mablag‘lar yildan yilga oshib bormoqda. 2020-yilda ilm-fanga ajratilgan mablag‘lar umumiy byudjetning 0.5% ini tashkil etgan, 2023-yilda esa bu ko‘rsatkich 1.1% ga yetgan.

O‘zbekistonda ilm-fan sohasida faoliyat yuritayotgan xodimlar soni doimiy ravishda o‘shib bormoqda. 2023-yil ma‘lumotlariga ko‘ra, ilmiy xodimlar soni 30,000 nafardan oshdi, buning 15,000 nafari professor-o‘qituvchilar, 10,000 nafari ilmiy tadqiqotchilardir.

2020-yilda O‘zbekistonda patentlar soni 500 dan oshgan, 2024-yilda esa bu ko‘rsatkich 2,000 dan yuqori bo‘lgan. Bu ilmiy va innovatsion faoliyatning yanada rivojlanayotganligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonning xalqaro ilmiy hamkorligi tobora kuchaymoqda. 2024-yilda O‘zbekiston 50 dan ortiq davlat bilan ilmiy-texnologik hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan, shuningdek, xalqaro ilmiy jurnallarda O‘zbekiston olimlarining maqolalari soni 5,000 dan ortgan.

2030-yilgacha O‘zbekistonda ilm-fan sohasini yanada rivojlantirish uchun quyidagi asosiy strategiyalarni amalga oshirish rejalashtirilgan:

Ilm-fan va innovatsiya sohasida davlat investitsiyalarini oshirish;

Ta‘lim tizimini zamonaviy ilmiy-texnologik talablarga moslashtirish;

Xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish va ilmiy ta‘limning sifatini oshirish.

O‘zbekistonning ilm-fan va innovatsion faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan qonunlar va 2030-yilgacha bo‘lgan konsepsiya, mamlakat ilmiy va texnologik salohiyatini oshirishga, iqtisodiyotga ilmiy

yondoshuvlarni joriy etishga, hamda xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishga qaratilgan muhim huquqiy va strategik asoslarni taqdim etadi.

Jahonda oliy ta'lim rivojlanish tendensiyalari va strategik yo'nalishlar zamon talablari bilan doimiy ravishda o'zgarib turadi. Shu bois, oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, global miqyosda raqobatbardoshlikni oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan turli trendlar mavjud. Ushbu tahliliy ma'lumotda umumiy trendlar va ularning strategik yo'nalishlarini raqamlar va jadvallar asosida ko'rib chiqamiz.

Oliy ta'lim tizimida jahon bo'ylab ko'plab tendensiyalar kuzatilmoqda. Quyidagi asosiy yo'nalishlar global miqyosda oliy ta'limni shakllantiruvchi omillardan hisoblanadi:

Raqamli texnologiyalar va onlayn ta'lim tizimlari so'nggi yillarda o'sishga erishdi. Pandemiya davrida onlayn ta'limga bo'lgan talabning keskin ortgani, shuningdek, kelajakda ta'limning raqamli shakllari jadal rivojlanishini ko'rsatmoqda.

2023-yil holatiga ko'ra, global miqyosda 300 milliondan ortiq onlayn talaba mavjud edi.

Onlayn ta'lim bozorining hajmi 2025-yilgacha 350 milliard dollarni tashkil etishi kutilmoqda (Global Industry Analysts, 2023).

Dunyo bo'ylab oliy ta'limda mobillik va talaba almashinuvi sezilarli darajada o'sdi. Xalqaro ta'lim dasturlari va mobillik siyosatlari oliy ta'lim tizimlarida talabalarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi.

2023-yilda talaba almashinuvi orqali xalqaro miqyosda o'qiyotgan talabalarining soni 5 milliondan oshdi (UNESCO, 2023).

Xalqaro universitetlar o'rtasida hamkorlikning o'sishiga ko'ra, 2025-yilda 200 dan ortiq davlatda oliy ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligi 30% ga oshishi kutilmoqda.

Oliy ta'limda ta'lim sifatini oshirish va dunyoviy standartlarga mos keladigan diplom va darajalarga ega bo'lishga bo'lgan talab oshmoqda. Shuningdek, ko'plab universitetlar xalqaro akkreditatsiya olmoqda.

2022-yilda dunyo bo'ylab oliy ta'lim muassasalarining 70% dan ortig'i xalqaro akkreditatsiyaga ega bo'ldi (QS World University Rankings, 2023).

Oliy ta'limning global rivojlanish strategiyalari va yo'nalishlari quyidagi sohalarda jadal davom etmoqda:

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan belgilangan 17 ta barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) doirasida oliy ta'lim tizimlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, SDG 4 (ta'limning sifatini oshirish) va SDG 9 (innovatsiyalar va infratuzilmani rivojlantirish) oliy ta'limning asosiy yo'nalishlarini tashkil etadi.

2023-yilda oliy ta'lim muassasalarining 80% dan ortig'i barqaror rivojlanish maqsadlarini o'z ta'lim dasturlariga integratsiya qildi (UNESCO, 2023).

Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy tadqiqotlar va innovatsion loyihalarga e'tiborini oshirish, shuningdek, jahon ilm-fanining rivojlanishiga hissa qo'shish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Innovatsiyalarni amaliyotga joriy qilish oliy ta'limda markaziy o'rin tutmoqda.

2023-yilda dunyo bo'ylab oliy ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar uchun sarflangan mablag'lar 500 milliard dollardan oshdi.

Innovatsiyalarni tijoratlashtirish bo'yicha, 2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, oliy ta'lim muassasalarining 40% dan ortig'i innovatsion startaplarni yaratishga yordam berdi (OECD, 2023).

Ta'limda individual yondashuv va talaba markazli tizimning o'sishi oliy ta'lim tizimlarining asosiy yo'nalishiga aylanishi kutilmoqda. Bu talabalar uchun moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi.

2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'ylab oliy ta'lim muassasalarining 50% dan ortig'i individual yondashuvni o'z ta'lim dasturlariga qo'shgan (Times Higher Education, 2023).

Jahon bo'yicha oliy ta'limda raqamli texnologiyalar, mobillik, ta'lim sifatini oshirish va innovatsiyalarni joriy etish kabi global tendensiyalar jadal rivojlanmoqda. Strategik yo'nalishlar va rivojlanish istiqbollari oliy ta'lim tizimlarining jahon bo'ylab samarali rivojlanishini ta'minlash uchun muhim omillardan biridir. Raqamlar asosida olib borilgan tahlil, ta'lim tizimining xalqaro miqyosda integratsiyasi

va global barqaror rivojlanish maqsadlariga moslashuvni ta'minlashni ko'rsatadi.

Tendensiya/Yo'nalish	O'sish sur'ati (2020-2023)	Prognoz (2025)	Manba
Onlayn ta'lim bozorining hajmi	20% (yillik o'sish)	350 milliard dollar	Global Industry Analysts
Xalqaro talaba almashinuvi	5 million talabalar (2023)	7 million talabalar	UNESCO, 2023
Akkreditatsiyaga ega oliy ta'lim muassasalari	70% (2022)	75%	QS World University Rankings
Barqaror rivojlanish maqsadlariga mos ta'lim dasturlari	80% oliy ta'lim muassasalari	85%	UNESCO, 2023
Innovatsion startaplar yaratish (Oliy ta'lim)	40% universitetlar	50%	OECD, 2023

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimi so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Mamlakatning ta'lim siyosatidagi o'zgarishlar va global tendensiyalarni inobatga olgan holda, oliy ta'limni modernizatsiya qilish va sifatni oshirishga katta e'tibor qaratmoqda.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimining asosiy rivojlanish tendensiyalari

O'zbekistonning oliy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalarni joriy qilishga katta e'tibor qaratmoqda. Pandemiya davrida onlayn ta'lim tizimi sezilarli darajada rivojlandi. 2020-yildan boshlab, ko'plab universitetlar va oliy ta'lim muassasalari o'z ta'lim dasturlarini onlayn platformalarga moslashtirdi.

2023-yilga kelib, O'zbekistonda oliy ta'limning 30% dan ortig'i onlayn shaklda o'qitiladi.

2022-yilda O'zbekistonda 250,000 dan ortiq talabalar onlayn ta'lim formatida tahsil oldi (O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi statistikalari).

Oliy ta'lim tizimida xalqaro hamkorlik va talaba almashinuvi so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Ko'plab oliy ta'lim muassasalari, jumladan Toshkent Davlat Yuridik Universiteti, O'zbekiston Milliy

Universiteti, xalqaro universitetlar bilan hamkorlik o‘rnatmoqda.

2023-yilda O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarining 20% dan ortig‘i xalqaro ta’lim dasturlarida ishtirok etdi.

2023-yilda 5,000 dan ortiq o‘zbekistonlik talabalar chet elda o‘qiyotgan bo‘lib, ular asosan Evropa, MDH, Yaqin va uzoq Sharq mamlakatlari hamda AQShda tahsil olishmoqda.

O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarining ta’lim sifatini oshirish va xalqaro standartlarga javob beradigan diplomlar olish maqsadida ko‘plab universitetlar xalqaro akkreditatsiya olishga intilmoqda.

2023-yilda O‘zbekistonda 15 ta oliy ta’lim muassasasi xalqaro akkreditatsiyadan o‘tgan. Oliy ta’lim muassasalarining 40% dan ortig‘i xalqaro ta’lim dasturlariga moslashtirilgan va yuqori sifatli o‘qituvchilarni jalb etishga harakat qilmoqda. Oliy ta’lim tizimi barqaror rivojlanish maqsadlariga mos ta’lim dasturlarini ishlab chiqmoqda. Xalqaro miqyosda barqaror rivojlanishning 17 ta maqsadi doirasida ta’lim tizimida muhim o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda.

Oliy ta’lim muassasalari ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarga ko‘proq e’tibor qaratmoqda. Ilm-fanini rivojlantirish va innovatsiyalarni joriy qilishga qaratilgan strategik yo‘nalishlar ilmiy va texnologik salohiyatni oshirishga xizmat qilmoqda.

2023-yilda oliy ta’lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlar uchun sarflangan mablag‘lar 100 million dollardan oshdi.

Raqamlar va jadvallar asosida tahlil

Tendensiya/Yo‘nalish	O‘shish sur'ati (2020-2023)	Prognoz (2025)
Onlayn ta’limning rivojlanishi	30% ta’lim onlayn shaklda	50% ta’lim onlayn
Xalqaro talaba almashinuvi	5,000 talaba (2023)	7,000 talaba
Akkreditatsiyadan o‘tgan oliy ta’lim muassasalari	15 ta muassasa (2023)	20 ta muassasa
Barqaror rivojlanish maqsadlariga mos ta’lim dasturlari	70% oliy ta’lim muassasalari	80% oliy ta’lim muassasalari
Innovatsion startaplar yaratish	500 startap (2023)	800 startap

Innovatsion startaplar yaratish bo'yicha oliy ta'lim muassasalari 500 dan ortiq yangi startap loyihalarini ishlab chiqildi

Oliy ta'lim tizimida talaba markazli ta'lim tizimi va individual yondashuvni joriy qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Talabalar uchun moslashuvchan ta'lim dasturlari, shaxsiylashtirilgan o'qitish metodikasi joriy etilmoqda.

Oliy ta'lim tizimi global tendensiyalarga mos ravishda raqamli texnologiyalarni joriy qilish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish, ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirgan. O'zbekiston oliy ta'lim tizimining kelajakdagi rivojlanish istiqbollari barqaror rivojlanish maqsadlari, innovatsiyalarni tijoratlashtirish va talaba markazli ta'limni yanada kengaytirishga yo'naltirilgan.

Zamonaviy ta'limning global trendlari, dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarining o'zgarishi, yangi texnologiyalarning joriy etilishi va ijtimoiy-ehtiyojlarga mos ravishda rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Global ta'lim tizimi hozirgi kunda bir qator muhim yo'nalishlarda rivojlanmoqda. Quyida ba'zi asosiy global ta'lim trendlari ko'rib chiqamiz:

a. Raqamli ta'lim va onlayn o'qish

Raqamli texnologiyalar va internetning rivojlanishi ta'limning global trendlarini belgilaydi. Onlayn ta'lim, masofaviy o'qish va raqamli o'quv resurslari hozirgi kunda dunyo bo'yicha ta'lim tizimlarining ajralmas qismiga aylangan. Pandemiya davrida bu trend yanada kuchaygan va ko'plab universitetlar hamda ta'lim muassasalari onlayn ta'limni joriy etishdi.

Trendning mohiyati: O'quvchilarga onlayn kurslar, virtual sinflar, interaktiv o'quv platformalari orqali ta'lim olish imkoniyatini yaratish.

b. Shaxsiylashtirilgan ta'lim (Personalized learning)

Shaxsiylashtirilgan ta'lim – bu o'quvchilarning individual ehtiyojlariga, qobiliyatlariga va o'rganish uslublariga moslashtirilgan ta'limdir. Bu modelda, har bir o'quvchi o'ziga xos o'quv rejasini amalga oshirishi, o'z qiziqishlari va tezligi asosida ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Trendning mohiyati: O‘quvchilarga o‘zgaruvchan ehtiyojlari asosida moslashtirilgan ta’lim jarayonini taqdim etish.

c. STEM ta’limining kuchayishi

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics – fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta’limi hozirgi kunda dunyo bo‘ylab eng muhim ta’lim yo‘nalishlaridan biriga aylangan. STEM ta’limi o‘quvchilarga yaratish va muammolarni hal qilishga asoslangan bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatadi.

Trendning mohiyati: Innovatsion va texnologik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun STEM yo‘nalishidagi ta’limni kuchaytirish.

d. Umr bo‘yi ta’lim (Lifelong learning)

Umr bo‘yi ta’lim, odamlarning o‘qish va o‘rganish jarayonini umr bo‘yi davom ettirishini anglatadi. Bu trend mehnat bozoridagi talablar o‘zgarishi va texnologik inqiloblar sababli zarur bo‘lib chiqdi. Ta’limning har bir bosqichida odamlar yangi ko‘nikmalarni o‘rganishlari kerak.

Trendning mohiyati: Odamlar o‘z professional faoliyatlarini davom ettirish uchun doimiy ravishda yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishi kerak.

e. Inkluziv ta’lim

Inkluziv ta’lim har bir o‘quvchining ehtiyojlarini hisobga olib, ularga teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qiladi. Bu, nafaqat nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar, balki ijtimoiy yoki madaniy jihatdan kam ta’minlangan guruhlardagi o‘quvchilarga ham teng ta’lim olish imkonini beradi.

Trendning mohiyati: Ta’lim tizimini har bir kishi uchun ochiq va teng imkoniyatlarga ega qilish.

f. Ta’limda sun'iy intellekt (AI) va avtomatlashtirish

Sun'iy intellekt (AI) va avtomatlashtirish texnologiyalarining ta’lim tizimlariga integratsiyasi o‘quv jarayonini samaraliroq qilishga yordam beradi. AI yordamida o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini kuzatish, ularning muvaffaqiyatini tahlil qilish va ta’limni individuallashtirish mumkin.

Trendning mohiyati: O‘quvchilarning muvaffaqiyatini aniqlash va ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish.

g. Yashil ta’lim (Green education)

Yashil ta’lim ekologiya, barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishga e’tibor qaratadi. Bu trend ta’lim tizimlarida barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Trendning mohiyati: O‘quvchilarga atrof-muhitni saqlash va barqaror rivojlanish haqida ma'lumot berish, ekologik mas'uliyatni o‘rgatish.

h. Kreativlik va muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga e’tibor

Zamonaviy ta’limda kreativlik va muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga katta e’tibor qaratilmoqda. O‘quvchilarga nafaqat bilimlar, balki ularni amaliyotga qo‘llash va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish imkoniyatlari taqdim etiladi.

Trendning mohiyati: O‘quvchilarga muammolarni hal qilish, yangi yechimlar topish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyatini yaratish.

Zamonaviy ta’limning global trendlari, asosan, texnologiyalarning rivojlanishi, raqamli ta’limning ommalashuvi, shaxsiylashtirilgan va inkluziv ta’limga bo‘lgan e’tiborning ortishi bilan bog‘liq. Bu trendlarga moslashish, ta’lim tizimlarining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarga yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatish imkoniyatlarini yaratadi.

O‘zbekistonda zamonaviy ta’limning global trendlari sezilarli darajada rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar, shaxsiylashtirilgan ta’lim, sun’iy intellekt, blended learning, va ekologik ta’lim kabi yo‘nalishlar o‘z o‘rnini mustahkamlamoqda. Ta’lim tizimi kelajakda yanada global standartlarga yaqinlashib, raqamli va innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash orqali o‘z o‘quvchilari va talabalarini yangi avlod ko‘nikmalari bilan ta'minlaydi.

Ta’limning globallashuvi — bu dunyo bo‘ylab ta’lim tizimlarining o‘zaro integratsiyasi, yangilanishi, va bir-biriga yaqinlashish jarayonidir.

Oxirgi o'n yilliklarda, ta'limning globallashuvi o'zining ahamiyatini sezilarli darajada oshirdi. Bu jarayon o'zaro iqtisodiy, siyosiy, va madaniy integratsiya hamda unifikatsiya (ya'ni, tizimlar va standartlarning birlashuvi va standartlashtirilishi) orqali yuz beradi. Quyida ta'limning globallashuvi qanday vazifalarni bajarishi haqida tahliliy ma'lumotlar keltirilgan:

Global iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni oshirish: Ta'lim tizimlarining globallashuvi o'zaro iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Global miqyosda, ta'lim yangi texnologiyalar, innovatsiyalar va ilg'or bilimlarni joriy etishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, xalqaro biznes, iqtisodiy integratsiya va raqobatbardoshlikni oshirishda ta'lim tizimlari yetakchi rolni bajaradi.

Kadrlar tayyorlash: Ta'limning globallashuvi orqali ishchi kuchining malakasi va ta'lim darajasi butun dunyo bo'ylab bir xilda oshirildi. Xalqaro ta'lim va ilmiy almashinuvlar orqali ta'lim tizimlari o'quvchilarga global ish bozorida raqobatlashish imkoniyatini yaratmoqda. OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti) 2022-yilgi hisobotiga ko'ra, dunyo bo'yicha oliy ta'limga kirish imkoniyatlari 40% ga oshgan.

Siyosiy ideologiyalarning ta'limga ta'siri: Ta'limning globallashuvi siyosiy integratsiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ta'limni barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda. Ta'limning globallashuvi xalqaro siyosiy hamkorlikni kuchaytiradi, davlatlar o'rtasida ta'lim sohasidagi siyosatlarni sinxronlashtirish va umumiy standartlarga amal qilishni rag'batlantiradi.

Global siyosiy barqarorlik va ijtimoiy omillar: Ta'limning globallashuvi orqali ko'plab davlatlar o'z siyosiy tizimlarini takomillashtirishga, ijtimoiy tenglik va adolatni oshirishga harakat qilmoqda. Xalqaro ta'lim tizimlari o'quvchilarga birgalikda ishlash va bir-birini hurmat qilishni o'rgatadi, bu esa siyosiy barqarorlikka xizmat qiladi.

Madaniyatlararo anglashuvni oshirish: Ta'limning globallashuvi

butun dunyo bo‘ylab madaniyatlararo anglashuvni rivojlantiradi. Ta’lim dasturlarida madaniyatlararo almashinuv, tarix, adabiyot va san’atni o‘rganish vaqti kelib global madaniy o‘zaro tushunishni mustahkamladi. Bu o‘zaro tushunishni yaxshilash va madaniy farqlarni hurmat qilishni ta’minlaydi.

Global ma'lumotlarni birlashtirish va unifikatsiya: Ta’lim tizimlarining globallashuvi global bilimlar bazasining unifikatsiyasini ta’minlashga yordam beradi. Xalqaro ta’lim platformalari (masalan, edX, Coursera) orqali bir nechta mamlakatlar o‘quvchilari umumiy ta’lim standartlariga asoslangan materiallarga kirish imkoniga ega. Bu nafaqat ta’lim tizimlarini birlashtiradi, balki ta’limni o‘rganish va o‘rgatishdagi metodologik yondoshuvlarni ham yagona tizimga keltiradi.

Ta’lim xizmatlarini eksport qilish: O‘zbekistondan misol keltiradigan bo‘lsak, 2022-yilda O‘zbekistonda 10,000 dan ortiq xorijiy talaba ta’lim olayotgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib, bu raqam 20,000 ga yetishi kutilmoqda. O‘zbekistonning oliy ta’lim muassasalari xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo‘lishi, o‘z ilmiy va ta’lim tizimini boshqa mamlakatlarga eksport qilish imkonini yaratadi.

Global tenglikni ta'minlash: Ta’limning globallashuvi nafaqat ta’lim sifatini oshirishga, balki ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytirishga ham yordam beradi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO, barcha yoshdagi va barcha turdagi o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishni ta'minlashga harakat qilmoqda. Masalan, 2022-yilga kelib, 90% dan ortiq davlatlar inkluziv ta’lim dasturlarini amalga oshirgan, bu raqam 2030-yilga kelib 95% ga yetishi kutilmoqda.

Ta’limning globallashuvi, butun dunyoda jahon iqtisodiy, siyosiy va madaniy integratsiyasini kuchaytirish va unifikatsiya qilish jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayon ta’lim tizimlarini yagona global formatga keltirishga, kadrlar tayyorlashni yaxshilashga, madaniyatlararo anglashuvni rivojlantirishga va global siyosiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Oxirgi o‘n yilliklarda ta’limning globallashuvi jahonning turli burchaklaridagi odamlar o‘rtasida hamjihatlik va o‘zaro tushunishni kuchaytirishga yordam berdi.

Milliy ta'lim tizimlarining davlat chegaralaridan chiqib, ta'limning baynalminallashuvi - bu dunyo bo'yicha ta'lim tizimlarining integratsiyasi va global miqyosda yagona ta'lim makonining shakllanishi jarayonini anglatadi. Oxirgi yillarda bu jarayon jadal ravishda rivojlanmoqda. Xalqaro miqyosda ta'lim tizimlarining yaqinlashishi va yagona ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi bir nechta sabablar, xususan, texnologiyalar rivojlanishi, iqtisodiy integratsiya, siyosiy hamkorlik va global madaniyatlararo anglashuvni yaxshilash bilan bog'liq. Quyida bu jarayonning asosiy jihatlari tahlil qilingan.

Ta'limning baynalminallashuvi - ta'lim tizimlarining butun dunyo bo'ylab integratsiyalashuvi va umumiy ta'lim standartlari, metodologiyalarini joriy etishdir. Bu jarayonning asosiy motivatsiyasi global miqyosdagi o'zgarishlarga, jumladan, iqtisodiy integratsiya, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishiga bog'liq.

Global ta'lim standartlari: Ta'lim tizimlarining baynalminallashuvi orqali umumiy ta'lim standartlari ishlab chiqilmoqda. Bu xalqaro ta'lim tizimlari va ilmiy tadqiqotlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi. Masalan, **Bologna jarayoni** Yevropada oliy ta'lim tizimini yagona tizimga keltirishga xizmat qilmoqda. Bu tizim orqali ta'limning tarkibi, darajalari va kvalifikatsiya tizimi yagona formatga keltirilgan.

Yagona ta'lim makoni (global ta'lim makoni) - bu dunyo bo'ylab ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va o'quvchilarning o'zaro bog'lanishi, bilim almashinuvi va tajriba o'rganishning o'zaro integratsiyalashgan tizimidir. Bu jarayon quyidagi omillarni o'z ichiga oladi:

Onlayn va masofaviy ta'lim: Texnologiyalarning rivojlanishi bilan, onlayn ta'lim global ta'lim makonini yaratishda katta rol o'ynaydi. Onlayn platformalar (masalan, Coursera, edX, Udemy) o'quvchilarga dunyoning istalgan nuqtasidan ta'lim olish imkoniyatini taqdim etadi. 2023-yilda 200 milliondan ortiq foydalanuvchi onlayn ta'lim platformalaridan foydalanmoqda.

Ta'lim xizmatlari bozori - bu ta'lim sohasidagi xizmatlarning, masalan, kurslar, malaka oshirish dasturlari, texnologiyalar va ilmiy

resurslarning global miqyosda sotilishi va xarid qilinishi jarayonidir. Xalqaro miqyosda ta'lim xizmatlari bozorining o'sishi bir nechta omillar bilan bog'liq.

Oliy ta'lim tizimlarining xususiy sektorga o'tishi: Ko'plab davlatlarda oliy ta'lim muassasalari va ta'lim xizmatlari xususiy sektorga o'tayotgani kuzatilmoqda. Xususan, ta'lim xizmatlari bozorining xususiy sektorga o'tishi, raqobatni kuchaytiradi va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. 2020-yilda global ta'lim bozorining hajmi 250 milliard dollarga yetdi va 2028-yilda 1 trillion dollarga yetishi kutilmoqda.

Xalqaro tashkilotlar va ta'lim aloqalari: Ta'limning globallashuvi xalqaro tashkilotlar, jumladan, **UNESCO**, **OECD**, **BMT** va boshqa tashkilotlar yordamida amalga oshiriladi. Ushbu tashkilotlar o'quvchilarga va ta'lim muassasalariga global ta'lim standartlarini yaratishda va o'zaro anglashuvni rivojlantirishda yordam beradi. Misol uchun, **UNESCO** tomonidan amalga oshirilayotgan **Education for Sustainable Development** (Barqaror rivojlanish uchun ta'lim) dasturi butun dunyodagi ta'lim tizimlarini barqaror rivojlanish maqsadlariga yo'naltirishga yordam beradi.

Xalqaro almashinuv va tadqiqotlar: Ta'lim tizimlarining integratsiyasi ilmiy tadqiqotlar va tajriba almashinishni osonlashtiradi. Dunyo bo'ylab universitetlar o'rtasida ilmiy almashinuvlar va o'qituvchi-tadqiqotchilar o'rtasidagi hamkorlik ko'paymoqda. Masalan, Yevropa universitetlari bir-biri bilan ilmiy tadqiqotlar, o'qituvchilarni malakasini oshirish va dasturlarni birlashtirish bo'yicha hamkorlik qiladi.

Milliy ta'lim tizimlarining davlat chegaralaridan chiqib, ta'limning baynalminallashuvi va yagona ta'lim makonining shakllanishi dunyo bo'yicha ta'lim tizimlarining integratsiyasini kuchaytiradi. Xalqaro ta'lim xizmatlari bozori o'sib bormoqda va bu jarayon global iqtisodiy, siyosiy, va madaniy integratsiyaning muhim qismiga aylanishi kutilmoqda. Ta'lim tizimlari va xizmatlarining globallashuvi nafaqat ta'limning sifatini oshiradi, balki o'quvchilarga va o'qituvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi.

Ta'limning ommaviylashuvi - bu ta'lim tizimlarining kengayishi, ya'ni keng miqyosda barcha ijtimoiy guruhlariga, mamlakatlar

va hududlar bo'yicha ta'limga kirish imkoniyatlarining oshishi jarayonini anglatadi. Ommaviy ta'lim - bu o'zining keng aholi qatlamlariga yo'naltirilgan, har bir fuqaro uchun ta'lim olish imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan tizimdir. Ommaviy ta'lim jarayoni, o'zining tarixiy rivojlanishiga ko'ra, ta'limning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Ommaviy ta'limning rivojlanishi, asosan, XIX asrning ikkinchi yarmida boshlandi. Dastlabki bosqichda, ta'lim faqat boy va yuqori tabaqalar uchun mavjud edi, lekin sanoat inqilobi va ijtimoiy o'zgarishlar natijasida ta'lim olish imkoniyatlari kengayib, ommaviy ta'lim tizimi shakllana boshladi. Keyinchalik, XX asrda bu jarayonni davlatlar o'z nazoratiga olib, barcha fuqarolarga ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish uchun aniq siyosatlarni amalga oshira boshladi.

Birinchi bosqich (XIX asr): Birinchi bosqichda ta'lim tizimlari faqat ayrim ijtimoiy guruhlar uchun mavjud edi, va faqat yuqori tabaqa vakillari yoki hukumat xizmatchilari ta'lim olgan.

Ikkinchi bosqich (XX asr): 20-asrning boshlarida ko'plab davlatlar majburiy va bepul boshlang'ich ta'limni joriy qildi. Masalan, 1917-yilda Sovet Ittifoqi boshlang'ich ta'limni majburiy va bepul qilishni ta'minladi.

Hozirgi bosqich: XXI asrda, ta'lim ommaviylashuvi nafaqat boshlang'ich ta'limga, balki yuqori ta'limga ham tegishli bo'lib, ta'limni barcha ijtimoiy guruhlar uchun erkin va qulay qilishga qaratilgan.

Ta'limning ommaviylashuviga bir qancha omillar sabab bo'ldi, ular orasida:

Sanoat inqilobi: XIX asrda sanoat inqilobi ta'limga bo'lgan talabni oshirdi. Yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish usullari talab qiladigan ko'nikmalarni olish uchun keng ommaga ta'lim berish zarurati paydo bo'ldi.

Ijtimoiy adolat va tenglik: Ommaviy ta'lim ijtimoiy tenglikni ta'minlashda, xususan, qizlar, ayollar, etnik guruhlar va kambag'al qatlamlar uchun ta'lim imkoniyatlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Demokratik jamiyatlar: Demokratik jamiyatlarda, aholining barcha qatlamlariga ta'lim berish orqali fuqarolarni jamiyatga faol ishtirok etishga tayyorlash, ularni qonunlarga hurmat va ijtimoiy

mas'uliyatni his qilishga o'rgatish maqsadida ommaviy ta'lim tizimi yaratiladi.

Globalizatsiya: Globalizatsiya jarayonida dunyo iqtisodiyoti va madaniyatining birlashuvi ta'limni global miqyosda ommaviy qilishga yordam beradi. Davlatlar o'rtasida bilim almashinuvi va ta'limning xususiyatlari bir-biriga yaqinlashmoqda.

Texnologiyalarning rivojlanishi: Raqamli texnologiyalar va internet ta'limning ommaviylashishiga yordam berdi. Masofaviy ta'lim va onlayn kurslar orqali dunyoning turli burchaklaridagi odamlar bir xil ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Ommaviy ta'limning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatlarida bir nechta afzalliklari mavjud:

Ijtimoiy tenglikni ta'minlash: Ommaviy ta'lim orqali jamiyatdagi barcha ijtimoiy guruhlarning ta'lim olish imkoniyatlari tenglashtiriladi. Bu esa ta'limni imkoniyatlar tengligini yaratishning asosiy vositasiga aylantiradi.

Iqtisodiy rivojlanish: Ommaviy ta'lim ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotning asosi bo'lib, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash orqali iqtisodiyotning rivojlanishiga yordam beradi. Masalan, ta'lim darajasi oshgani sayin, aholi bandligi va mehnat unumdorligi ortadi.

Jamiyatning barqarorligi: Ommaviy ta'lim fuqarolarni jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zolariga aylantiradi. Bu, o'z navbatida, siyosiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Madaniy integratsiya: Ta'limning ommaviylashuvi, jamiyatlarda madaniy integratsiyani kuchaytiradi, chunki ta'lim barcha fuqarolarga o'zaro anglashuv va o'z madaniyati va qadriyatlarini hurmat qilishni o'rgatadi.

Ommaviy ta'lim tizimi o'zining rivojlanishida ba'zi muammolarga duch kelishi mumkin:

Resurs yetishmasligi: Ommaviy ta'lim tizimlari ko'pincha yetarli moliyaviy resurslarga ega bo'lmasligi mumkin, bu esa o'qitish sifatini pasaytiradi va ta'lim tizimlarining samaradorligini kamaytiradi.

Ta'limning sifati: Ta'lim tizimining ommaviylashuvi faqat o'quvchilarga ta'lim berishning kengayishini ta'minlamaydi, balki ta'lim

sifatining pasayishi ham xavfi mavjud. O'quvchilarga o'rgatishning sifatli va moslashuvchan bo'lishi muhimdir.

Inkluzivlikning yetishmasligi: Ba'zi guruhlar, masalan, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, etnik yoki madaniy ozchiliklar, ta'lim tizimiga teng kirish imkoniyatlariga ega bo'lmasligi mumkin.

Ommaviy ta'lim jarayoni dunyo bo'ylab o'zgarib boradi, va bu jarayonda quyidagi global tendensiyalar ko'zga tashlanadi:

Raqamli ta'lim va onlayn kurslar: 2020-yildan boshlab pandemiya ta'limning raqamli shaklini keng tarqatdi. Hozirda, onlayn ta'lim platformalari va masofaviy kurslar global ta'lim tizimlarining bir qismiga aylangan. Bu jarayon ommaviy ta'limga global kirish imkoniyatini yaratadi.

Ta'limning shaxsiylashtirilishi: Ommaviy ta'lim tizimlari o'quvchilarning individual ehtiyojlariga javob beradigan shaxsiylashtirilgan ta'lim metodlarini joriy etmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilarning o'rganish uslubi va sur'ati hisobga olinadi.

Ta'limning ommaviylashuvi - bu jamiyatlarning rivojlanishiga va barqarorligini ta'minlashga yordam beradigan asosiy omil. Ommaviy ta'lim har bir shaxsga teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan bo'lib, ijtimoiy tenglik, iqtisodiy o'sish va madaniy integratsiyani qo'llab-quvvatlaydi. Biroq, ta'lim tizimlarining kengayishi bilan birga, sifatni ta'minlash va resurslarni taqsimlash masalalari ham ahamiyatga ega.

Ta'limning demokratlashuvining asosiy maqsadlari

Ta'limning demokratlashuvi bir qator ijtimoiy va siyosiy maqsadlarni ko'zlaydi:

Ta'limga teng kirish imkoniyatini yaratish: Ta'limning demokratlashuvi barcha ijtimoiy guruhlar uchun, xususan, ijtimoiy, iqtisodiy, etnik va jinsiy jihatdan marginal guruhlar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'qitishning sifatini oshirish: Ta'lim tizimlari barcha fuqarolarga yuqori sifatli ta'lim berishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu nafaqat ta'limning ommaviyligi, balki uning sifatini ham ta'minlashni anglatadi.

Fuqarolikni rivojlantirish: Demokratik jamiyatda, ta'lim fuqarolarni o'z huquqlarini tushunishga, jamiyatda faol ishtirok etishga va demokratik qadriyatlarni hurmat qilishga tayyorlaydi.

Ijtimoiy integratsiya: Ta'limning demokratlashuvi, jamiyatdagi ijtimoiy farqlarni kamaytirishga va har bir fuqaroning jamiyatdagi o'rni va roli haqida o'ylashga yordam beradi.

Ta'limning demokratlashuvi: asosiy yo'nalishlar

Ta'limning demokratlashuvi jarayonida bir qator muhim yo'nalishlar mavjud:

Bepul va majburiy ta'lim: Demokratik jamiyatlarda ta'limni barcha fuqarolar uchun erkin va mavjud qilish har bir insonning huquqi sifatida qaraladi. Ko'plab davlatlar boshlang'ich ta'limni bepul va majburiy qilishni amalga oshirdi. Hozirda ko'plab mamlakatlarda oliy ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish va uning narxini pasaytirishga qaratilgan siyosatlar joriy etilmoqda.

Ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish: Ta'lim tizimlari o'quvchilarga teng kirish imkoniyatlarini yaratish uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqmoqda. Masalan, ijtimoiy, iqtisodiy yoki etnik jihatdan marginal guruhlarga (kam ta'minlangan oila a'zolari, etnik ozchiliklar, nogironlar va h.k.) ta'lim olishda yordam berish, ular uchun maxsus imtiyozlar va stipendiyalar yaratish.

Gender tengligi: Ta'limning demokratlashuvi jarayonida, gender tengligi muhim o'rin tutadi. O'quvchilarga, jinsidan qat'iy nazar, teng imkoniyatlar yaratish, ayniqsa, ayollar va qizlarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, jamiyatdagi gender tengligini ta'minlash uchun zarurdir.

Inkluziv ta'lim: Inkluziv ta'lim, har bir o'quvchining ehtiyojlarini hisobga olib, barcha ijtimoiy guruhlar, shu jumladan, nogironlar va maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashuvchan ta'lim tizimini taqdim etishni ko'zda tutadi.

Ta'limning demokratlashuvi va siyosat

Demokratik jamiyatlarda ta'limning demokratlashuvi davlat siyosatiga bevosita ta'sir qiladi. Davlatlar ta'limga investitsiya qilish orqali fuqarolarni ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatdan tayyorlashadi.

Ta'limning demokratlashuvi siyosatlari quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Tenglik va adolat prinsiplariga asoslangan siyosat: Ta'limning demokratlashuvi jarayonida, davlatlar tenglik va adolat prinsiplarini ta'minlash uchun ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlarga qarab ta'limga kirish imkoniyatlarini tenglashtirishga harakat qiladilar. Bepul ta'lim va barcha qatlamlar uchun teng imkoniyatlar yaratish bu prinsiplarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Ta'lim sifatini oshirish: Ta'limning demokratlashuvi faqat kengaytirish bilan cheklanmaydi, balki ta'lim sifatini oshirishga ham qaratilgan. O'qituvchilarni malakasini oshirish, yangi ta'lim metodlarini joriy etish, texnologiyalardan foydalanish - bularning barchasi ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Ta'limning demokratlashuvining afzalliklari

Ta'limning demokratlashuvi bir qancha ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy afzalliklarga ega:

Ijtimoiy tenglikni ta'minlash: Ta'limning demokratlashuvi ijtimoiy tenglikni ta'minlaydi va jamiyatdagi farqlarni kamaytiradi.

Fuqarolarni jamiyatga moslashtirish: Demokratik ta'lim tizimi fuqarolarni jamiyatda faol ishtirok etishga, o'z huquqlarini tushunishga va mas'uliyatni his qilishga o'rgatadi.

Iqtisodiy o'sish: Ta'limning demokratlashuvi orqali jamiyatdagi har bir kishiga o'z malakalarini oshirish va ish bozori uchun kerakli bilimlarni olish imkoniyatlari yaratiladi. Bu, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishni ta'minlashga yordam beradi.

Madaniy integratsiya va birlik: Ta'limning demokratlashuvi jamiyatdagi har xil ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi anglashuvni va hamkorlikni rivojlantiradi.

Ta'limning demokratlashuvining muammolari

Ta'limning demokratlashuvi jarayonida ba'zi muammolar yuzaga kelishi mumkin:

Resurs yetishmasligi: Ta'lim tizimining kengayishi resurslar yetishmovchiligi, xususan, moliyaviy va inson resurslarining yetarli bo'lmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ta'lim sifati: Ta'limning demokratlashuvi faqat uning kengayishi bilan bog'liq bo'lib, ta'limning sifatini oshirishga e'tibor yetarlicha qaratilmasa, sifatsiz ta'lim muammosiga olib kelishi mumkin.

Ta'limdagi ijtimoiy farqlar: Bepul va majburiy ta'lim tizimi orqali barcha ijtimoiy guruhlarga teng imkoniyatlar taqdim etilishiga qaramasdan, ba'zi guruhlar, masalan, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, hali ham ta'lim tizimidan to'liq foydalana olmayapti.

Ta'lim texnologiyasi - bu ta'lim jarayonlarini samarali va tizimli tashkil etish uchun qo'llaniladigan ilmiy yondashuvlar, metodlar, texnik vositalar va materiallar majmuasidir. Ta'lim texnologiyalari, ta'limning maqsad va vazifalariga erishishda, o'quvchilarga bilim berish, ularni tarbiyalash va rivojlantirishda qo'llaniladigan turli vositalarni o'z ichiga oladi. Bu, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro faoliyatini yanada samarali qilishga yordam beradigan zamonaviy pedagogik texnikalar va raqamli vositalarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik nazariya va metodlar: Ta'lim texnologiyasi pedagogik nazariyalar va metodlarga asoslanadi, bu esa o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda o'qitishning samarali usullarini belgilaydi.

Texnik vositalar va uskunalar: Zamonaviy kompyuterlar, multimedia, interaktiv taxtalar, onlayn platformalar va boshqa texnologik vositalar ta'lim texnologiyasining muhim qismidir. Bu vositalar ta'lim jarayonini yengillashtiradi va sifatini oshiradi.

Materiallar va resurslar: Ta'lim jarayonida foydalaniladigan o'quv qo'llanmalari, kitoblar, videolar, dasturlar va boshqa resurslar ham ta'lim texnologiyasiga kiradi. Ular ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilarga ma'lumot yetkazishda qo'llaniladi.

Baholash va o'rganish tahlili: Ta'lim texnologiyasining bir qismi sifatida o'quvchilarning o'rganish jarayonini baholash va tahlil qilish metodlari ham kiradi. Bu baholash jarayonlari o'quvchilarni yanada samarali ta'lim olishga yo'naltirishga yordam beradi.

An'anaviy ta'lim texnologiyalari: Bular o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi bevosita muloqotga asoslangan, klassik ta'lim metodlariga asoslanadi. Bu metodlarga o'qituvchining dars o'tish jarayoni, o'quv qo'llanmalari, sinfda guruh ishlari va boshqa an'anaviy

yondashuvlar kiradi.

Raqamli ta'lim texnologiyalari: Bu texnologiyalar internet, kompyuterlar, mobil qurilmalar va boshqa raqamli vositalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishni nazarda tutadi. Masofaviy ta'lim (online education), elektron ta'lim materiallari, onlayn testlar va interaktiv dasturlar bu turga kiradi.

Multimedia texnologiyalari: Ta'lim jarayonida video, audio, animatsiyalar va interaktiv o'quv materiallari kabi ko'p turdagi vizual va eshittirish vositalaridan foydalanish. Bu texnologiyalar o'quvchilarni o'rgatishda vizual ko'rish va eshitish orqali ta'lim olishni yanada samarali qiladi.

Simulyatsiya va o'yin texnologiyalari: O'yinlar, simulyatsiyalar va virtual muhitlar yordamida o'quvchilarga interaktiv o'rganish imkoniyatlarini yaratish. Bu texnologiyalar, o'quvchilarni real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlashda qo'llaniladi.

Mobil ta'lim (m-learning): Mobil qurilmalar (smartfonlar, planshetlar) orqali ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish. M-learning zamonaviy o'quvchilarga istalgan joyda va vaqtda o'rganish imkonini beradi.

Ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kiritilishi o'quvchilarga va o'qituvchilarga bir qator foydali imkoniyatlarni taqdim etadi:

Teng imkoniyatlar yaratish: Ta'lim texnologiyalari orqali, ta'limga kirish imkoniyati barcha uchun teng bo'ladi, ayniqsa chekka hududlarda yoki iqtisodiy jihatdan kam ta'minlangan o'quvchilarga. Onlayn ta'lim platformalari va raqamli resurslar global miqyosda ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Yuqori sifatli ta'lim: Ta'lim texnologiyalari o'quvchilarga yanada interaktiv, vizual va eshitish orqali o'rganish imkoniyatini yaratadi, bu esa ta'lim sifatini oshiradi.

Individulizatsiya: Ta'lim texnologiyalari yordamida o'quvchilarni shaxsiylashtirilgan ta'lim yondashuvlari orqali o'rgatish mumkin. Masalan, o'quvchilarning o'rganish tezligi va uslubi hisobga olinib, ular uchun moslashtirilgan darslar va materiallar tayyorlanadi.

Tezkor va samarali baholash: Ta'lim texnologiyalaridan

foydalanish o'quvchilarning o'rganish jarayonini baholashni osonlashtiradi. Onlayn testlar, avtomatik baholash tizimlari va analitik vositalar yordamida o'quvchilarning o'rganish natijalari tez va aniq baholanadi.

Ko'p tomonlama o'rganish: Ta'lim texnologiyalari yordamida o'quvchilar, videolar, podkastlar, animatsiyalar, simulyatsiyalar va boshqa turdagi materiallardan foydalanib, o'rgatish jarayonini ko'p tomonlama o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ta'lim texnologiyalarining rivojlanish tendensiyalari

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari global miqyosda rivojlanib bormoqda. Quyidagi tendensiyalar bugungi kunda ta'lim texnologiyalarining asosiy yo'nalishlarini tashkil etadi:

Onlayn ta'lim va masofaviy o'qish: Pandemiya davrida, onlayn ta'lim va masofaviy ta'limning ahamiyati oshdi. Onlayn ta'lim platformalari va resurslari, shuningdek, virtual sinflar va sinfda o'rganish jarayonlarini interaktiv qilish imkoniyatlari keng tarqalmoqda.

Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili: Sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida o'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlash, shaxsiylashtirilgan o'qitish metodlarini ishlab chiqish va ularning o'rganish jarayonini baholash mumkin bo'ladi. Ma'lumotlar tahlili esa o'quvchilarning o'rganish jarayonidagi muvaffaqiyatini aniqlashda yordam beradi.

Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR): Virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalari yordamida o'quvchilarni real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlash, murakkab va xavfli vaziyatlarni simulyatsiya qilish, yoki tarixiy voqealarni qayta tiklash imkoniyatlari yaratildi.

Gamifikatsiya: Ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini kiritish (masalan, ball to'plash, tanlovlar, o'yinli vazifalar) o'quvchilarni yanada faolroq va qiziqarli o'rganishga rag'batlantiradi.

Ta'lim texnologiyalarining muvaffaqiyatli qo'llanilishi bir qator cheklovlar va qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

Resurslar va infratuzilma yetishmasligi: Barcha maktablar va o'quvchilar uchun kerakli texnologik vositalar va internetga kirish

imkoniyatlari bo'lmashligi mumkin.

O'qituvchilarning tayyorligi: O'qituvchilar yangi texnologiyalarni samarali qo'llashni o'rganishlari kerak, bu esa ba'zi hollarda murakkabliklarga olib kelishi mumkin.

Tafakkur va yondashuvlar o'zgarishi: O'qituvchilar va o'quvchilar ta'lim texnologiyalarini joriy qilishga moslashishlari kerak. Ba'zi o'qituvchilar eski pedagogik usullarga ko'nikib qolgan bo'lishi mumkin.

Inson kapitali - bu iqtisodiy o'sish va rivojlanishda muhim rol o'ynaydigan, odamlarning bilim, ko'nikma, malaka, sog'liq va boshqa shaxsiy sifatlarini anglatadi. Inson kapitalining rivojlanishi iqtisodiy tizimning samarali ishlashiga, mehnat bozorining talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi. **Ta'lim** esa inson kapitalining asosi sifatida, ularning bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi, mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkoniyatini yaratadi.

Inson kapitali iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir. Yuqori malakali va bilimli ishchi kuchi, innovatsiyalarni yaratish, samarali ishlab chiqarish va xizmatlarni taqdim etish orqali iqtisodiyotni rivojlantirishga hissa qo'shadi. Shuningdek, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa omillar orqali inson kapitalini rivojlantirish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

Ta'limning yoshdagi ahamiyati inson kapitalining shakllanishida katta rol o'ynaydi. Ta'limning har bir bosqichi, ayniqsa, boshlang'ich va o'rta ta'lim, kishining kelajakdagi iqtisodiy va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta'minlaydigan asosiy poydevor hisoblanadi.

Yosh bolalarga dastlabki ta'limni taqdim etish orqali, ularda kognitiv va jismoniy rivojlanish uchun mustahkam asos yaratiladi. Erta ta'lim, bolalar miya faoliyatini rivojlantirish, til ko'nikmalarini shakllantirish, hissiy va ijtimoiy mahoratlarni o'rgatish orqali kelajakda ular yaxshi ishchi kuchi va ijtimoiy faol fuqarolar bo'lishlariga yordam beradi. Yangi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 0-6 yoshdagi ta'lim va tarbiya bolalar kelajagi uchun eng muhim davr hisoblanadi.

O'rta ta'lim, bilimlar asosini mustahkamlash va o'quvchilarni o'rganish va muloqot qilish ko'nikmalariga o'rgatish jarayonida muhim

rol o'ynaydi. O'rta ta'lim yoshlar uchun nafaqat bilimlarni olish, balki ijtimoiy integratsiya va jamoat ishlariga qo'shilish imkoniyatini ham yaratadi. O'rta ta'lim orqali yoshlar o'zlarining mehnat bozorida talab qilingan kasblarni egallash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

Oliy ta'lim, ilmiy va texnologik innovatsiyalarni yaratish, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Kasbiy ta'lim esa, ishchi kuchini malaka bilan ta'minlab, sanoat va xizmat sohaslarida yuqori ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlaydi. Oliy ta'lim va kasbiy ta'lim ta'minlagan yuqori malakali mutaxassislar milliy iqtisodiyotning poydevorini mustahkamlaydi, mamlakatning innovatsion rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Ta'limning yoshdagi ahamiyati iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanish uchun quyidagi asosiy jihatlarni ta'minlaydi:

Mehnat bozoriga tayyor yoshlar: Ta'lim yoshlar uchun mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, raqobatbardosh bo'lish va o'z maqsadlariga erishish uchun zarur ko'nikmalarni shakllantiradi. Mamlakat iqtisodiyotiga yangi mutaxassislar va ishchi kuchining kiritilishi iqtisodiy o'sish uchun muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion salohiyatni oshirish: Ta'lim innovatsion fikrlash va yaratuvchanlikni rivojlantiradi, bu esa yangi texnologiyalarni yaratish va ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikni ta'minlash imkoniyatini yaratadi. Oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqotlar orqali mamlakatning texnologik salohiyati kuchayadi.

Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik: Ta'lim tizimi yordamida yoshlarning iqtisodiy imkoniyatlari kengayadi, bu esa jamoada ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Ta'lim olish orqali fuqarolar o'z hayotini yaxshilash imkoniyatiga ega bo'ladilar va iqtisodiy noxush holatlarni kamaytiradi.

Sog'liqni saqlash va mehnat unumdorligini oshirish: Yuqori sifatli ta'lim orqali yoshlar sog'lom turmush tarzini qabul qilishga o'rgatiladi. Sog'lom avlod, jismoniy va aqliy jihatdan samarali ishlashga

tayyor bo‘ladi, bu esa mehnat unumdorligini oshiradi va iqtisodiy o‘sishning muhim omiliga aylanadi.

Ta’lim va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi munosabat juda kuchli. Ta’lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda, iqtisodiy o‘sish yuqori bo‘ladi. Ta’lim tizimi zamonaviy texnologiyalar, kasb-hunarlar va bilimlarni o‘rganish orqali mehnat bozorida yuqori malakali mutaxassislar va samarali ishchi kuchini tayyorlaydi. Bu esa mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyatini oshiradi.

Shuningdek, ta’lim orqali oshirilgan inson kapitali, ijtimoiy-iqtisodiy tenglikni ta’minlashga, mehnat bozorining barqaror ishlashiga yordam beradi. Ta’lim orqali yoshlar o‘z imkoniyatlarini oshirib, jamiyatda faol va mustaqil ro‘l o‘ynaydigan fuqarolar sifatida rivojlanadi.

Uzluksiz ta’limning o‘zaro aloqasi

Pedagogika - bu ta’lim jarayonini o‘rganish, talabalarga bilim berish va tarbiyalash usullari bilan shug‘ullanuvchi ilmiy soha. Pedagogikada uzluksiz ta’lim prinsipi o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida o‘zaro rivojlanish va bilimlarni doimiy yangilab turish, o‘quvchilarga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatish, ijtimoiy va ilmiy yangiliklarga tezda moslashishni ta’minlaydi.

O‘qituvchilar uchun uzluksiz ta’lim: Pedagogikada o‘qituvchilar uchun uzluksiz ta’lim - bu nafaqat yangi metodlarni o‘rganish, balki ta’lim tizimidagi o‘zgarishlarga, ilmiy tadqiqotlarga va yangi pedagogik yondashuvlarga moslashishni anglatadi. O‘qituvchilar o‘z bilimlarini yangilab borishlari, innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy qilishlari, yangi pedagogik metodlar va strategiyalarni o‘rganishlari zarur.

Talabalar uchun uzluksiz ta’lim: Talabalar, o‘quvchilar va yoshlar uchun uzluksiz ta’lim jarayoni ular o‘z maqsadlariga erishishda, mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishda, shaxsiy rivojlanishda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar yoshlarni doimiy ravishda yangi bilimlar olishga va o‘zlarini rivojlantirishga undashlari kerak.

Uzluksiz ta’lim pedagogikada turli shakllarda amalga oshiriladi. Bu shakllar quyidagi yo‘nalishlarda bo‘lishi mumkin:

a) O‘qituvchilarning malaka oshirish kurslari

O'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari doimiy ravishda tashkil etiladi. Bu kurslar yangi pedagogik usullarni o'rganishga, zamonaviy texnologiyalarni qo'llashga, dars berish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, o'qituvchilar o'z ish faoliyatida yuzaga keladigan yangi muammolarni hal qilish uchun zarur bilimlarni olishadi.

b) Pedagogik tajriba almashinuvi

Uzluksiz ta'limda boshqa pedagoglar bilan tajriba almashish, seminarlar, konferensiyalar, master-klasslar orqali o'qituvchilar bir-birlaridan o'rganadilar. Bu ta'lim shakli o'qituvchilarni yangi yondashuvlar, metodlar va amaliyotlar bilan tanishtirishga yordam beradi.

c) Onlayn kurslar va resurslar

Pedagogika sohasida onlayn ta'lim imkoniyatlari o'sib bormoqda. O'qituvchilar va talabalarga qulaylik yaratish uchun onlayn kurslar, videodarslar va interaktiv platformalar mavjud. Bu metodlar o'qituvchilarga vaqtni tejash va o'z bilimlarini kengaytirish imkonini beradi.

d) O'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi

Pedagogika sohasida shaxsiy rivojlanish ham juda muhimdir. O'quvchilar uzluksiz ta'lim orqali yangi bilimlarni o'zlashtirib borishlari kerak. Bu jarayon faqat rasmiy ta'lim muassasalarida emas, balki jamiyatda ijtimoiy faoliyatlar orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Pedagogikada uzluksiz ta'limning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati

Uzluksiz ta'lim pedagogika sohasida quyidagi ijtimoiy va iqtisodiy foydalarni keltirib chiqaradi:

a) Ijtimoiy barqarorlik va rivojlanish

Uzluksiz ta'lim jamiyatda bilimli va malakali shaxslarni yetishtiradi, bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. O'qituvchilar va o'quvchilar uchun ta'lim imkoniyatlari teng bo'lishi jamiyatning ijtimoiy muvozanatini saqlashga hissa qo'shadi.

b) Innovatsion rivojlanish

Pedagogikada uzluksiz ta'lim innovatsiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qituvchilar yangi pedagogik metodlar

va texnologiyalarni o'rganish orqali ta'lim sifatini oshiradilar. Bu o'z navbatida, davlatning ilmiy va texnologik salohiyatini oshiradi.

c) Mehnat bozoriga tayyor mutaxassislar

Uzluksiz ta'lim o'qituvchilar va talabalarni o'z kasbiga va jamiyatga moslashtirishga yordam beradi. Bu esa mehnat bozorida talabga javob beradigan, malakali mutaxassislarning yetishishiga hissa qo'shadi.

Pedagogika sohasida uzluksiz va umr davomida ta'lim olishning ahamiyati juda katta. O'qituvchilar o'z bilimlarini doimiy yangilab borishlari, yangi metodlarni o'rganishlari va innovatsion texnologiyalarni qo'llashlari zarur. Bu nafaqat o'qituvchilarning malakasini oshiradi, balki o'quvchilarga ham zamonaviy bilimlarni o'rgatish imkonini beradi. Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsiy, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi va ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimi, talabalarni nafaqat ma'lum bir bilimga ega qilishni, balki ularni XXI-asrning malakalari, innovatsion yondashuvlar va kreativ fikrlashga o'rgatishni talab qiladi. Shuning uchun, yuqori malakali o'qituvchilarga bo'lgan talab ortib bormoqda. Raqobat, o'qituvchilarning metodik va pedagogik malakalarini oshirishga qaratilgan.

Globalizatsiya va ta'limning xalqaro miqyosda integratsiyasi, yangi pedagogik metodlar va texnologiyalarning joriy etilishi o'qituvchilarga bo'lgan raqobatni kuchaytiradi. Bu o'zgarishlar ta'lim tizimida o'qituvchilardan innovatsion yondashuvlar, yangi texnologiyalarni qo'llash va global pedagogik tajribalarni o'rganishni talab qiladi.

Zamonaviy pedagogika o'qitish metodologiyalarini doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladi. O'qituvchilardan nafaqat an'anaviy dars berish usullarini, balki interaktiv metodlarni, raqamli texnologiyalarni, hamkorlik asosidagi o'quv jarayonini qo'llashni ham talab qiladi. Bunda pedagogik talantlarni rivojlantirish zarurati yanada kuchayadi.

Birinchi navbatda yuqori malakali o'qituvchilarni jalb qilish va saqlab qolish bo'yicha kuchli raqobat mavjud. Tashkilotlar va davlatlar o'qituvchilarni samarali ishlashlari uchun rag'batlantirish tizimlarini yaratishadi. Bu jarayon o'qituvchilarga yuqori ish haqi, professional rivojlanish imkoniyatlari, ta'lim resurslariga yaxshiroq

kirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi.

Talantlar uchun raqobatning kuchayishi, o'qituvchilarning sifatini oshirishga olib keladi. Yangi metodlarni o'rganish, ta'lim texnologiyalarini joriy etish va ta'limdagi yangiliklarga moslashish o'qituvchilarga o'quvchilarga yanada sifatli ta'lim berish imkonini yaratadi.

Pedagogikada raqobatning kuchayishi ta'lim tizimini modernizatsiyalashga yordam beradi. Bu nafaqat o'qituvchilarni rivojlantirish, balki ta'lim resurslarini yanada samarali qo'llash va yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etishga undaydi.

Yuqori malakali o'qituvchilar o'z o'quvchilarining akademik muvaffaqiyatini va shaxsiy rivojlanishini tezlashtiradi. Yaxshi o'qituvchilar nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarni ijtimoiy va emosional rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Pedagogikada talantlar uchun raqobatni boshqarish uchun o'qituvchilarning doimiy ravishda malaka oshirishini ta'minlash kerak. Malaka oshirish kurslari, seminarlar, amaliyotlar va treninglar o'qituvchilarga zamonaviy ta'lim metodlarini o'rganish imkoniyatini yaratadi.

Pedagogikada talantlar uchun raqobatni boshqarishning yana bir yo'li - ta'lim muassasalarida samarali rahbariyat tizimini yaratishdir. Yaxshi rahbariyat o'qituvchilarning o'z rivojlanishi uchun sharoit yaratadi, o'quv jarayonini yaxshilaydi va o'qituvchilarning o'zaro hamkorligini ta'minlaydi.

Pedagogikada talantlar uchun raqobatni boshqarishda global hamkorlik ham muhim rol o'ynaydi. Turli mamlakatlar o'rtasida ta'lim tajribalari almashinuvi, o'qituvchilarning bilimlarini kengaytirishga yordam beradi va eng yaxshi pedagogik yondashuvlarni qo'llash imkonini yaratadi.

Pedagogikada talantlar uchun raqobatning kuchayishi, o'qituvchilarning sifatini oshirish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va o'quvchilarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga yordam beradi. O'qituvchilarni jalb qilish va saqlab qolish uchun samarali motivatsiya tizimlari, malaka oshirish kurslari, va global hamkorlikni rivojlantirish

zarur. Bu o‘z navbatida ta’lim tizimini yaxshilash va o‘quvchilarni yuqori sifatli ta’lim bilan ta’minlash imkonini beradi.

“Ilg‘or muhandislik maktablari” faoliyatini tashkil etish - bu texnik va muhandislik sohalarida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni maqsad qilgan ta’lim muassasalari yaratishdir. Bunday maktablar zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarni chuqur o‘rganish, ilg‘or amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish va global mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun zarur.

Ilg‘or muhandislik maktablarining tashkil etilishi, birinchi navbatda, o‘qituvchilarni tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarni va o‘quv dasturlarini joriy etish, o‘quv jarayonini soha talablariga moslashtirish kabi ko‘plab muhim masalalarni hal qilishni talab qiladi. Bunday maktablar texnik sohada talantli yoshlarni kashf etish va ularni mutaxassis sifatida shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Texnologiyaning tezkor rivojlanishi va raqamli inqilob zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlari va muhandislik sohalarida yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Bu esa yuqori malakali muhandislarni tayyorlash zaruratini yanada oshiradi. O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda ilg‘or muhandislik maktablarini tashkil etish, bu talabni qondirishning samarali usuli bo‘lishi mumkin.

Zamonaviy muhandislik sohalarini, jumladan, sun'iy intellekt, robototexnika, nano-texnologiyalar, biotexnologiyalar va boshqalar, yangi bilimlar va ko‘nikmalarni talab qiladi. Ilg‘or muhandislik maktablari bu sohalarida mutaxassislar tayyorlashni maqsad qilib qo‘yadi.

Global mehnat bozorida yuqori malakali muhandislarga bo‘lgan talab ortib borayotgani sababli, ilg‘or muhandislik maktablari yoshlarni global raqobatga tayyorlash uchun zarur. O‘zbekistonning ilg‘or ta’lim tizimlarini yaratish, nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash imkonini beradi.

Ilg‘or muhandislik maktablari o‘quv dasturlarini soha talablariga moslashtirishi kerak. Bu dasturlar innovatsion texnologiyalar, amaliy ko‘nikmalar, shuningdek, yangi pedagogik metodlar asosida tuzilishi lozim. Maktablar ilm-fan va texnologiya sohasidagi so‘nggi yangiliklar bilan tanishish va amaliyotga joriy etish imkoniyatini berishi kerak.

Ilg'or muhandislik maktablari ishlab chiqarish sektori va sanoat bilan o'zaro hamkorlikda faoliyat ko'rsatishi zarur. Maktablar o'quvchilari sanoatdagi soha yetakchilari bilan hamkorlikda amaliyot o'rganishlari va haqiqiy muammolarni hal qilishga yordam berishlari kerak.

Ilg'or muhandislik maktablarida zamonaviy laboratoriyalar, kompyuter sinflari, 3D printerlar, robototexnika va boshqa yuqori texnologik jihozlar mavjud bo'lishi zarur. Bu o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi va ularga ilmiy-tadqiqotlar olib borish imkoniyatini yaratadi.

Ilg'or muhandislik maktablarida o'qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish ham muhimdir. O'qituvchilar nafaqat nazariy bilimlarni berish, balki o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni o'rgatish uchun ilg'or pedagogik metodlar va texnologiyalardan foydalanishlari kerak.

Ilg'or muhandislik maktablari nafaqat ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish, balki ijtimoiy mas'uliyatli loyihalarni amalga oshirishda ham ishtirok etishi kerak. Maktablar innovatsion texnologiyalarni ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun qo'llashga intilishi kerak.

Ilg'or muhandislik maktablarini tashkil etish va ularning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun iqtisodiy barqarorlik muhim ahamiyatga ega. Maktablar davlat va xususiy sektor tomonidan moliyalashtirilishi, shuningdek, o'quvchilarni jalb qilish uchun maqbul narx siyosati va grant dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Birinchi bosqichda, ilg'or muhandislik maktablarini tashkil etishdan oldin, soha ehtiyojlarini tahlil qilish, ta'lim tizimi va sanoat ehtiyojlariga mos keladigan yo'nalishlarni aniqlash zarur.

Zamonaviy laboratoriyalar, o'quv xonalarini jihozlash va o'qituvchilarni tayyorlash uchun zarur infratuzilma yaratish kerak.

Ilg'or muhandislik maktablarini tashkil etish jarayonida sanoat, kompaniyalar va ilmiy markazlar bilan hamkorlikni mustahkamlash zarur.

Zamonaviy va innovatsion o'quv dasturlarini ishlab chiqish, soha mutaxassislari bilan maslahatlashgan holda, o'quvchilarni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash.

Ilg'or muhandislik maktablari texnologik va ilmiy taraqqiyotda katta rol o'ynaydi. Ular o'quvchilarga yuqori malakali mutaxassislar bo'lish imkoniyatini yaratadi, sanoat ehtiyojlariga javob beradi va jamiyatda ijtimoiy o'zgarishlarga turtki beradi. Zamonaviy texnologiyalar, ilg'or pedagogik metodlar va sanoat bilan o'zaro aloqalar asosida, bunday maktablar yuqori malakali muhandislarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

O'qitish, ta'lim, fan va innovatsiya tushunchalari. O'qitish sifatidan – ta'lim sifatiga o'tish

Bugungi kunda fan va ta'lim tobora kuchliroq tarzda jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchiga aylanmoqda. Sababi oxirgi yillarda ilmiy hamjamiyatning inson kapitali nazariyasiga bo'lgan qiziqishi kuchaydi. Buning boisi raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirish uning avvalo har bir mamlakat o'zida ta'lim, shu jumladan oliy ta'lim sifatini oshirishi lozim. Fan va ta'lim har qanday davlatning qudrati ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy resursi hisoblanadi. Faqat eng yangi zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish hamda yuqori darajada ilm talab mahsulot yaratibgina iqtisodiyotni yuksaltirishga erishish mumkin.

Davlatning ijtimoiy funksiyalari kengayishi sababli oxirgi 50-60 yilda ommaviy ta'lim **global trendga** aylandi. Bu holat aholining keng qatlamiga nisbatan ta'lim olish imkoniyati paydo bo'lganligi bois elitar ta'lim olish ommaviyga aylandi.

“Katta yigirmatalik” mamlakatlarida oliy ta'limga ega bo'lgan insonlar ulushi - **40 foizga** yaqinlashib qoldi, masalan, Rossiya, Kanada, Yaponiya va Janubiy Koreyada - **55 foizdan oshdi**. Ta'limni raqamlashtirish mazkur jarayonni yanada tezlashtirmoqda. Yaqin **50-100 yilda** butun dunyoda navbatdagi ta'limni rivojlantirish **drayveri** bo'lib qanaqa g'oya maydonga kelishi kun tartibida turibdi.

Masalan, o'rta asrlarda texnologiyalarning almashinuvi **100** yilda bir marta ro'y bergan bo'lsa, keyinchalik texnologiyalar va bilimlarning yangilanish davri(sikli) **50-20** yilga tushdi, bugungi kunda esa **3-5** yilni, ba'zi tarmoqlarda esa undan ham qisqa. Natijada bugun o'qishga kirgan talabaning olgan bilimlari biturgunga qadar o'z qiymatini yo'qotishi

mumkin.

Insoniyatning, jamiyatning oliy ta'limga bo'lgan ehtiyoji o'zgarish dinamikasi quyidagicha:

- antik jamiyat-0,01%;
- industrialgacha jamiyat-0,05%;
- industrial jamiyat-3%;
- postindustrial jamiyat-20%;
- bilimlar iqtisodiyoti-60%.

Bozorlar globazatsiyasi texnologiya va innovatsiyalarning tezlashgan kengayishini keltirib chiqarmoqda. Yangi kasblar eskilarining o'rniga kelmoqda. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida fan sig'imli jarayonlarning o'sishi bilan har bir kasbdagi kasbiy ko'nikmalar va bilimlarga bo'lgan talablar oshib bormoqda.

Yevropa mamlakatlarida qilingan hisob-kitoblar ko'rsatishicha, o'quv kunlarining 1 foizga ortishi mehnat unumdorligining 3 foizga o'sishiga, bunda mehnat unumdorligining 16 foiz atrofida o'sishi ta'lim hisobiga ta'minlanadi.

Umumiy ma'noda o'qitish – bu jarayon, ta'lim esa ushbu jarayonning natijasi.

O'qitish – bu qoidaga ko'ra rasmiy ta'lim bilan, ya'ni maktab(litsey, kollej, OTM va h.klar) bilan bog'liq.

Ta'lim - bu qandaydir ma'noda nafaqat rasmiy, shu bilan birga oilaviy(mustaqil) o'qishni ham o'zida namoyon etadi.

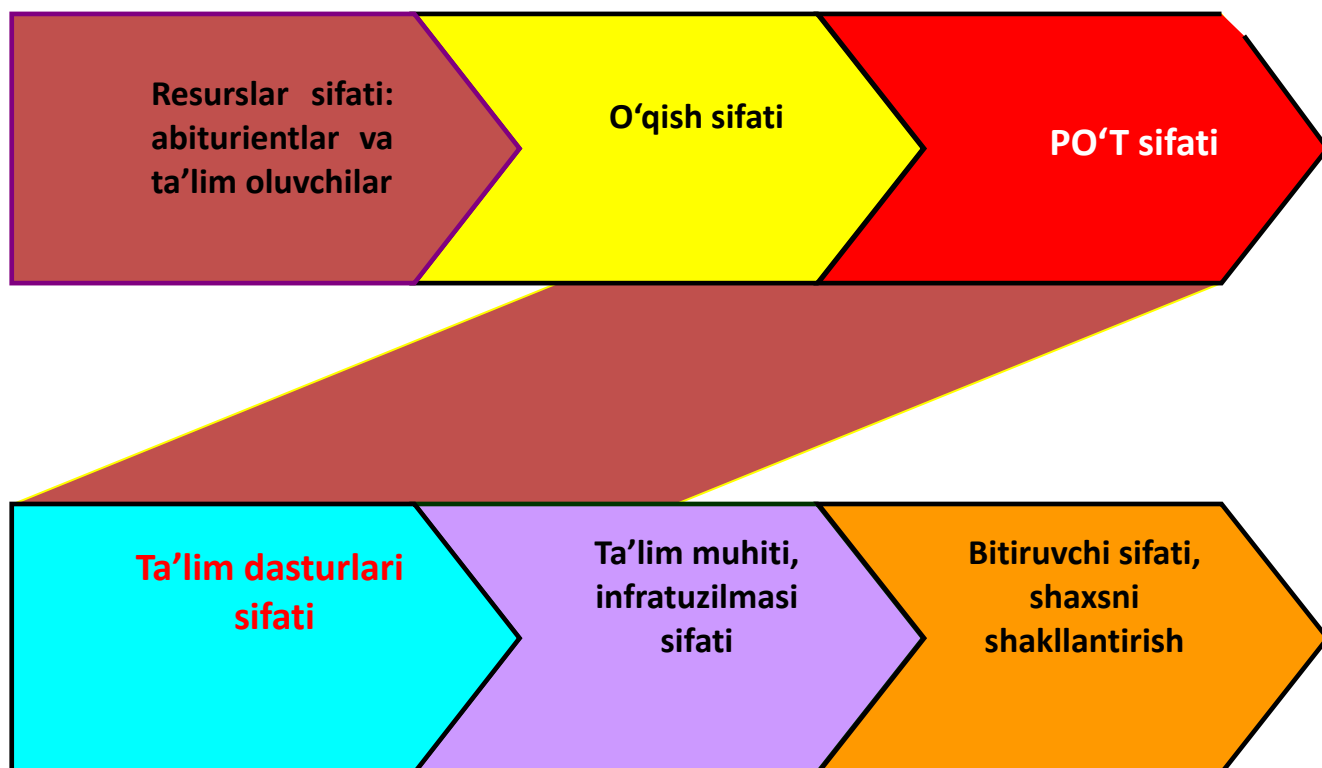
Ta'lim – millatning turmush darajasini aniqlovchi, butun jamiyatning sifatini shakllantiruvchi muhim omil.

Fan - inson faoliyatining ijtimoiy tabiatiga xos bo'lgan maxsus shakllardan biri sifatida madaniyatning muhim bir qismi hisoblandi.

Ma'lumki, ta'lim va fan bir-biri bilan o'zaro bog'liqlikda rivojlanishi e'tiborga olgan holda ta'limning fanga ta'siri oliy ta'limda ilmiy kadrlarni tayyorlash va yoshlarda ilmiy faoliyat va olim maqomi to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirish ifodalansa, fanning ta'limga ta'sirini fanning asoslarini maktab predmetlari doirasida o'rganish hamda universitetlarni ilmiy markazlarga aylantirish sifatida ifodalash mumkin.

Oxirgi yillarda o'qitish sifatidan ta'lim sifatiga o'tish g'oyasi ilgari

surilmoqda. Uni quyidagi ko‘rinishda ifodalash mumkin:

Innovatsiya – iste'molchilar uchun yangi qadriyatlar bo'lib, u avvalo iste'molchilar talablariga va xohishlariga javob berishi lozim.

Innovatsiya maqsadga yo'naltirilgan tashkiliy o'zgarishlarni izlashga yo'naltirilgan bo'lib, ya'ni tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyati garovi hisoblanadi.

Innovatsiya amalga oshirilishi natijasida quyidagilar ro'y beradi:

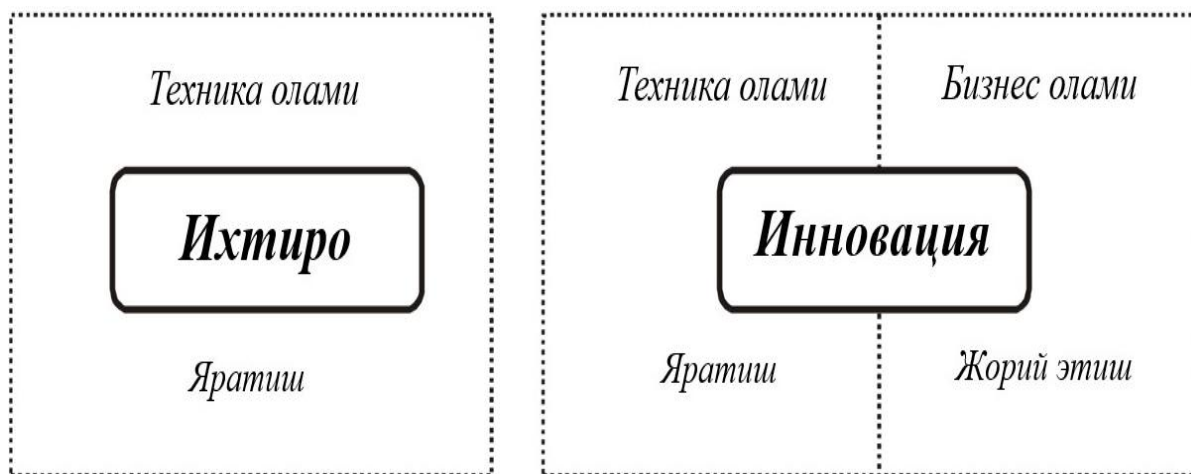
- inson resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish;
- moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- ishbiarmonlik jarayonlarini boshqarish samaradorligini oshirish;
- mahsulot va xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish.

Innovatsiyalarning turlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- texnologik;
- mahsulotni;
- boshqaruv – marketingli;
- ijtimoiy.

Ko'pchilik ixtiro bilan innovatsiya tushunchalarini bir xil ma'noni anglatadi deb o'ylashadi. Lekin amalda ular orasida ancha farq bo'lib ular

orasidagi farq quyidagi 1.2-rasmda keltirilgan.

1.2-rasm. “Ixtiro” tushunchasining “Innovatsiya” tushunchasidan farqi

Shuningdek, ba’zi bir insonlar innovatsiyani ham ixtiro kabi asosan texnika sohasida, ya’ni texnik, tabiiy va aniq fanlar sohasida bo’ladi degan noto’g’ri tasavvurga ega bo’lishadi. Ammo gumanitar fanlarda *innovatsiyalar* – bu birinchi navbatda yangi ijtimoiy amaliyot shakllanadigan innovatsion tafakkurning paydo bo’lishi uchun baza hisoblanadi. Uning yordamida yangi ijtimoiy amaliyot shakllanadi. Gumanitar fanlarda innovatsion loyihalarga misol qilib “yo’larda bolalar travmatizmi”, “vaqtdan oldin tug’ilgan bolalarga yordam ko’rsatish”, “qobiliyatli bolalarga xorijiy tilni o’rgatish jarayonini takomillashtirish” va shu kabi boshqa mavzularni keltirish mumkin.

Innovatsiyasiz ilm bo’lmaydi, lekin innovatsiyani joriy etish istiqboli hamisha ham aniq bo’lmagan murakkab jarayon hisoblanadi.

Zamonaviy innovatsion iqtisodiyot xizmatlar va texnologiyalarning ustunligini tavsiflaydi. Bandlarning butun xizmatlar sohasiga va xususan, axborotlar sohasiga o’tkazilishi yuqori darajada industrilashgan jamiyatning vujudga kelishida iqtisodiy rivojlanish darajasiga, aholi turmush darajasi, iqtisodiy o’sish sifati, dinamikasi va turiga ta’sir ko’rsatadigan uzluksiz tarkibiy siljishlarning maqsadidan dalolat beradi.

Zamonaviy ta’limning global trendlari

Hozirgi davrda ta’lim rivojlanishidagi global trendlar ta’sirida oliy maktab tizimini faol transformatsiyalash(qayta tuzish) jarayoni ro’y bermoqda. Jahon ta’lim makonida o’sib borayotgan raqobat sharoitida

dunyo universitetlari oldida oldingi davrlarga nisbatan ancha jiddiy vazifalar paydo bo‘lmoqda. Ular nafaqat o‘quv va ilmiy ishda, balki innovatsiyalarni yaratish, iqtisodiy o‘shirga ta’sir qilish, jahonning asosiy muammolarini hal qilish sohasida ham raqobatlashishlari lozim.

Yuqoridagilarga asoslangan holda bugungi kunda jahonning yetakchi universitetlarining asosiy strategik rivojlanish yo‘nalishlari - strategik xujjatlarida, rivojlanish dasturlarida, modeli qarorlarida o‘z aksini topgan holda ishlab chiqilmoqda.

Ular orasidagi bir muncha muhim yo‘nalishlar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Ta’limning globallashuvi. Oxirgi o‘n yilliklarda talim butun dunyoda iqtisodiy, siyosiy, madaniy integratsiya va unifikatsiya kengaytirish jarayoni vazifasini bajarmoqda. Natijada rivojlangan mamlakatlarda ta’limda *globallashuv, lokalizatsiya va individual yondashuv paradigmasiga o‘tish* bo‘yicha xatti-harakatlar va tashabbuslar kuchaydi.

Ta’limning demokratchashuvi oxirgi o‘n yilliklarda bosqichma-bosqich kengayib borayotgan va bugungi kunda “**raqamli inqilob**”ga aylanib borayotgan ta’lim texnologiyasi, ta’lim rivojlanishining yeakchi trendiga aylandi.

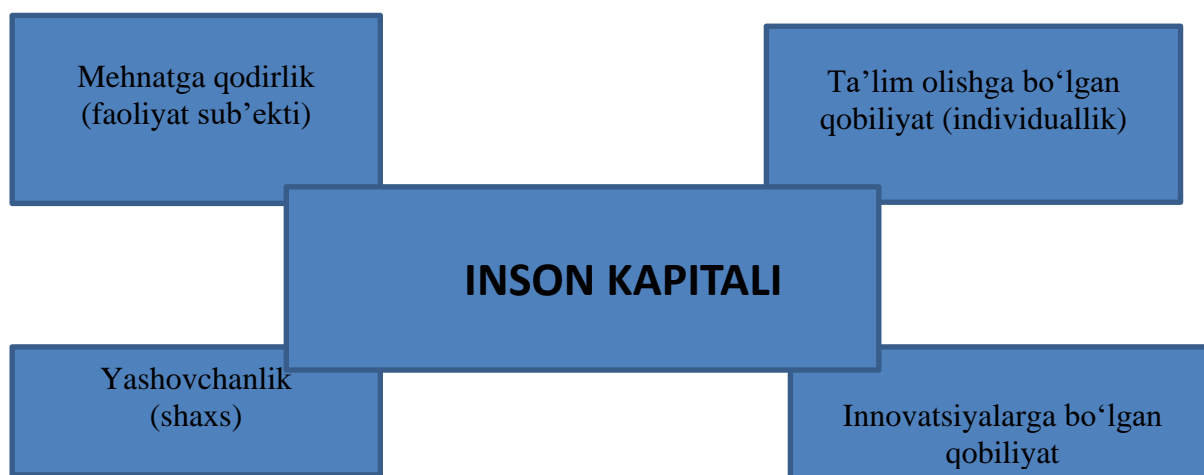
Ta’limning ommaviylashuvi (TO)-oxirgi yarim asrda davlatlarning ijtimoiy funksiyalari kengayishi bilan global trendga aylandi va natijada ta’lim elita va omaviyga aylandi. IHTT mamlakatlarining maktab ta’limiga ega bo‘lgan aholi ulushi 90 % foiz atrofida. **IHTT** mamlakatlari statistik ma’lumotlariga ko‘ra ta’limga sarflangan investitsiyalar hajmi umumiy YaIMdan o‘rtacha **6,3%** tashkil etadi. Bunda investitsiyadan individual qaytim pasaymayapti, Jahon bankining ma’lumotlariga ko‘ra u bir o‘quv yiliga (oxirgi 50 yilda ta’limning barcha darajalari bo‘yicha va tadqiq etilgan mamlakatlar bo‘yicha o‘rtacha)-**9 foiz** atrofida.

Ta’lim texnologiyasi - dastlab axborot, endilikda raqamli texnologiyalar ta’lim landshafti va konfiguratsiyasini tubdan o‘zgartirgan holda ta’limda yangi mazmun-mohiyatning paydo bo‘lishiga olib keldi. Oxirgi bir necha yilda ekspertlar “*innovatsiyalar oqimi*” bilan tezlashtirishayotgan prinsipial yangi ta’lim onayn-loyihalar paydo bo‘ldi.

MOOC(ochiq ommaviy onlayn kurslar) fenomeni, Garvard MIT va Berkli-EdX, Udacity yoki Coursera va boshqalar. Paydo bo'lgani 7 yil bo'lganda 2018 yilga kelib *ochiq ommaviy onlayn kurslar* 900 ta universitetlarni va butun dunyodan 101 million foydalanuvchilarni qamrab oldi.

Inson kapitalining iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida rivojlanishida ta'limning yoshdagi ahamiyati. Inson kapitali(IK) o'zida insonga daromad va boshqa foydali samaralarni yaratish imkonini beruvchi bilimlar, ko'nikma va malakalarni namoyon etgan holda o'tgan asrning o'zidayoq iqtisodiyot va jamiyatning rivojlanishida muhim omil hisoblanardi. Unga investitsiya kiritish hisobiga yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga (yiliga 3-4 % va undan yuqori) erishish mumkin. Bu o'z navbatida har qanday mamlakatning global raqobatchilikdagi pozitsiyasini mustahkamlashdagi zaruriy shart hisoblanadi. IKning sifati birinchi navbatda ta'lim tizimi orqali shakllanadi. Bugungi kunda IK rivojlanayotgan mamlakatlar milliy boyligining yarmidan ko'prog'ini va rivojlangan mamlakatlarda esa, 70-80 % dan ko'prog'ini tashkil etmoqda.

Jahon banki tomonidan(92ta mamlakatda) inson kapitali milliy boylikda 67 foizni, rivojlangan davlatlarda 75 foizni tashkil etgan.

1.3-rasm. Inson kapitalining to'rtta bazaviy(asosiy) qobiliyatlari

Uzluksiz va umr davomida ta'lim olish. Ta'limdagi umum jahon tendensiyalari orasida uzluksiz ta'lim (umr davomida ta'lim olish)ning

tezda rivojlanayotganligini ajratib ko'rsatish mumkin. Ta'lim bugungi kunda va uzoq mudatli istiqbolda inson rivojlanishining barcha davrlarida, ya'ni uni tug'ilishidan to umrining oxirigacha qo'llab-quvvatlashni ijtimoiy rasmiylashtirish tavsifiga ega bo'ldi. Buning zarurligi nafaqat texnik va texnologik va informatsion taraqqiyot jarayonining tezlashishi bilan, balki ijtimoiy-iqtisodiy va demografik rivojlanishi bilan ham izohlanadi. Shu sababli dinamik o'zgarayotgan jamiyatda uzluksiz ta'lim uning rivojlanishining ajralmas omili bo'lmoqda. *Uzluksiz va umr davomida ta'lim olish trendga aylanmoqda.*

Talantlar uchun raqobatchilikning kuchayishi. Global masshtabda ta'lim muassalari, korporatsiyalar va butun mamlakatlar uchun talantlar uchun jahon urushi raqobatchilikning asosiy drayveri va ustuvorligiga aylanmoqda. Butun dunyoda o'sib borayotgan internatsiyallashuv ham maktab o'quvchilari, ham universitetlar ta'limi uchun bir xil tavsifga ega. Masalan, Shveysariyaning ko'pgina maktablarida ushbu mamlakat fuqarosi bo'lgan o'quvchilar ulushi- **30 %**dan oshmaydi. Bu hukumat vakillarini ona tilida ta'lim sifatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqishga majbur etmoqda. Shunga o'xshash vaziyat maktab ta'limida lider deb tan olingan va boshqa mamlakatlardan ko'plab o'quvchilarni qabul qiladigan Buyukbritaniyada ham kuzatilmoqda. Oliy ta'limga keladigan bo'lsak, o'z mamlakatidan tashqarida ta'lim oluvchi talabalar soni butun dunyoda 2010 yilda 4 mln kishidan ortgan bo'lsa, eng konservativ baholash bo'yicha bashorat qilinganda 2025 yilga kelganda ular soni 8 mln.ga yetadi.

Jahonning yetakchi universitetlari strategik rivojlanishining asosiy yo'nalishlari

Bugungi kunda global trendlar ta'siri ostida ta'lim rivojlanishi oliy maktabning faol transformatsiyalashuv jarayonini bilan ro'y bermoqda. Jahon ta'lim makonida o'sib borayotgan raqobatchilik sharoitida universitetlar oldida oldingi davrlarga nisbatan ancha jiddiy masalalar turibdi. Ular nafaqat ta'lim va ilmiy ishlarda, balki innovatsiyalarni yaratish, iqtisodiy o'sishga ta'sir etish, jahondagi muhim muammolarni hal qilish sohasida ham raqobat qilishga majbur bo'lishmoqda.

Shunga mos tarzda, jahonning yetakchi universitetlari strategik xujjatlarida, rivojlanish dasturlarida, modeli qarorlarida o‘z aksini topgan strategik rivojlanishning asosiy yo‘nalaishlari belgilab olinmoqda.

Masalan 2018 yilda AQSh universitetlarda federal ilmiy-tadqiqotlar uchun **71 milliard dollardan** ko‘proq mablag‘ sarflangan. 2018 yilda taxminan **2,94** milliard daromad ilmiy kashfiyotlarni bozorga, shuningdek, texnologiyalarni uzatish sifatida litsenziyalashtirishdan olingan. AQShda startaplar soni **20 yil ichida, ya’ni 1998 yildagi 306 tadan 2018 yilda 1098 taga yetgan**. Buni doimiy ravishda texnologiyalarni dastlabki bosqichlarida startaplar orqali inkubatsiyalash borasidagi universitetlarning xatti-harakatlari bilan asoslash mumkin.

Yunikorlar (unicorn – ingl. *yagonashoh*) bu - bozor qiymati bahosi 1 mlrd dollardan oshadigan startap. Ekspertlar baholashlaricha dunyoning **eng zo‘r 63 ta tadbirkorlari** - yunikorlar asoschilari o‘qigan eng mashhur joy - Steford universiteti hisoblanadi.

Bu borada bir muncha ahamiyatli bo‘lganlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Universitetni bitkoinlarda moliyalashtirish. Kiprning Nikosin universiteti 2013 yilda talim uchun to‘lovni kriptovalyutada qabul qilgan birinchi talim muassasasi bo‘ldi. Universitet moliyaviy direktori Xristos Vlaxosning fikricha jahonning bank tarmog‘i rivojlanmagan mintaqalarida moliyaviy xizmatlarni kengaytirishni yengillashtirishga imkon beradi.

Rivojlangan mamlakatlarning universitetlari fondlariga ko‘pincha beg‘araz yordam shaklidagi mablag‘lar kelib tushadi. Va bular hisobiga talim va ilmiy tadqiqot faoliyati moliyalashtiriladi. Shuningdek, raqamli aktivlar investitsiyalar sifatida foydalaniladi. Bu boradagi eng yirik fond Garvard universitetiga taalluqli bo‘lib uning qiymati 40 mlrd dollardan ortadi. Yel universiteti fondi 30 mlrd dollardan ortiqroqni, Michigan universitetiniki – 12,5 mlrd dollar atrofida, Braunovskiyniki esa, 4,7 mlrd dollardan oshadi. Taxminan har bir fond kriptovalyutaga umumiy aktivlardan “foiz ulushi”ni kiritishgan.

Universitetlar onlayn-dasturlarni boshqarish bozorining o‘sishi. Onlayn-talimni boshqarish sohasida autsorsing. OPM (Online

Program Management) modeli. Universitetlarning onlayn-dastur va kurslarining o‘shishi, texnologiyalarni joriy etishning o‘shishi, mobil uskunalarning sonining ortishi kelajakda kutilayotgan onlayn-dasturlarni boshqarish bozori o‘shishini rag‘batlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Borgani sari universitetlar OPM **biznes**-modelidan foydalanishni kuchaytirib boradi.

Onlayn-dasturlarni boshqarishning jahon bozori 2019 yilda 3.916 mln. AQSh dollarini tashkil etgan holda 2020-2027 yillar davomida o‘rtacha yiliga 15,4 % o‘shish surʼatiga ega bo‘lib, 2027 yilga borib 11.986 mln. AQSh dollariga yetadi. Jahonning yetakchi universitetlarining strategik vazifalari va ilg‘or amaliyoti oliy talimning global va milliy darajalarda rivojlanishining asosiy yo‘nalishlarini aniqlashga imkon beradi.

Jamiyat kelajagi - bu bilimlar va innovatsiyalar jamiyati. **Zamonaviy universitetning bosh funksiyasi** – innovatorlarni tayyorlash. Tadbirkorlikning muhim shakli – fan, ta‘lim va madaniyat integratsiyasi asosidagi bilimga asoslangan tadbirkorlik hisoblanadi. Shu bois bugungi kunda intellektual tadbirkor konsepsiyasi yaratilmoqda.

Yuqori sifatli ta‘lim xizmatlariga zamonaviy sharoitda faqatgina professor-o‘qituvchilarning nafaqat ta‘lim jarayonidagi balki ilmiy, maslahat va innovatsion faoliyatdagi faol ishtiroklari hisobiga erishiladi. Bizda fanning fundamental va amaliy tadqiqotlarga bo‘linishi tushunchasi ildiz otgan holda “sof fan” ning tadbirkorlik faoliyati imkoniyatlari deyarli mavjud bo‘lmagan.

1.4. O‘zbekistonda ilm-fanni rivojlantirish yo‘lidagi muammolar va ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasining asosiy yo‘nalishlari

Ilm-fan — har qanday davlatni rivojlanishga yetaklovchi asosiy kuch hisoblanadi. Bugungi kunda O‘zbekistonda 30 mingdan ko‘p shaxslar ilmiy tadqiqot ishlari bilan shug‘ullanadi, ularning 27 mingdan ortig‘i oliy ma‘lumotga ega.

2021 yilda mamlakat budjetidan faqat innovatsion rivojlanish va novatorlik g‘oyalari qo‘llab-quvvatlash, ob‘ektlarni loyihalashtirish, qurish (rekonstruksiya qilish) va jihozlash uchun 239 milliard so‘mdan

oshiq mablag‘ ajratildi.

2022 yilda bu ko‘rsatkich 671 milliard so‘mdan ortiqni yoki Davlat budjeti xarajatlarning 0,39 foizini tashkil etishi kutilmoqda.

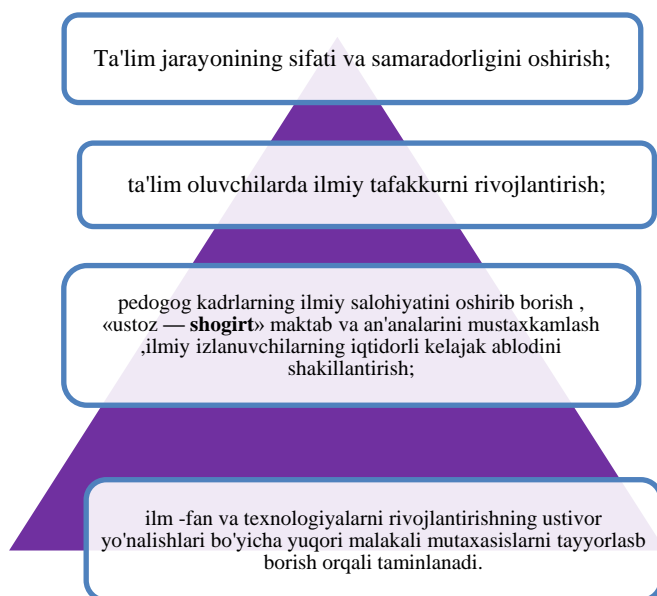
O‘tgan 4-5 yil davomida 28 ta ilmiy tashkilot va 4 ta innovatsion texnopark ochildi. Olimlarning maoshi uch baravar ko‘paydi. Sohada moddiy-texnika bazasini yangilashga katta mablag‘lar sarflandi. 28 ta ilmiy-tadqiqot muassasasi va 4 ta davlat muzeyini o‘z ichiga olgan O‘z.FAning faoliyati takomillashtirildi.

2017 yilda O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligiga asos solindi (2023 yilning yanvardan Oliy va o‘rtma maxsus ta’lim vazirligi bilan birgalikda Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligiga aylatirildi).

Vazirlikning bevosita ko‘magi bilan 2018 — 2021 yillarda 342 ta ilmiy ishlanma tijratlashtirildi. Natijada 151,2 milliard so‘mlik mahsulotlar ishlab chiqarildi, 128,7 milliard so‘mli sotildi.

Ilm-fan va innovatsiyalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishning huquqiy asoslari yaratildi. Jumladan, **2018 – 2021** yillarda ilmiy-innovatsion faoliyat sohasida **2 ta** qonun, Prezidentning **5 ta** Farmoni va **26 ta** qarori, Vazirlar Mahkamasining **35 ta** qarori va **7 ta** farmoyishi qabul qilindi.

ILM-FAN VA TA’LIMNING UZVIY BOG‘LIQLIGI:

1.4-rasm. Ilm-fan va ta’limning o‘zaro bog‘liqligi

Sohada erishilgan yutuqlarga qaramay, hali hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Ayniqsa, globallashtirish va raqamlashtirish davrida aynan innovatsion yondashuv mamlakat muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Bunday yondashuvni faqat ilm-fan yutuqlari tufayli qo'llash mumkin, shuning uchun ilm-fan taraqqiyoti davlatning innovatsion rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir.

O'zbekiston Respublikasida ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligi hamda samaradorligiga erishish, mehnat unumdorligini oshirish, yangi tarmoqlarni yaratish, aholi turmush darajasi, ilm-fan va ta'lim tizimlarini sifat jihatidan yuksaltirib borish bilan bog'liq muammolarning ilmiy yechimini ta'minlash maqsadida ishlab chiqiladi.

Ilm-fan muammolari iqtisodiy o'sishga, aholi turmush darajasini yaxshilashga, ijtimoiy sohaning dolzarb muammolarini hal qilishga bevosita ta'sir etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida mazkur yo'nalishni rivojlantirish yo'lidagi 19 ta muammo alohida belgilandi:

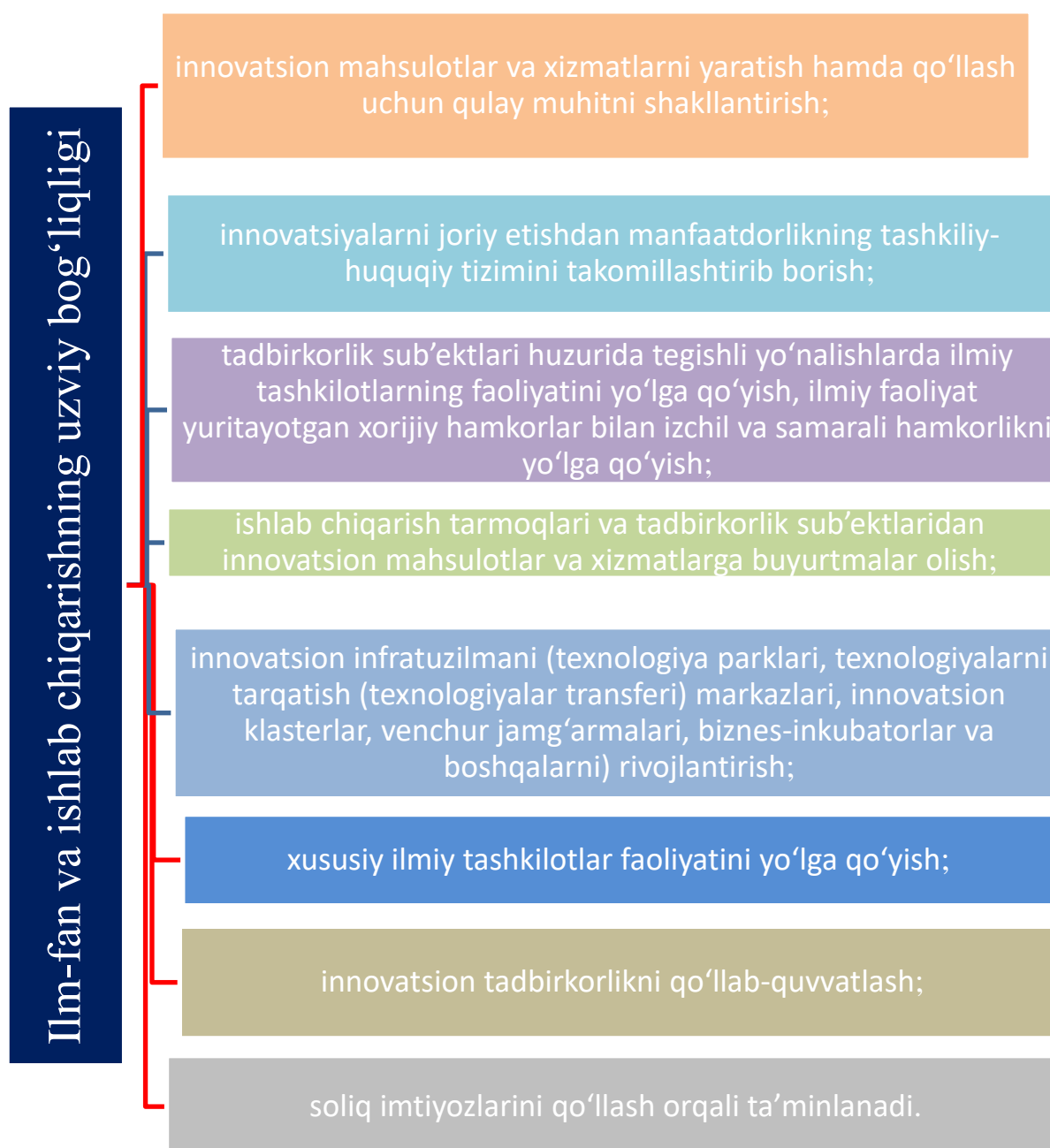
birinchidan, iqtisodiyotning real sektori korxonalarining ilm-fanga e'tibori yuqori emasligi. Yurtimiz olimlarining texnologik ishlanmalari va ilmiy-tadqiqotlari natijalarini amaliyotga tatbiq etishga tarmoqlar tomonidan qiziqishning pastligi.

ikkinchidan, innovatsion infratuzilmaning alohida elementlari (innovatsion jamg'armalar, texnologiyalarni joriy etish markazlari, muhandislik laboratoriyalari, texnoparklar va boshqalar) o'rtasida iqtisodiy hamkorlikning rivojlanmaganligi.

uchinchidan, kichik innovatsion tadbirkorlik va ilmiy hajmdor mahsulotlar ishlab chiqarishning rivojlanmaganligi.

- Ilm-fan va ishlab chiqarishning uzviy bog'liqligi
- tadbirkorlik sub'ektlari huzurida tegishli yo'nalishlarda ilmiy tashkilotlarning faoliyatini yo'lga qo'yish, ilmiy faoliyat yuritayotgan xorijiy hamkorlar bilan izchil va samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish

- ishlab chiqarish tarmoqlari va tadbirkorlik sub'ektlaridan innovatsion mahsulotlar va xizmatlarga buyurtmalar olish
- innovatsion infratuzilmani (texnologiya parklari, texnologiyalarni tarqatish (texnologiyalar transferi) markazlari, innovatsion klasterlar, venchur jamg'armalari, biznes-inkubatorlar va boshqalarni) rivojlantirish
- xususiy ilmiy tashkilotlar faoliyatini yo'lga qo'yish
- innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash
- soliq imtiyozlarini qo'llash orqali ta'minlanadi

1.5-rasm. Ilm-fan va ishlab chiqarishning uzviy bog'liqligi to'rtinchidan, ilmiy tashkilotlarda ilm-fanni tashkil qilish, ilmiy

ishlar xarajatlarini prognozlashtirish va natijalarning iqtisodiy tahlilini olib borish tizimi to'liq yo'lga qo'yilmaganligi. ITlarning rahbariyati asosan ilm-fan namoyandalaridan iborat bo'lib, ular IT natijalarini tijoratlashirish, tashkilot resurs bazasi va infratuzilmasini yangilab borish, ishlanmalarni rag'batlantirish kabi sohalarda yetarli ko'nikmalarga ega emas;

beshinchidan, ilmiy salohiyatni rivojlantirishga xususiy sektorni jalb etish ishlari faol emasligi. Ilm-fanga xususiy sektor mablag'larini jalb qilish yangi texnologiyalar va ilmiy hajmdor mahsulotlarni yaratish hamda ishlab chiqarishga joriy etish, bozorlarda raqobatbardoshlikka erishish va uni saqlab qolishning asosiy omili;

oltinchidan, ilmiy-tadqiqot o'tkazadigan jamoalar, akademiklar va tadqiqotchilar o'rtacha yoshining kattaligi. Ilmiy tashkilotlarda faoliyat ko'rsatayotgan ilmiy darajali tadqiqotchilarning o'rtacha yoshi **51 yoshni** tashkil etayotganligi yoshlarni ilm-fanga jalb etish ishlarini jadallashtirish hamda ilmiy-tadqiqotlar sur'atlarini oshirishni talab etadi;

yettinchidan, aholi soniga nisbatan olimlar sonining kamligi. Hozirda **1 mln** aholi soniga o'rtacha **950 nafar** ilmiy xodim to'g'ri kelmoqda. Yoshlarni ilm-fanga jalb etish ishlarining sust tashkil etilganligi, fan va ta'lim tizimi o'rtasida integratsiya darajasi past bo'lganligi, olimlar mehnatining moddiy, ijtimoiy va ma'naviy jihatdan yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmaganligi buning asosiy sabablaridandir;

sakkizinchidan, ilmiy-tadqiqot natijalariga mahalliy va xorijiy patentlar olish darajasi pastligi. 2014 — 2018 yillarda Davlat budjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtirilgan amaliy va innovatsion loyihalar natijalariga ko'ra ilmiy tashkilotlar va oliy ta'lim muassasalari tomonidan jami **700** ta ixtiro patentlashtirilgan bo'lib, bunda xorijiy patentlarning ulushi **1 foizga** teng. Olingan patentlarni xorijiy davlatlarda ro'yxatdan o'tkazish ishlarini to'g'ri va samarali tashkillashtirish zarur;

to'qqizinchidan, intellektual faoliyat natijalarini xo'jalik aylanmasiga kiritishning iqtisodiy va huquqiy mexanizmlari rivojlanmaganligi. Olimlar tomonidan intellektual mulk uchun olingan patentlar bozori mavjud emas. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning

intellektual faoliyat natijalarini joriy etishga bo'lgan manfaatdorligi yuqori darajada emas;

o'ninchidan, ilm-fan va ilmiy faoliyatga moliyaviy resurlarning yetarli darajada yo'naltirilmayotganligi. Hozirgi kunda ilm-fan va ilmiy faoliyatga yo'naltirilayotgan mablag' mamlakat yalpi ichki mahsulotining atigi 0,2 foizini tashkil qiladi va ushbu ko'rsatkich qator rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tomonidan ilm-fanga yo'naltirilayotgan mablag'larga nisbatan kamdir;

o'n birinchidan, ilmiy tashkilotlar va oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi aloqalarning sustligi, ta'lim, fan va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasi ta'minlanmaganligi. Ilmiy tashkilotlarning ilmiy faoliyatini mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari hisobga olgan holda tashkil etish payti keldi;

o'n ikkinchidan, ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini tijoratlashtirish darajasining yuqori emasligi. Bu esa ilmiy tashkilotlar va ular tomonidan tashkil etilgan innovatsion korxonalariga investitsiya va bank krediti mablag'larining jalb qilish imkoniyatini bermaydi;

o'n uchinchidan, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, kvota tizimi va ilmiy daraja berishda attestatsiya jarayonlari jahon tajribasi bilan uyg'unlashtirilmaganligi. Ushbu yo'nalishlardagi byurokratik to'siqlar oqibatida yuqori malakali ilmiy kadrlar tayyorlash talab darajada emas;

o'n to'rtinchidan, ilmiy tashkilotlarning asosan poytaxt atrofida markazlashganligi va hududlarda zamonaviy ilmiy laboratoriyalarning mavjud emasligi. Deyarli 90 foiz ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari Toshkent shahrida shakllanganligi hududlarda ilmiy-tadqiqot faoliyatini zamon talablari darajasida amalga oshirishni chegaralab qo'ymoqda;

o'n beshinchidan, ilmiy bazani texnologik jihatdan jihozlash darajasining yuqori emasligi. Ilm-fanni texnologik jihatdan modernizatsiya qilish, ilmiy tashkilotlar va oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlash darajasi past, ilm-fanning texnologik bazasi holatini tahlil qilish va uni muntazam yangilab borish tizimi to'liq shakllanmagan;

o'n oltinchidan, ilmiy tashkilotlar o'rtasida raqobatning rivojlanmaganligi, ularning milliy reytingi va yillik baholab borish tizimi

to‘liq joriy etilmaganligi. Aksariyat ilmiy tashkilotlar fan yo‘nalishlarida monopolist sifatida faoliyat yuritadi, ilm-fan yo‘nalishlarida raqobatchi sifatida namoyon bo‘la olmayapti;

o‘n yettinchidan, mustaqil ilmiy ekspertlar jamoasining shakllanmaganligi. Ilmiy loyihalar muhokamasi jarayonida mahalliy olimlar jamoasidan iborat ilmiy-texnik kengashlardagi “manfaatlar to‘qnashuvi” loyihalarga berilayotgan xulosalarning xolisligi va sifatiga salbiy ta‘sir qilmoqda;

o‘n sakkizinchidan, ilm-fandagi yutuqlarning yetarli darajada targ‘ib qilinmasligi. Yangi texnologiyalar va mahsulotlarni sotish mumkin bo‘lgan bozorlar haqida, shuningdek xususiy investorlar va kredit tashkilotlari uchun yuqori daromadga ega kapital kiritiladigan ob‘ektlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar kam targ‘ib qilinadi;

o‘n to‘qqizinchidan, olimlarning jahonning nufuzli ma‘lumotlar bazalarida indeksatsiyadan o‘tgan yuqori impakt faktorli jahon jurnallarida maqolalar chop etish darajasining pastligi. Hozirda WEB of Science, SCOPUS kabi ma‘lumotlar bazasida indeksatsiya qilinadigan xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar orasida O‘zbekistonning yalpi ulushi **0,1 foizga** yaqin. O‘z ichiga **5 mingdan** ortiq nashriyotlarning 22 ming nomdagi ilmiy jurnallarini olgan Scopus ma‘lumotlar bazasi asosida SJR (ScimagoJournal&CountryRank) resursining tahlillariga ko‘ra, O‘zbekiston bitta maqolaga havolalar ko‘rsatkichi bo‘yicha jahonning **239** davlati o‘rtasida **220-o‘rinni** egallab (6,52), mamlakatimizning H-index ko‘rsatkichi **86** ni tashkil etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasining asosiy yo‘nalishlari:

-ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasida davlat-xususiy sheriklikni qo‘llab-quvvatlash;

- intellektual mulk ob‘ektlariga bo‘lgan huquqlarni muhofaza qilish;

-ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasini moliyalashtirishni oqilona oshirib borish.

Shunday qilib, jahon darajasidagi universitetlarning ajralib turadigan xususiyatlarini tahlil qilish orqali qator o‘ziga xos jihatlarini ajratish mumkin:

- yuqori malakali professor-o'qituvchilar tarkibi;
- ilmiy tadqiqotlarning yuqori natijalari
- ta'lim berishning yuqori darajasi;
- qobiliyatli talabalarning mavjudligi;
- davlat va nodavlat manbalaridan moliyalashtirish darajasi;
- akademik erkinlik;
- OTMlarni boshqarishning aniq belgilangan tuzilmasi;
- talab darajasidagi moddiy-texnik baza va boshq.

Yuqoridagilardan kelib chiqib biz o'zaro bir-biriga bog'liq va o'zaro bir-birini to'ldiruvchi uchta omillarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

- talantlarning yuqori darajadagi birlashuvi;
- resurslarning yetarliligi;
- OTMlarni boshqarish tuzilmasi.

Jahon darajasidagi universitetlarni samarali yaratish yo'llari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- takomillashtirish (g'oliblarni saralash) uchun mavjud salohiyatga ega ko'p sonli bo'lmagan faoliyat yurituvchi universitetlarni hukumat modernizatsiyalashi mumkin (PF5748 bo'yicha 2 ta universitetlar TOP-500 va 8 tasi TOP-1000 talikka kirish);

- hukumat faoliyat yuritayotgan bir qator OTMlarni birlashtirish va ularni yangi universitetga (gibrid formulasi) transformatsiyalashga harakat qilishi mumkin;

- huqumat noldan ("toza varaq" yondashuvi) jahon darajasidagi yangi universitetni yaratadi.

Masalan, uchinchi yo'nalishlar yig'indisi sifatida respublikamizda innovatsion ta'lim dasturlari bo'yicha yetakchi xorijiy OTMlar bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan yangi O'zbekiston universitetini misol qilishimiz mumkin.

Postindustriyal jamiyatda nafaqat intizomli ijrochilar, balki ijodkorlar ko'proq talab etiladi. Asosiy hal qiluvchi rolni mustaqil o'qishga va bilimlarni uzluksiz yaratishga qodir bo'lgan yuqori malakali ishchi kuchi o'ynaydi.

Zamonaviy dunyoda ta'lim rivojlanishining quyidagi tendensiyalari mavjud:

1. Umumiy ta'lim davri davomiyligining ortishi.
2. Uzluksiz ta'limning (butun umr davomida) zarurligi.
3. Ta'limni individuallashtirish.
4. Metodologik bilimlar va analitik ko'nikmalar ahamiyatining ortishi.

Yuqoridagi mazkur tendensiyalar jahon rivojlanishida yetakchilik qiladigan mamlakatlar misolida bu aniq o'z aksini topmoqda. Oxirgi yillarda jahon rivojlanishining tan olingan yetakchisi shubhasiz AQSh hisoblanadi. AQShda oliy ta'limni rivojlantirish davlatning ijtimoiy-iqtisodiy vazifalaridan eng muhimlaridan biri sanaladi. Umumiy davlat sarf-xarajatlarini qisqartirishlarga qaramasdan, bunda ilm-fanni va texnologiyani, ta'lim va ishchi kuchini qayta tayyorlashga investitsiyalar kiritish doimiy ravishda amalga oshirilmoqda. Zamonaviy bozor iqtisodiyotining ijtimoiy infratuzilmasi rivojlandi. Mamlakatda oliy ta'limning turli xil shakllari mavjud. AQSh oliy ta'limining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – bu umumiy ta'lim beradigan ta'lim muassasalari sonining ko'pligi. Shu sababdan bunday ta'lim muassasalarida talabalarga texnik profilga (boshqa so'z bilan aytganda, talabalarda xohlagan tarzda xohlagan yo'nalishda mutaxassislik olish imkoniyati mavjud) yaqin bo'lgan aniq mutaxassisliklarni olish taklif etiladi. Shuningdek oliy muhandislik ta'limini beradigan muassasalar ham mavjud.

II BOB OLIY TA'LIMNING ZAMONAVIY INTEGRATSIYASI: GLOBAL VA MINTAQAVIY MAKONDA RAQOBATCHILIKDAGI USTUVORLIKLARI, UNIVERSITETLARNING XALQARO VA MILLIY REYTINGI

Tadbirkorlik universitetlarida talim, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ilmiy tadqiqot natijalarni tijoratlashtirish.

Universitet ([nem.](#) *Universität*, o'z navbatida [lat.](#) *Universitas* so'zidan kelib chiqib - yaxlitlik, umumiylik) – fundamental va ko'pgina amaliy fanlar bo'yicha mutaxassislar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasasi. Odatda, unda ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshiriladi. Ko'pgina zamonaviy universitetlar o'quv-amaliy kompleks sifatida faoliyat yuritishadi. Universitetlar o'z tarkibiga ilmiy bilimni tashkil etuvchi turli bilimlar yig'indisini namoyon etadigan bir nechta fakultetlarni birlashtiradi.

Tadqiqot universiteti g'oyasi (muallifi bo'lib nemis olimi V.Fon Gumbold hisoblanadi) – universitetda yuqori malakali (elita) ilmiy kadrlarni universitet olimlari tomonidan olib boriladigan intensiv ilmiy ishlarga jalb etish (ularni ta'lim jarayonidayoq) orqali tayyorlash jarayoniga mo'ljal olish.

Vilgelm fon Gumbold tomonidan yozilgan ta'lim berish va tadqiqot funksiyalari klassik universitetning tashrif qog'ozi bo'lib qoldi. Ta'lim funksiyasi oldindan yangi bilimlarni berish va o'zlashtirish bo'lgan. Universitet uchun haqiqiy bilimni olishning o'ziga xos usuli universitet professorlari tomonidan talablarni ilmga jalb etish orqali erishiladigan tadqiqot faoliyati hisoblangan.

An'anaviy universitetlarning vazifalari bo'lib o'quv faoliyati (yangi o'quv predmetlarining paydo bo'lish, ta'limning innovatsion usullarining rivojlanishi), ilmiy faoliyat (yangi bilimlarni generatsiyalash; individual va fanlararodan guruhli tadqiqotlarga o'tish) bo'lgan bo'lsa, tadbirkorlik universitetiga transformatsiyalashuvi natijasida universitetlar bo'linmalarida olingan ilmiy natijalarni tijoratlashtirish (patentlashtirish, litsenziyalashtirish, kichik innovatsion kompaniyalarni yaratish

va boshq.) ham qo‘shiladi.

Zamonaviy-tadbirkorlik universitetlarning ta’lim berish funksiyasiga taalluqli bo‘lgan muhim missiyalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

tafakkur qilishning yangi usullarini shakllantirish;

akademik muhitni yaratish;

ta’lim xizmatlarini yaratish;

butun dunyo bo‘yicha bilimlarni tarqatish.

Tadbirkorlik universiteti faoliyatining muhim yo‘nalishi bo‘lib quyidagi konsalting turlari hisoblandi:

amaliy tadqiqotlar;

tarmoq va ichki tahlil;

tadbirkorlarni ular rivojlanishining turli bosqichlarda maslahat berish.

Maslahat loyihalarini amalga oshirishda aniqlangan yangi yo‘nalishlarni institutsionallashtiruv uchun tadqiqot markazlari va kompetensiya markazlari yaratiladi. Tadbirkorlik universiteti boshqa universitetlar uchun metodik yordam ko‘rsatgan holda yangi biznes - g‘oyalarni va biznes-jarayonlar inkubatori hisoblanadi.

Olib borilgan o‘rganishlarga asosan klassik ta’limni tadbirkorlikka transformatsiyalash va bu borada milliy modelni shakllantirish quyidagi holatlar orqali ro‘y beradi:

mamlakat iqtisodiyotining innovatsion rivojlanish modeliga o‘tishi;

ta’lim sohasida moliyalashtirish manbalarining qisqarishi;

ta’lim xizmatlarining ichki va tashqi bozorlardagi raqobatchiligining o‘sishi;

raqobatbardosh bitiruvchilar tayyorlashda “universitetlar – biznes – davlat – fuqarolik jamiyati” zanjiri ishtirokchilari orasidagi javobgarlik balansini aniqlashning zarurligi;

biznes-hamjamiyatning jahon mehnat bozorida raqobatlashishga tayyor mutaxassislarni tayyorlashga bo‘lgan talabining oshishi;

zamonaviy universitetlar tijoratlashirishlari mumkin va shart bo‘lgan egallangan bilimlarning roli va tabiatining qayta ko‘rib chiqilishi; qayd etish, uzatish, bilimlarni yaratish va amaliy ko‘nikmalarni

shakllantirishga qodir bo‘lgan raqamli texnologiyalar va telekommunikatsiya tizimlarining rivojlanishi;

boshqarilishi zarur bo‘lgan ta’limning nomoddiy investitsion aktivlarga aylanishi;

ta’lim oluvchining o‘z-o‘zini rivojlantirishga motivatsiyalangan, qabul qilingan qarorlarni amalga oshirish uchun mas’uliyatlarni o‘ziga olishga tayyor va ambitsion maqsadlarni o‘z oldiga qo‘yishga qodir bo‘lgan yangi turining paydo bo‘lishi, qadriyatlardagi o‘zgarishlar;

mamlakatda ro‘y berayotgan vaziyatlar sababli bitiruvchilardan yangi kompetensiyalarni, OTMlardan esa mutaxassislarni tayyorlashning yangi shakllari talab etilishi.

Klassik ta’limni tadbirkorlikka transformatsiyalash va milliy modelni shakllantirish masalalarining dolzarbligiga qaramasdan, ushbu jarayonga to‘sqinlik qiluvchi quyidagi qator muammolar borligini ta’kidlab o‘tish lozim:

“OTM - biznes – davlat – fuqarolik jamiyati” o‘zaro munosabatlari tizimida balanslashgan javobgarlik;

tadbirkorlik tafakkuri;

OTMning moliyaviy va akademik mustaqilligi;

tadbirkorlik ta’limiga fanlararo yondashuv;

tadbirkorlik ta’limiga kompetentlik yondashuvi;

ta’lim oluvchilarda tadbirkorlik faolligini rag‘batlantiruvchi innovatsion ta’lim mahsulotlarini joriy etish;

tijoratlashtirish va transfer bo‘yicha talabalar va PO‘T uchun axborot va maslahatchilik xizmatlaridan foydalanish imkoniyati;

tadbirkorlik universitetlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligi;

OTMda tadbirkorlik madaniyati shakllantirish va rivojlantirish va h.k.lar.

Universitetlarda innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim dastaklaridan biri - **bu biznes-inkubatorlar** hisoblanadi. Biznes inkubatorlar o‘zida tadbirkorlikni tashkiliy, metodik, texnologik, infratuzilmaviy, moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlashning samarali shaklini namoyon etadi. Biznes - inkubatorlarning **asosiy maqsadi**

- aniq(konkret) tovar(xizmat)ni emas, balki xo‘jalik sub’ektini rivojlantirish hisoblandi.

Biznes-inkubatorlarning rivojlanishida **yetakchi rolni universitetlar o‘ynaydi**: biznes-inkubatorlar yoki universitet komplekslari bazasida tashkil etiladi yoki universitetlar biznes-inkubator loyihalarida tashkiliy, texnologik va metodik jihatdan ishtirok etishadi.

Oxirgi yillarda biznes-inkubatsiya uchun bir muncha ustuvor va istiqbolli soha bo‘lib xizmat ko‘rsatish sohasi hisoblanadi. Biznes-inkubatorlarga umumqabul qilingan yondashuvlarga asosan kichik innovatsion korxonalarining dastlabki bosqichida rivojlanishiga yordam berish uchun tashkil etiladi

Biznes-inkubatorlar turli ta’rischilar va turli tamoyillar, shu jumladan, tijorat asosida tuzilishi mumkin bo‘lganligi bilan aksariyat holatlarda quyidagi sxema asosida faoliyat yuritishadi:

- biznes-inkubatorning asosiy ta’rischisi sifatida universitet chiqadi;
- biznes inkubator universitet xodimlari va talabalarining intellektual faoliyati natijalarini tijoratlash tiruvchi spin-off kompaniyasini tashkil etishga yordam berish maqsadida tuziladi;
- biznes-inkubatorning tashkiliy-huquqiy shakli-notijorat hamkorlik.

Tadbirkorlik universiteti faoliyati samaradorligida asosiy muhim omil bu tadbirkorlik ekotizimi hisoblanadi.

Tadbirkorlik ekotizimi deganda, tadbirkorlik jarayonlarining tadbirkorlik muhiti doirasida vositachilik va boshqaruvni amalga oshirish uchun rasmiy va norasmiy birlashishlari, tadbirkorlik tashkilotlari (firmalar, venchur kompaniyalar, biznes-angellar/xususiy venchur investorlar, banklar), muassasalar (universitetlar, moliyaviy organlar, davlat organlari)ning o‘zaro bir-birlari bilan o‘zaro aloqalari yig‘indisi tushuniladi.

Tadbirkorlik ekotizimida OTMda tadbirkorlikning rivojlanishiga ta’sir etuvchi **uchta asosiy omillarni** ajratib ko‘rsatish mumkin:

- tadbirkorlik faoliyatida usiz uzoq muddatli muvaffaqiyat bo‘lmaydigan innovatsiyalarning rivojlanishi;
- nafaqat o‘z turmush darajasini oshirish, balki shahar, mintaqa,

mamlakat iqtisodiyotining samarali rivojlanish masalalarini hal etadigan sivilizatsiyalashgan tadbirkorlar qatlamini shakllantiruvchi integrativ tadbirkorlik madaniyatini yaratish;

- tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun o‘z(xususiy) investitsion fondlarini yaratish hisobiga barqaror moliyalashtirishni ta‘minlash.

Bunda tadbirkorlik OTMlar tomonidan foyda olishning qisqa muddatli imkoniyati sifatida emas, balki talabalar, o‘qituvchilar va bitiruvchilarga kiritiladigan uzoq muddatli investitsiyalar sifatida qaraladi.

Tadbirkorlik madaniyati nafaqat, insonning biznesni yuritishda riskni o‘ziga olishga tayyorgarligini, balki uning potensial omadsizliklarni ham qabul qila olish qobiliyatiga egaligini anglatadi.

Kelajak universiteti sifatida, yani bugungi kunda universitet 4.0 – bu nafaqat talim, ilm-fan va innovatsiya, ko‘proq darajada - sotsiumning barcha tuzilmalari bilan integratsiyalashuv, inson kapitalining uning butun umri davomidagi rivojlanishi bilan birga borishi.

Universitet 4.0 - bu tadqiqotchilarning, o‘qituvchilarning, talabalarining, biznes- tashkilotlarning, hokimiyat organlarining, shahar hamjamiyatlarining ijtimoiy va iqtisodiy sarf – xarajatlarni pasaytirish va rivojlantirish masalalarini yechishdagi “hamkorliklari uchun platforma sifatida faoliyat yurituvchi universitet”.

Universitet 4.0 – bu bilimlar jamiyatidagi va sotsiomadaniy sohadagi global kommunikatsion bo‘g‘in.

Kelajak universitetlari rivojlanishini aniqlovi omillar bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

inson hayotining uzoq mehnat faolligi;

talimning globallashuvi;

fan, yangi texnologiyalar va iqtisodiyot tarmoqlari va boshq. rivojlanishining tezlashuvi.

Kelajak universiteti sifatidagi universitet 4.0 da talimning xususiyatlari bo‘lib:

yuqori taminlangan aholi guruhlari uchun dunyoning va mamlakatning yetakchi OTMlarida elit(yuqori) darajadagi offlayn talim sohasini shakllantirish;

talimning demokratlashuvi;
talimning ommaviylashuvi, onlayn talim imkoniyatlarining ortishi;
talimda notenglikning ortishi: onlayn talim – bir muncha past sifatda,
offlayn talim – aholining boy qatlamlari uchun yuqori sifatli talim;
talim shakllarining sinxronizatsiyalashuvi – aralash formatdagi
(onlayn+oflayn) talimni amalga oshirish;
xususiy talim kompaniyalarining barqaror o‘sishi (masalan, Ed Tech,
Skill box);
ingliz tilidagi dasturlar sonining ortishi va h.k.lar.

Demak, jamiyat rivojlanishining turli xil fazalariga mos keladigan universitetlarning to‘rtta avlodlari tavsiflari quyidagicha: industrialgacha – Universitet 1.0; industrial – Universitet 2.0; postindustrial – Universitet 3.0; kognitiv – Universitet 4.0.

Universitetlarning bir avlodidan boshqa avlodiga o‘tishlar faoliyat shakllari, anglash va tafakkur qilish, dunyo ahvoli, institutsional shakllar va h.k.larni “bartaraf etish – tasavvur etish – kengaytirish” sxemasi yordamida tahlil qilinadi. Bugungi kunda universitetlarda ro‘y berayotgan o‘zgarishlar fazali transformatsiyalashuv mantig‘ida postindustrial o‘tishning aylanuvchi aspekti sifatida izohlanadi. Universitetning kognitiv fazasi–universitet 4.0 ning o‘ziga xosliklari muhokama qilinmoqda.

2.2. OTMning raqobatbardoshligini tashkil etish tizimi

Bugungi kunda iqtisodiyot boshqa tarmoqlarida bo‘lgani kabi ta‘lim sohasida faoliyat yuritadigan tashkilotlarning raqobatbardoshligi ta‘minlash va uni oshirib borish muhim vazifalaradan sanaladi.

Globalashuv va keskin raqobatchilik sharoitida faoliyat yuritayotgan OTM o‘z raqobatbardoshligi ta‘minlay olmasa ta‘lim xizmatlari sohasida o‘z faoliyatini davom ettirishi amri mahol bo‘lishi aniq bo‘lib bormoqda (bizda bu holat o‘zining shakllanishining dastlabki bosqichlarida xolos).

Raqobatbardoshlikning umumqabul qilingan tushunchasi ob‘ektning qobiliyati yoki o‘ziga xosligining o‘z muhitidagi o‘ziga o‘xshagan boshqa ob‘ektlardan zo‘rligini anglatadi. Raqobatbardoshlik tovarlar, korxonalar, tarmoqlar, xodimlar orasida bo‘lishi mumkin. Turli

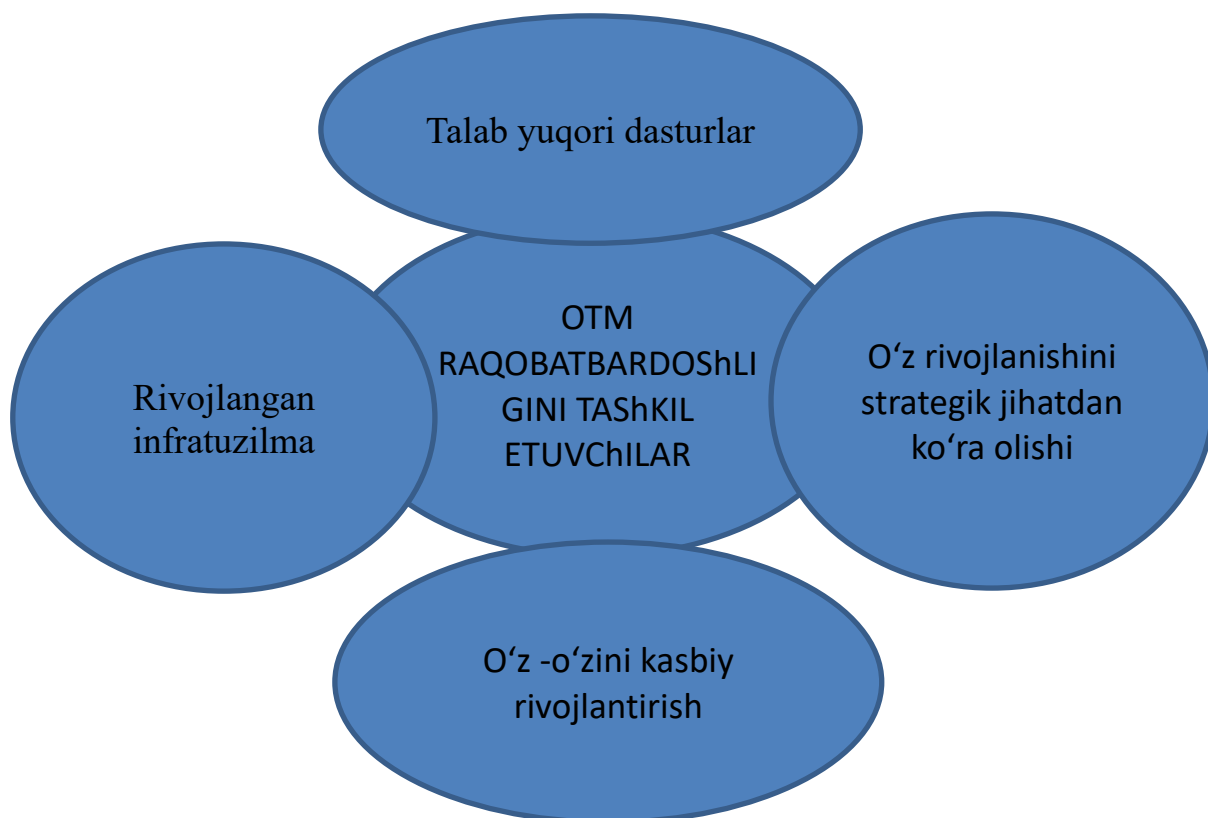
ob'ektlarning raqobatbardoshligi deyilganda turlicha ahamiyatlar e'tiborga olinadi.

Zamonaviy bozorda ta'lim xizmatlari har qanday tovar kabi kuchli raqobatchilik sharoitida amalga oshiriladi. Bu esa o'z navbatida OTMlardan o'z raqobatchilik ustuvorliklarini paydo qilishlarini, bozorda o'zining mustahkam o'rnini egallashlari uchun xatti-harakatlar qilish zaruriyati keltirib chiqaradi.

Reytinglar tahlili bo'yicha OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlariga quyidagi ko'rsatkichlarni kiritish mumkin:

- ilmiy-pedagogik xodimlar va talabalarning o'zaro nisbati;
- universitetning bitta xodimiga to'g'ri keladigan havolalar soni;
- xorijiy xodimlar va xorijiy talabalar ulushi;
- ishlab chiqarish (innovatsion) faoliyatdan keladigan daromad;
- universitetning 1 talaba yoki 1 ta o'qituvchiga hisoblaganda to'g'ri keladigan umumiy daromadi.

OTMlar raqobatchiligi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, olib borilgan tadqiqotlar bo'yicha quyidagicha umumlashtirishni amalga oshirish mumkin (2.1-rasm):

2.1-rasm. OTM raqobatbardoshligini asosiy tashkil etuvchilar

1970 yilning boshlarida AQShda Karnegi Fondi tomonidan yaratilgan komissiya tomonidan “AQSh oliy ta’lim muassasalari klassifikatsiyasi” (Mazkur klassifikatsiya bugungi kunda Kanada va Buyukbritaniya tadqiqot universitetlari uchun asosiy hisoblanadi) ishlab chiqilgan.

OTMning raqobatbardoshligini baholash mezonlari “ish bilan bandlik samaradorligi” va “OTMning xalqaro faoliyati”

№	Mezonlar	Mezon ostilari
1	Ish bilan bandlik samaradorligi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bitiruvchilar ishlaydigan kompaniyalar(mamlakat va xorijiy kompaniyalar) ro‘yxati 2. OTM bitiruvchilarining ish haqi darajasi 3. O‘qish davrida amaliyot o‘tash imkoniyatlari 4.OTM kanallari bo‘yicha ishga joylashgan bitiruvchilar ulushi 5. O‘zi ishga joylashgan bitiruvchilar ulushi 6.Ilmiy faoliyatni davom ettirgan bitiruvchilar ulushi 7.Keyinchalik ishda qolish imkoni beruvchi amaliyot bazalari soni
2	OTMning xalqaro faoliyati	<ol style="list-style-type: none"> 1. Almashinuv dasturlari bo‘yicha ta’lim oluvchi talabalar soni 2. OTM PO‘T ning xorijiy olimlar bilan hamkorlikdagi nashrlari soni 3. Xorijdan ma’ruzalar o‘qishga taklif etilgan professorlar soni 4. OTM PO‘T uchun xalqaro stajirovkalar soni 5. OTMdagi xorijiy talabalar soni

Tadqiqot universitetlari faoliyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri bu jahon universitetlari reytingida egallagan yetakchi o‘rni hisoblanadi. Mazkur ko‘rsatkich aniq (konkret) reytingning kamchiliklariga qaramasdan OTMning integral darajasi va salohiyatini ko‘rsatadi.

OTMning raqobatbardoshligini tashkil etish tizimida quyidagilarni ajratish mumkin:

- infratuzilma darajasi;
- o‘quv jarayonining axborot-uslubiy ta‘minlanganligi;
- professor-o‘qituvchilar tarkibining tuzilishi va sifati tarkibi;
- ish bilan bandlik samaradorligi;
- talabalar ilmiy faoliyati;
- OTMda talabalar bilan o‘qishdan tashqari ishlashi;
- xalqaro faoliyati;
- inklyuziv ta‘lim(imkoniyati cheklangan shaxslarning ta‘lim olish imkoniyati) va b.

2.3. Xalqaro reyting turlari va ularning indikatorlari

Oxirgi yillarda mamlakat va jahonda alohida OTMlar raqobatbardoshligining muhim ko‘rsatkichlari va ta‘lim tizimi rivojlanishi darajasi indikatorlari bo‘lib xalqaro ta‘lim reytinglari hisoblanadi.

Jahonda birinchi marta universitetlar reytingi US News & World Report jurnali tomonidan 1983 yilda nashr etildi. Keyinchalik o‘tgan asrning 80-90 yillarida bir nechta xorijiy jurnallar tomonidan nashr ettirilgan reytinglar universitetlarni mustaqil baholash yondashuvlarini aniqlashtirishga va bu o‘z navbatida XXI asrning boshida universitetlar va ilmiy-tadqiqot tashkilotlarini nisbiy baholashning butun industriyasiga olib kelishi natijasida ushbu baholashlar nafaqat OAV tomonidan, balki maxsus tadqiqot laboratoriyalari tomonidan ham amalga oshiriladigan bo‘ldi.

2003 yilda Shanxay (Shanghai Jiao Tong University) universitetining oliy ta‘lim instituti (Institute of Higher Education) dunyoning 500 ta yetakchi universitetlari- ARWU-500 ro‘yxatini e‘lon qildi va har yili yangilab boradi.

QS World University Rankings (ingl. — ”universitetlarning dunyo reytingi QS”) — har yili [Quacquarelli Symonds](#) (QS) tomonidan e‘lon qiladigan universitetlar reytingi. Oldin reyting [Times Higher Education – QS World University Rankings](#) sifatida tanilgan bo‘lib 2004 yildan 2009 yilgacha *Times Higher Education (THE)* jurnali bilan o‘zlarining xalqaro reyting jadvallarini e‘lon qilish uchun hamkorlikda ishlagan. Keyinchalik ular har biri o‘zining xususiy versiyalarini e‘lon qilishgan.

QS mavjud metodologiyasini qo‘llashga qaror qilgan bo‘lsa, THE esa o‘zining reytinglarini yaratish uchun yangi metodologiyani qabul qilgan.

QS tizimi o‘z ichiga jahon universitetlarini **51 ta** turlicha predmetlar va beshta predmet sohalari bo‘yicha baholovchi umumiy va predmetli reytinglarni oladi.

QS reytingi dunyoning universitetlar reytingini aniqlovchi eng nufuzli **3 ta** “*Academic Ranking of World Universities* -Jahon universitetlarining akademik reytingi-Shanxay reytingi” va *Times Higher Education World University Rankings* bilan bir qatorda qaraladi. Shunga qaramasdan uni sub’ektiv ko‘rsatkichlar va reputatsion so‘rovlarga yillar bo‘yicha o‘ta bog‘liqlik tendensiyasi kuzatilayotganligi uchun tanqid qilishadi.

Quacquarelli Symond(QS)

Indikatorlar		Salmog‘i
1	Akademik reputatsiya(academic reputation)	40 %
2	Ish beruvchi reputatsiyasi(employer reputation)	10 %
3	Universitet xodimlari ilmiy ishlarining sitatalanganligi(citations per faculty)	20 %
4	Universitet talabalari nisbati(faculty student ratio)	20 %
5	Xorijiy talabalar bilan nisbati(proportion of international students)	5 %
6	Xorijiy o‘qituvchilar nisbati(Proportion of International faculty)	5 %

QS reytingining ustuvorliklari

Reytingning turli-tumanligi. QS eng zo‘r universitetlar umumiy ro‘yxatidan tashqari shuningdek, ko‘pgina injeneriya, tabiiy fanlar

va boshqalar bo'yicha predmetli reytinglar mavjud. Shuningdek, mintaqaviy – osiyo, arab, lotinamerika, rivojlanayotgan va boshqa mamlakatlar universitetlari bo'yicha reytinglar.

QS reytingining kamchiliklari

Ob'ektivlikning yetarli emasligi. Reytingga eng ko'p – 50 foiz ta'sir etadigani - bu fokus-guruhlariga asoslangan universitet reputatsiyasi.

Bu hamiyashayam ta'lim sifatining ishonchli ko'rsatkichi emas.

Bu reytingda kamdan-kam holatlarda yosh universitetlar joy olishadi. Sababi muassasa o'ziga yetarlicha nom olishga ulgurmagan bo'lsa QS reytingida yuqori pozitsiyani egallashning deyarli iloji yo'q.

QS reytingi mezonlarini baholash(yuqoridagi jadval)da ta'lim sifati bilan yaqindan aloqada bo'lgani 2-mezon – ish beruvchilar reputatsiyasi bo'lsa, eng munozaralisi 1 indikator – akademik reputatsiya hisoblanadi, sababi u fan namoyondalari fikrlari asosida tuzilib sub'ektiv tavsifga ega bo'lgan tarzda, reytingga katta ishonch bilan qarashga salbiy ta'sir etadi.

Academic Ranking of World Universities (ARWU)

ARWU (*Academic Ranking of World Universities*) - Shanxay universiteti reytingi.

Uning asosiy fokusi – tadqiqotlar sifati va soni, shuningdek, OTMlarning ilmiy infratuzilmasi.

Baholash mezonlari quyidagilardan iborat:

- Bitiruvchilari, talabalari va o'qituvchilari orasida Nobel laureatlari yoki Fields(ingl. *Fields Medal-4 yilda 1 marta xalqaro matematiklar konferensiyasida 40 yoshgacha (yoki taqdirlashacha) bo'lgan 2, 3 yoki 4 ta yosh matematik olimlarga beriladigan*) mukofoti sovrindorlarining mavjudligi;

- ishlari havola(sitata) qilinadigan tadqiqotchilarning borligi;

- tabiiy va texnik fanlar sohasidagi nashrlar;

- Science Citation Index-Expanded (SCIE) va Social Science Citation Index (SSCI) da indeksatsiyalanadigan ilmiy ishlar soni;

- universitet xodimlari soniga nisbatan oldingi ko'rsatkichlar natijalarining yig'indisi.

Shanghai Ranking TOP – 500 reytingi

№	Indikatorlar	Salmog‘i
1	Bitiruvchilar orasida nobel mukofoti laureatlari, shuningdek, mukofotlar va medallar sovrindorlari mavjudligi va soni	10 %
2	O‘qituvchilar orasida nobel mukofoti laureatlari, shuningdek, mukofotlar va medallar sovrindorlari mavjudligi va soni	20 %
3	Olimlarning 20 ta asosiy fanlar kategoriyalari bo‘yicha sitatalanganligi	20 %
4	Ilmiy-tadqiqotlar, natijalar – Nature da nashr ettirilganlarning mavjudligi	20 %
5	Tabiiy-ilmiy va ijtimoiy fanlar bo‘yicha nashrlar (Science Citation Index-expanded, Social Science Citation Index)	20 %
6	OTM akademik darajasining uning ko‘lamiga nisbatan proporsiyasi	10 %

ARWU reytingining ustuvorliklari

Barcha narsa fan uchun. Reyting birinchi navbatda ilmiy sohada o‘z karerasini rejalashtirayotgan talabalar uchun qiziqarli

ARWU reytingning kamchiliklari

Ta‘minlangan universitetlar uchun ustuvorlik. Tadqiqot sifatida asosan budjet ta‘sir etadi. Har bir OTMda ham o‘zida zamonaviy ilg‘or laboratoriyalar va o‘qituvchilari orasida Nobel mukofotiga ega xodimlarga ega bo‘lish imkoniyati mavjud emas. Bundan tashqari reyting ta‘lim berish sifati va talabalar uchun sharoitlarni baholamaydi.

Shanxay reytingi jahon hamjamiyatida bir muncha tanqid qilinadigan reyting tizimi hisoblanadi, sababi bunda ko‘p sonli nobel laureatlariga ma‘ruzalarni olib borish uchun oldin mukofotga ega bo‘lgan fan namoyondalarini taklif etish yo‘li orqali ham erishish mumkin, ammo ushbu indikator hisobiga ta‘lim muassasining reytingi oshadi, natijada

boshqa indikatorlar ham munozaralari bo‘lib qoladi.

Times Higher Education (THE) World University Ranking reytingi

Umumiy ulushi	Indikatorlar	Salmog‘i
2,5 %	Iqtisodiy faollik/ Innovatsiyalar	
	Tadqiqotlar, sanoatdan kelgan daromadlar	2,5 %
7,5	Xalqaro prognoz	
	Xalqaro va ichki personal nisbati	2,5 %
	Xalqaro va mamlakat talabalari nisbati	2,5 %
	Xalqaro hammualliflar bilan nashr ettirilgan ishlar ulushi	2,5 %
30 %	Ta‘lim o‘quv muhiti	
	Reputatsiya(so‘rovnoma)	15 %
	Doktorlik darajasiga egalarning professor-o‘qituvchilar tarkibiga nisbatani	6 %
	Professor-o‘qituvchilar tarkibiga nisbatan magistrantlarning nisbati	4,5 %
	Bakalavrlik darajalarining doktorlik darajalariga nisbati	2,25 %
	Bitta akademik xodim daromadi	2,25 %
30 %	Tadqiqot: hajmi, daromad va reputatsiya	
	Reputatsiya(so‘rov)	18 %
	Tadqiqot daromadi(ko‘lami)	6 %
	Ilmiy xodimlar tomonidan nashr ettirilgan maqolalar	6 %
	Nashr ettirilgan ilmiy ishlarning umumiy soniga nisbatan tadqiqotdan kelgan daromadlar nisbati	Salomog‘i yo‘q
30 %	Ilmiy tadqiqot va nashrlarning sitatalanganligi	30 %

THE reytingi ustuvorliklari

Metodologiyasi QS ga nisbatan ancha ob'ektiv. Unda «*katta aka*»ga nisbatan ko'rsatkichlari ko'proq bo'lib, bu borada ularga ustuvor darajada ko'proq ob'ektivlik haqidagi miqdoriy ko'rsatkichlar ta'sir etishi haqida gapirish mumkin. Reputatsiyani **THE** ham hisobga oladi, lekin faqat alohida reytingda.

Tadqiqotlarga fokus olish. Reyting ko'proq tadqiqot ishlariga e'tibor qaratganligi bois unga magistrlar va doktorantlarda talab yuqori. Shuningdek, texnik va tabiiy-ilmiy mutaxassisliklarda plyusi bor.

THE reytingning kamchiliklari

Ingliz tilidagi mamlakatlar uchun ustuvorlik yuqori. Reyting faqat ingliz tilidagi ilmiy nashrlarni tahlil qiladi. Bundan aksariyat uchinchi mamalatlarning OTMlari o'z ulushini yo'qotishadi.

Aniq fanlardagi ustuvorlik. Reyting aniq fanlar sohasidagi tadqiqotlarni, gumanitarlarga nisbatan yuqori baholashini bir necha bor e'lon qilgan.

THE reytingi aniqlashda quyidagi universitetlar qatnasha olmaydi: yuqori kurs talabalarini o'qitishmaydiganlar, tor mutaxassisliklar tayyorlaydigan, besh yil ichida **1000** ta ilmiy ishlar, shu jumladan bir yilda **200 tadan kam nashr ettirganlar**.

Reyting mezonlari bir muncha kamroq darajada munozarali bo'lib, mantiqiy tarkibdan iborat bo'lgan holda ko'rsatkichlar salmog'i ta'lim muassasi faoliyati natijalarini aks ettiradi: ta'lim, tadqiqot, ishlanmalar, sanoat yutuqlari, innovatsiyalar.

Reytinglar tahlili bo'yicha OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlariga quyidagi ko'rsatkichlarni kiritish mumkin:

- ilmiy-pedagogik xodimlar va talabalar nisbati;
- universitetning bitta xodimiga to'g'ri keladigan havolalar soni;
- xorijiy xodimlar va xorijiy talabalar ulushi;
- ishlab chiqarish(innovatsion) faoliyatdan keladigan daromad;
- universitetning 1 talaba yoki 1 ta o'qituvchiga hisoblaganda to'g'ri keladigan umumiy daromadi.

OTMLARDA TALIM, ILMIY VA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH, ILMIY TADQIQOT NATIJALARNI TIJORATLASHTIRISH (4 soat)

1-amaliy topshiriq

OTMlarda innovatsion jarayon mahsuldorligiga ta'sir etuvchi omillar. Universitet(OTM)lar innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili (2 soat)

Tayanch tushunchalar: innovatsion jarayon, innovatsion jarayon mahsuldorligiga ta'sir etuvchi omillar, universitetlar innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili, tijoratlashirish, tijoratlashirish manfaatlari nuqtai nazaridan zamonaviy OTMda innovatsiyalarni boshqarishning SWOT-tahlili.

1. OTMlarda innovatsion jarayon mahsuldorligiga ta'sir etuvchi omillar

Hozirgi davrda ta'lim rivojlanishidagi global trendlar ta'sirida oliy maktab tizimini faol transformatsiyalash(qayta tuzish) jarayoni ro'y bermoqda. Jahon ta'lim makonida o'sib borayotgan raqobat sharoitida dunyo universitetlari oldida oldingi davrlarga nisbatan ancha jiddiy vazifalar paydo bo'lmoqda. Ular nafaqat o'quv va ilmiy ishda, balki innovatsiyalarni yaratish, iqtisodiy o'sishga ta'sir qilish, jahonning asosiy muammolarini hal qilish sohasida ham raqobatlashishlari lozim. Bunda milliy innovatsion tizim muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion tizim ma'lum bir mamlakatga xos ob'ektiv omillari - innovatsion faollikning uzoq muddatli yo'nalishlari determinatlari va evolyusiya tezligi sifatidagi tabiiy boyliklar va mehnat resurslarining mavjudligi, davlat institutlarining tarixiy rivojlanishining o'ziga xosliklarini hisobga olgan tarzda shakllanadi.

Innovatsion tizimning asosiy elementlari sifatida quyidagi elementlarni kiritish mumkin:

- bilimlar generatsiyasi;
- ta'lim va kasbiy tayyorgarlik;
- mahsulot ishlab chiqish va xizmatlar ko'rsatish;
- innovatsion infratuzilma;
- moliyaviy ta'minot(keyingi slayddagi rasm).

Milliy innovatsion tizim faoliyatining bozor iqtisodiyoti shart-sharoitlarini hisobga olgan holda yaratilishi bois ilm-fan sig'imli mahsulotlar va xizmatlar bozorini milliy innovatsion tizimning bitta tizim osti sifatida qarash mumkin.

Innovatsiyalarning mahsulodorligiga ta'sir etadigan omillar tahlili muhim amaliy ahamiyat kasb etgan holda ular innovatsiyalarni bir muncha samarali qo'llash yoki aksincha ularning ta'sirini yo'qotuvchi sifatida ijobiy va salbiy holatlarni aniqlashga yordam beradi.

Turli xildagi omillarning qanchalik sinchkovlikda aniqlanganligi va o'rganilganligi amalda mavjud bo'lgan yoki endigiga yaratilgan innovatsion tizimning samaradorligiga bog'liq bo'ladi, shuningdek, bu eng zo'r natijaga erishish uchun jarayonni modernizatsiyalash imkonini beradi.

Masalan, rus tadqiqotchisi S.R.Yagolkovskiy innovatsion jarayonni kengaytirish jarayonida "ko'lamlilikning kengayishi tashqi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa vositalar, shuningdek rivojlanishning ichki mantig'i bilan o'zaro xatti-harakatlarga olib keladi". Muallif omillar ikkita turini ajratadi: tashqi va ichki.

Birinchi kategoriyaga u quyidagi parametrlar va shakllarni kiritgan:

1. Yangi talablar va bozor kon'yunkturasi o'zgarishlari;
2. Resursli rag'batlantirish yoki innovatsion faollikning chegaralanishi;
3. Siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy ustuvorliklar;
4. Texnologik rivojlanishga bo'lgan zaruriy talablar.

Ikkinchi kategoriya (ichki) omillarga quyidagilar taalluqli:

1. Innovatsion jarayonning "yetilishi".
2. Innovatsion faoliyat sub'ektlarining faolligiga olib keladigan innovatsion jarayondagi qarama-qarshiliklar, kelishmovchiliklar, muammolari sohalarning mavjudligi.

3. Innovatsion jarayonning tizimliliigi nafaqat innovatsion jarayon komponentlarining bir-birlariga bog'liqligiga, balki real dunyoning innovatsion jarayon komponentlariga ta'siriga ham bog'liq.

4. Innovatsion jarayonning texnologik tarkib topuvchisining

sinalgan va aniqlangan holda amal qilishi uning doimiy ravishda amalga oshirilishga olib keladi.

Bu borada tadqiqotlar tahlili bo'yicha omillarni ikki turga ya'ni, rag'batlantiruvchi va to'suvchilarga bo'lish mumkin. Keyinchalik ularni PEST-tahlil yordamida ularning to'g'ridan-to'g'ri OTM innovatsion faolligiga ta'sir etishlarini aniqlash mumkin. OTM innovatsion mahsuldorligiga ta'sir etuvchi tashqi jihatlar sifatida ularni siyosiy (Political), iqtisodiy (Economics), ijtimoiy (Social), texnologik (Technological) omillarga bo'linadi.

Innovatsion jarayonga salbiy ta'sir etuvchi siyosiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- jahon hamjamiyatida aksariyat innovatsion mahsulotlar turlari uchun mahalliy bozor hajmining kamligi;
- davlatning tadbirkorlik sektori bilan o'zaro hamkorlik qilishning samarali va ishonchli mexanizmining yo'qligi;
- innovatsion infratuzilmalar normativ bazasining rivojlanmaganligi;
- innovatsion faollikni rag'batlantirish uchun soliq imtiyozi va subsidiyalar sonining kamligi va h.k.lar.

Innovatsion jarayonlarni rag'batlantiruvchi (ijobiy ta'sir etuvchi) siyosiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- davlat tomonidan investitsiyalarni jalb etishni ta'minlovchi shart-sharoitlarni yaratish;
- milliy va mintaqaviy innovatsion siyosatni shakllantirish va amalga oshirish;
- globalizatsiya va xaqaro mehnat taqsimoti;
- davlat tomonidan soliq imtiyozlari va subsidiyalarning berilishi;
- hududlar rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mos innovatsion loyihalarni maqsadli moliyalashtirish.

Innovatsion jarayon rivojlanishiga salbiy ta'sir etuvchi iqtisodiy omillarga quyidagilar taalluqli bo'lishi mumkin:

- resurslarning yetishmasligi;
- yangi mahsulotga past to'lov qobiliyatli talab;
- qarz mablag'larini olishdagi murakkabliklar;
- aksariyat korxonalar moliyaviy ahvolidan yomonligi;

- moliyalashtirish manbalarini izlashdagi qiyinchiliklar;
- mablag‘larning yetishmasligi va sifatli rejalashtirishning yo‘qligi;
- sotish bozorining yo‘qligi va inflyatsiyaning o‘sishi va h.k.lar.

Innovatsion jarayon rivojlanishiga ijobiy ta’sir etuvchi (rag‘batlantiruvchi) iqtisodiy omillarga quyidagilar taalluqli bo‘lishi mumkin:

- resurslarning, zaxiralarning mavjudligi;
- aksariyat korxonalar holatining barqarorligi;
- innovatsion infratuzilmaning mavjudligi;
- innovatsion jarayonlarning davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi;
- venchur kapitalni jalb etish imkoniyatlari;
- sotuv tizimini kengaytirish;
- umumiy faoliyatga zarar yetkazmagan tarzda innovatsion faoliyatga ketadigan sarf-xarajatlarni kamaytirish tizimini ishlab chiqish va h.k.lar.

Innovatsion jarayonga salbiy ta’sir etuvchi ishlab chiqarish-texnologik omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ilmiy-texnik va moddiy bazaning yuqori darajada rivojlanmaganligi;
- zaxira quvvatlarining yetishmasligi;
- innovatsion salohiyatning pastligi;
- imkoniyatlardan ratsional(oqilona) foydalanmaslik;
- texnika va texnologiyalarning eskirganligi;
- zamonaviy texnologiyalar haqidagi ma’lumotlarning yo‘qligi va h.k.lar.

Innovatsion jarayonga ijobiy ta’sir etuvchi (rag‘batlantiruvchi) ishlab chiqarish-texnologik omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarning mavjudligi;
- eskirgan jizohlarni ta’mirlash va(yoki) almashtirish;
- ilg‘or texnikalarni va ishlab chiqarish texnologiyalarni qo‘llash;
- ishlab chiqarish jarayonlari egiluvchanligining oshishi;
- ishlab chiqarish quvvatlarining o‘sishi;

- ishlab chiqarish va mehnatni tashkil etishning va boshqarishning ilg'or usullarini qo'llash;

- mehnat shart-sharoitlarini yaxshilash va h.k.lar.

Innovatsion jarayonga salbiy ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- eski va yangi dunyoqarashlarning qarama-qarshiliklari;

- katta yoshdagilar va yoshlar dunyoqarashlari orasidagi tafovutlar;

- innovatsiyalarni qabul qilishdagi demografik(yoshdagi) farqlar;

- innovatsiya bilan ishlaydigan xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishning zarurligi;

- vaqt omili;

- psixologiya asoslangan ekologik to'siqlar va h.k.lar.

Innovatsion jarayonga ijobiy ta'sir etuvchi (rag'batlantiruvchi) ijtimoiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- innovatsion ilgarilashni amalga oshirishga bo'lgan tayyorgarlik;

- yangilikka intilish;

- vatanparvarlik;

- rahbariyatning manfaatdorligi;

- innovatsion maqsadlarning belgilanishi va h.k.lar

Xulosa sifatida shuni alohida ta'kidlab o'tish zarurki, innovatsiyaning mahsuldorligiga turli xildagi juda katta miqdordagi omillar ta'sir qiladi. Yuqorida keltirilgan omillarni alohida guruhlarga ajratish mumkin. Ammo muhimi omillar ham tashqaridan yo'naltirilgan, ya'ni tashqi va ham infratuzilmaning aniq bir ishtrokchisining ichida ham shakllanishi mumkin.

Universitet(OTM)lar innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili

Siyosiy omillar(P)	Iqtisodiy omillar(E)
<p>Noqulay geosiyosiy vaziyat. Internatsionallashuvning o‘sishi. Innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi institutlar. Innovatsion faollikni resursli rag‘batlantirish yoki chegaralash. OTMlarning tadbirkorlik sub’ektlari bilan ishonchli va samarali o‘zaro hamkorlik mexanizmlari. Innovatsion infratuzilmaning me‘yoriy-huquqiy bazasi. Innovatsion faollikni rag‘batlantirish bo‘yicha soliq imtiyozlari va subsidiyalarning mavjudligi yoki aksi. Ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatga investitsiyalarni jalb etish mexanizmlari. Yuqori darajadagi maqomga ega bo‘lish. OTMlar ko‘rsatkichlariga davlat tomonidan qo‘yiladigan talablar.</p>	<p>Pul-kredit siyosati sohasidagi yo‘nalishlarning o‘zgarishi. Davlat tomonidan innovatsion jarayonlarni amalga oshirishning rag‘batlantirilishi. Universitet tomonidan budjetdan tashqari mablag‘larni jalb etish zaurligi. Mehnat bozori tuzilmasining o‘zgarishi. Mehnat bozorida xodimlarning raqobatlashuvi Mamlakat universitetlari orasida innovatsion loyihalarni amalga oshirish sohasidagi raqobatchilikning yuqori darajasi. Korxonalarda moliviy mablag‘larning yetishmasligi. Moliyaviy jarayonlar aniq-ravshanligining zarurligi. Yangiliklarni joriy etishning ko‘p sarf-xarajat talab etishi. Innovatsiyalarni moliyalashtirish manbalarini topishdagi murakabliklar. Inflyatsiyaning o‘sishi.</p>
Ijtimoiy-madaniy omillar(S)	Texnologik innovatsiyalar (T)
<p>Oliy ta’lim rolining ortishi. Universitet ilmiy-texnik ishlanmalari tizimida madaniyatning rivojlanishi. Amalga oshiriladigan loyihalar sifatiga quyiladigan talablar. Innovatsiyalarni qabul qilishda demografik(yoshdagi) farqlanishlar. Aholining yangiliklarga bo‘lgan fikr-mulohazalari. Ekologik muhit. Aholida innovatsiyalarga bo‘lgan xohish-istaklar, vatanparvarlik tuyg‘usi. Bitiruvchilarni tayyorlash sifatining oshishi. Universit - mintaqaning “elita” muassasi.</p>	<p>Ilmiy-texnik taraqqiyot. Raqamli paradigmaga o‘tish. Jarayonlarni avtomatlashtirish. Innovatsion faoliyatning ilmiy-ta’lim salohiyati. Universitet rivojlanishi uchun zaruriy texnologik vositalar va texnik vositalarni doimiy yangilashga bo‘lgan ehtiyoj. Innovatsion salohiyat holati (yuqori yoki past). Zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanish holati. Ishlab chiqarish quvvatlari. Mehnat shart-sharoitlarining o‘zgarishi. Raqobatchilikdagi asosiy ustuvorlik - vaqtinchalik xarajatlarni qisqartirish.</p>

Qanday omillar innovatsiyalarni ishlab chiqish jarayoniga ta'sir etishi mumkinligini aniqlash jarayonning o'zini takomillashtirish maqsadida kamchiliklarni izlashga imkon bergan holda innovatsion faoliyat doirasida muhim hisoblanadi.

Topshiriq

Sizdan o'zingiz faoliyat yuritayotgan OTM misolida uning innovatsion mahsuldorligiga ta'sir etuvchi tashqi jihatlar sifatidagi siyosiy (Political), iqtisodiy (Economics), ijtimoiy (Social), texnologik (Technological) omillarni aniqlashingiz, yaxni **PEST-tahlilini amalga oshirshingiz** so'raladi.

Universitet(OTM) innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili

Siyosiy		
+	-	
Iqtisodiy		
+	-	
Ijtimoiy-madaniy (sotsium)		
+	-	
Texnologiya va innovatsiya		
+	-	

Mavzu:2

OTMLARDA TALIM, ILMIY VA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH, ILMIY TADQIQOT NATIJALARNI TIJORATLASHTIRISH (4 soat)

2-Amaliy topshiriq

Tijoratlashtirish manfaatlari nuqtai nazaridan zamonaviy OTMda innovatsiyalarni boshqarishning SWOT-tahlili(2 soat)

Kuchli raqobatchilik, tez o'zgaruvchan sharoitida zamonaviy universitet rahbariyati diqqat e'tiborini nafaqat, amaldagi ishlarning ichki holatiga, balki ular atrofida ro'y berayotgan o'zgarishlarga ulgurishi, ilgarilashi va ma'lum darajada ularga ta'sir etishi uchun imkon beradigan uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga qaratadi. Qayd etilgan holatlarni OTM(universitet)ni boshqarishga strategik yondashuv asosida amalga oshirish mumkin.

Strategik rejalashtirishni amalga oshirishda universitet ustuvorligi:

✓ OTMning rivojlanish yo'nalishini aniqlash - ma'muriyat xatti-harakatlariga zaruriy hamohanglik va hamkorlikda xatti-harakat qilish imkoniyatini beradi;

✓ kelajakning noaniqligi oshib borayotgan bir vaqtda ularning o'z pozitsiyasi to'g'riligini anglash va universitet xodimlariga ishonch berish qobiliyati;

✓ mazkur ta'lim muassasasining o'ziga xosligini shakllantirish;

✓ OTM hamjamiyati birdamligi, yangi resurslarni jalb etish, OTMning turli javhalardagi raqobatbardoshligini oshirish.

OTMda strategik rejalashtirish amalga oshirilishining muhim **tavsiflaridan biri** - *bu tashqi muhitning noaniqligi va yirik o'yinchilarning yoki raqobatchilarning OTM xatti-harakatlariga bo'lgan javoblari.*

Ichki boshqaruv mexanizmi sifatida OTM rivojlanishini strategik rejalashtirish, odatda OTMning **barcha faoliyat turlarini**, shu jumladan, *ta'lim, tarbiya, ilmiy-tadqiqot, innovatsion, xalqaro*, shuningdek, OTMning kompleks o'ziga xos qirralarini qamrab oladi.

Oliy ta'lim muassasalari yo'nalishlarining o'zgarishi

1

- OTMning kuchli va ojiz tomonlarini aniqlash

2

- Tashqi muhit tahlilini o'tkazish (tashqi imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlash)

3

- OTMning kuchli tomonlarining tahdidlarga qarshi turishi va paydo bo'layotgan imkoniyatlardan qanday foydalanish mumkinligi aniqlash

4

- Kuchlar, ojizliklar, imkoniyatlar va tahdidlarning u yoki turdagi o'zaro muvofiqlashuvida qanday strategiyani amalga oshirish kerakligini aniqlash

OTMda strategik rejalashtirish usullari:

SWOT- tahlil

Portfel strategiyasini ishlab chiqish (raqobatchilik strategiyasi; optimallashtirish strategiyasi; integratsion strategiya)

Strategik xaritalar va ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish

Strategik rejalashtirish doirasida ichki muhitni tahlil etishning mashhur usullaridan biri – bu **SWOT- tahlili** deb nomlanadi (o'zbekchada KOIT).

Bu yerda, "S" tashkilotning kuchli tomonlari, "W" – uning ojiz tomonlari, "O" bizning tashkilotimiz uchun tashqi muhit yaratadigan qulay imkoniyatlar va uning kutilayotgan o'zgarishlari, "T"- tashkilot uchun ushbu muhit keltirib chiqaradigan tahdidlar, xavflar, risklardir.

Ushbu vaziyatda tahlilning mazmuni va ko'lamiga juda qattiq bog'liq bo'ladi. Faraz

qilaylik, ushbu vazifa - OTMda tizimli o‘zgarishlarning imkoniyatlarini umumiy baholash - yetarlicha katta(murakkab) va mavhum(abstrakt).

Topshiriq

Har bir darajadagi rahbar o‘zida oliy ta’lim muassasasini yaxlit bir tizim sifatida tasavvur etishi va uning ichki tomonlarini va asosan uning barcha komponentlarining amal qilishini anglashi lozim. Shunday qilib, **ichki muhit** – bu ta’lim jarayoni ishtirokchilarining va ularning funksional o‘zaro aloqalari jarayonida ta’lim muassasasining maqsadlarini amalga oshiradigan komponentlar yig‘indisidir.

Tijorlashtirish manfaatlari nuqtai nazaridan zamonaviy OTMda innovatsiyalarni boshqarishning SWOT-tahlili

Kuchli tomonlari(S)	Ojiz tomonlari (W)
<ul style="list-style-type: none"> - davlat tomonidan talablarning kuchayishi; -OTMlarning faol ilmiy-tadqiqot faoliyati; -tadbirkorlik faoliyatiga talabning ortishi; -laboratoriyalarda zamonaviy jihozlarning mavjudligi; -yuqori malakali professor-o‘qituvchilar tarkibi(PO‘T)ning mavjudligi; -OTM rahbariyatining innovatsion faoliyatni rivojlantirishdan manfaatdorligi; -OTMning innovatsion rivojlanishi uchun innovatsion jarayon(imkoniyatlarni tadqiq etish, g‘oyalarni generatsiyalash, g‘oyalarni ilgari surish, g‘oyalarni amalda qo‘llash (tijorlashtirish)ning ustuvor 	<ul style="list-style-type: none"> - OTMlar marketing faoliyatining pastligi; - OTMarning tadbirkorlik sub’ektlari bilan aloqalarining sustligi; - innovatsiyalar, shu jumladan xalqaro bozorda yuqori raqobatchilik; - OTM tarkibida xalqaro darajadagi laboratoriyalarning yo‘qligi; - ishlanmalarni qonuniy rasmiylashtirishdagi murakkabliklar; - olimlarda innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun zaruriy bilim va ko‘nikmalarning yetishmasligi; - ilmiy-tadqiqot va venchur infratuzilmasining yetishmasligi;

<p>yoʻnalish sifatida belgilanganligi va uni samarali tashkil etishning yoʻlga qoʻyilganligi;</p> <ul style="list-style-type: none"> -xodimlar oylik maoshlarining nisbatan yuqoriligi; -ilmiy-pedagog kadrlar(IPK) ish sharoitlarining qulayligi; -kadrlar zaxirasini shakllantirish va qoʻllab-quvvatlash; -barcha darajalarda malaka oshirish imkoniyatlarining yuqoriligi va boshq. 	<ul style="list-style-type: none"> - universitet rahbariyatining innovatsion rivojlanish modeliga oʻtishni xohlamasliklari; - ichki muhitda raqobatchilikning mavjud emasligi; - xodimlarda malaka oshirishga boʻlgan moyillikning pastligi; - xorijiy tilni bilishning pastligi; - ilmiy muammolarni yechish jarayonida IPK va talabalarda ishtirok etish motivatsiyasining yoʻqligi.
<p style="text-align: center;">Imkoniyatlar (O)</p> <ul style="list-style-type: none"> -OTMLar marketing faolligining ortishi; -OTMLarning tadbirkorlik (davlat-xususiy sherikchiligi, klasterlar, texnoparklar innovatsion tarmoqlar va h.k.lar) bilan integratsiyasining kuchayishi; - moddiy va maʼnaviy ragʻbatlantirish orqali yetakchi professorlar, ilmiy xodimlarni iqtidorli yoshlarga murabbiylik qilish amaliyotini joriy etish. - yetakchi xorijiy OTMLarning taniqli olimlarini hamkorlikda ilmiy-tadqiqotlar olib borishga jalb etish; - hudud iqtisodiyotini va innovatsion muhitni 	<p style="text-align: center;">Tahdilar(T)</p> <ul style="list-style-type: none"> -OTMLarning innovatsiyalarni tijoratlashtirishdan manfaatdor emasligi; -korxonalarining OTMLardagi innovatsiyalardan manfaatdor emasliklari; -infratuzilmaning talab darajasida emasligi; -ilgʻor oʻquv va ilmiy jarayonni tashkil etishdagi yuqori sarf xarajatlar; -potensial yosh olimlarni ilmiy-innovatsion jarayonga qabul qilish sifatining pastligi; -yosh olimlar, iqtidorli talabalarning ilmiy va

<p>rivojlantirishning startegik vazifalarini hal etish uchun ilmiy va ta'lim muassaslari, sanoat kompaniyalari bilan integratsiyalashuv;</p> <p>- investorlarni OTMda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqotlarga jalb etish;</p> <p>- ilmiy-innovatsion faoliyatni tijoratlashtirish imkoniyatlarini baholashga tashqi ekspertlarni jalb etish va.h.k.lar.</p>	<p>innovatsion tayyorgarligining pastligi;</p> <p>- yosh olimlarning innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishlari borasidagi motivatsiyasining pastligi;</p> <p>- hokimiyat organlari va mahalliy biznes vakillari tomonidan OTMlardagi innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlamaslik;</p> <p>- universitet moliyaviy ahvolining yomonligi (oylik maoshlarga juda ko'p sarf-xarajatlar) va h.klar.</p>
---	--

Yuqoridagi jadvalga qarab o'z ta'lim muassasangizning muammoli(dolzarb) vaziyatiga e'tiborni qaratgan holda, uning kuchli va ojiz tomonlarini, imkoniyatlari va unga bo'lishi mumkin bo'lgan tahdidlarni aniqlangan va ularni quyida keltirilgan jadval grafalariga yozing.

Keyinchalik OTM tashqi muhiti tahlilining barcha omillarining ijobiy tomonlaridan foydalangan holda ular orasidan OTM rivojlanishining salbiy tomonlarini bartaraf etishga qodir imkoniyatlarni tanlang.

O'xshash tarzda tashqi muhitning barcha salbiy tomonlari ustida ishlang, ta'lim muassasasining kuchli tomonlari rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi tahdidlarni aniqlang.

Quyidagi jadvaldagi mos grafalarni to'ldiring.

“Ta’lim, ilm-fan va innovatsion xizmat(mahsulot)larni tijoratlashtirish ” bo‘yicha OTMning ichki muhiti tahlili

Kuchli tomonlar	Ojiz tomonlar
Imkoniyatlar	Tahdidlar

OTMning **“Ta’lim, ilm-fan va innovatsion xizmat(mahsulot)larni tijoratlashtirish ”** borasidagi ichki muhiti tahlili topshirig‘i tahlilining birinchi natijalari olingandan keyin, ular bilan quyidagilarni aniqlash maqsadida keyingi ishlarni amalga oshirish lozim:

- TU modeli asosida OTMning **“Ta’lim, ilm-fan va innovatsion xizmat(mahsulot)larni tijoratlashtirish ”** borasidagi mavjud qaysi kuchli tomonlarini yanada kuchaytirish mumkin va buning uchun nima qilish kerak?

- TU modeli asosida OTMning **“Ta’lim, ilm-fan va innovatsion xizmat(mahsulot)larni tijoratlashtirish”** borasidagi qanday ojiz tomonlarini yo‘qotish mumkin, kelgusida ularga yo‘l qo‘ymaslik, ularning ta’sirini kamaytirish, o‘rnini qoplash va aynan qanday qilib?

- TU modeli asosida OTMga **“Ta’lim, ilm-fan va innovatsion xizmat(mahsulot)larni tijoratlashtirish”** borasidagi tashqi qulay ta’sirlarni kuchaytirish uchun nimalar qilish kerak, ularni o‘z vaqtida

aniqlash va ulardan OTM manfaati yo'lida qanday foydalanish mumkin?

- TU modeli asosida OTM **“Ta’lim, ilm-fan va innovatsion xizmat(mahsulot)larni tijorlashtirish ” borasidagi** tashqi xavflar, tahdidlar va risklarga qanday qilib qarshi turish mumkin?

Ushbu tadbirlarni amalga oshirish uchun OTM rahbari bajarish muddatlarini va istalayotgan natijani aniq aniqlagan holda buyruq bilan ishchi guruhi tuzadi.

3-amaliy topshiriq

Universitet 3.0 modelida professor - o‘qituvchilar faoliyatini tashkil etish: «Amaliyotchi professorlar» (PoP,Professor of Practice) modeli (2 soat)

Zamonaviy davrda tadbirkorlik universitetlarida faoliyat yurituvchi-professor o‘qituvchilardan faqatgina talabalarga sifatli dars mashg‘ulotlarini o‘tish emas, balki shu bilan birga ta’lim va ilmiy-innovatsion faoliyati natijalarini tijorlashtirishlari talab etiladi. Ya’ni professor-o‘qituvchilar faqatgina ta’lim berishmasdan ilmiy tadqiqot va amaliyot bilan ham imperativ shug‘ullanishlari talab etiladi. Bu o‘z navbatida tadbirkorlik universitetida faoliyat yurituvchi professor-o‘qituvchining tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishi lozimligini anglatadi.

OTMlarda quyidagi yo‘nalishlarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish mumkin:

- ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish;
- buyurtma bo‘yicha tadqiqot va ishlanmalarni bajarish;
- ilmiy grantlar bo‘yicha fundamental tadqiqotlarni bajarish;
- loyiha ishlarini (amaliy, innovatsion) bajarish;
- litsenziyalarni sotish;
- OTM ishtirokida korxonalar yaratish;
- ilmiy tadbirkorlik (OTM ishlanmalarini korxonalar orqali sotish)ni yo‘lga qo‘yish;
- yoshlar tadbirkorligi amalga oshirish (mas.startaplar).

Zamonaviy TUda **“Amaliyotchi professorlar” (PoP,Professor of Practice)** modeli shaklangan bo‘lib ushbu modelning asosiy g‘oyasi

- universitetga yuqori texnologiyaga asoslangan firmalarni yaratgan xodimlarni jalb etish hisoblanadi.

Firma ma'lum bir darajadagi muvaffaqiyatga erishganidan so'ng uning asoschisi o'zi faoliyat yuritayotgan ishga boshqa menejerlarni taklif etish imkoniyati va uning o'zida boshqa ishlar uchun bo'sh vaqti paydo bo'ladi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, agarda tadqiqotchi-o'qituvchi o'z firmasini yaratsa aksariyat hollarda u universitetga qaytadi. Ammo u qaytganda, boshqacha tarzda bir muncha keng fikrlay boshlashi mumkin. Agarda tadqiqotchi ilmiy-tadqiqot markazini va tadqiqot guruhlari ishini tashkil etsa, u tadbirkor sifatida namoyon bo'lishi va universitetning boshqa xodimlari uchun o'rnak sifatida xizmat qilishi ham mumkin bo'ladi.

Amaliyotchi professorlar (professor-of-practice, PoP) - an'naviy RoR modelining ta'limdan tadqiqotga rivojlanish PoP turlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- to'g'ri yo'naltirilgan harakatlar: universitetlardan tadbirkorlar korxonada 0,5 stavkada (qisman-o'rindosh band) ishlashadigan;
- teskari yo'naltirilgan harakatlar: biznesdan (PhD) tadbirkorlar universitetda 0,5 stavkada (qisman-o'rindosh band) ishlashadigan;
- universitet xodimlari va talabalari uchun tadbirkorlik modeli: yirik ko'lamli loyihalarning rivojlanishi, biznes bilan aloqalarni kuchaytirish, universitet doirasida universitet tadbirkorligini saqlash;
- universitetlar va korxonalar o'rtasida yetarlicha darajadagi samarali siklni amalga oshirish.

Shuningdek, TUda **amaliyotchi tadqiqotchilar (researcher-of-practice, RoP)** shakli ham rivojlangan bo'lib, universitet faoliyatining ta'lim va tadbirkorlik aloqalari quyidagicha amalga oshishi mumkin:

ta'lim tuzilmasida 0,5 stavkada (biznes-maktablar, muhandislik/injenerlik fakultetlari, tibbiyot institutlari va h.k.lar).

transfer texnologiyalar ofislarida, inkubatorlarda, ilmiy parklarda 0,5 stavkada.

kichik ilmiy xodimlar RoR rahbarligida bo'lishadi.

gipoteza: odatdagi xodimlarga qaraganda bir muncha samarali ish: ilhomlanishning ikkita manbasi (nazariya va amaliyot).

RoR + RoP: kompaniyalar va universitetlar, shuningdek, fan va biznes o'rtasida uzluksiz to'rsimon o'zaro xatti-harakatlar.

3-Topshiriq

Faraz qilaylik bayon etilayotgan vaziyat keng yo'nalishda kadrlar tayyorlayotgan klassik universitetda ro'y bermoqda. Universitet o'z ichiga 10 dan ortiq fakultetlar va 40 dan ortiq turli ta'lim yo'nalishlari va mutaxassislar bo'yicha kadr tayyorlovchi kafedralarni oladi.

2018 yilda OTM rahbariyati tomonidan innovatsion rivojlanishga, aynan olganda esa – ishlanmalarni kelgusida tijoratlashtirish maqsadida OTM ning tadqiqotchilik funksiyalarini kuchaytirishga qaratilgan universitetni rivojlantirishning yangi strategiyasi tasdiqlandi. Universitetda mazkur strategiyani qabul qilish vaqtida o'tgan yillar davomida innovatsion infratuzilma elementlari shakllantirildi:

OTM ning biznes-inkubatori (25 ta ish joyi yaratilgan kovorking markazi) tashkil etilgan maydon ajratildi, innovatsion rivojlanish bo'yicha ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor(ilmiy ishlar o'rniga), tijoratlashtirish bo'limi boshlig'i lavozimlari paydo bo'ldi, bir qator tadqiqotchilik laboratoriyalari texnik jihozlash uchun yo'naltirilgan qo'shimcha moliyalashtirishga ega bo'ldi, laboratoriya jihozlaridan jamoaviy foydalanish markazi ochildi.

Mazkur o'zgarishlar OTM ning, talabalarning va ilmiy jamoaning faoliyatida aks etdi. Talabalar innovatsiyalar rivojlanishining ham nazariy jihatlari, ham innovatsion rivojlanishning amaliyoti bilan qiziq boshladilar. Biznes-inkubator faoliyatiga bog'liq holda universitet bazasida bir nechta kichik innovatsion korxonalar (KIK) lar ochildi, lekin ular kerakli tarzda rivojlana olmadilar, bir qator kompaniyalar ishlagani bilan lekin hali foyda keltirmayaptilar, ba'zi firmalar esa OTM dagi mavjud murakkab byurokratik tizim ortidan o'z kompaniyalarini universitetdan tashqarida tashkil etdilar va tijorat faoliyatini mustaqil ravishda olib bormoqdalar. Taqdim etilayotgan xizmatlar nuqtai-nazaridan biznes-inkubator tanlab olingan jamoalarga ish o'rinlarini tekinga berish bilan cheklanib qolmoqda.

OTM ning ilmiy-tadqiqotchilar tarkibi bu kiritilgan yangiliklarga skeptik munosabat bildirdi. Laboratoriyalarning texnik

modernizatsiyalanishi ishtiyoqlilik ruhi bilan qabul qilindi, lekin davlat granti bo'yicha ilmiy loyihalar olish, iqtiboslilik indekslarini oshirish va sanoat vakillari bilan kelishuvlar miqdori bo'yicha kiritilgan **KPI** mezonlari salbiy aks-sado berdi. Xodimlar hisobot tayyorlash ishlari ko'payib ketganligidan shikoyat qila boshladilar. OTM da so'nggi besh yilda bor-yo'g'i **8** ta patent qo'lga kiritilgan, lekin ularning hech qaysi biri tijoriy jihatdan amalga oshirish bosqichiga yetib bora olmadi.

Amalda OTMning professor-o'qituvichlar tarkibiga mazkur yangiliklar unchalik ham katta ta'sir ko'rsatmadi. Metodik materiallar qayta ishlab chiqildi, yangi ma'ruzalar va taqdimotlar ishlab chiqildi, amaliyotchilarni jalb etish bilan o'tiladigan mashg'ulotlar rag'batlantirila boshlandi.

Universitetda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan tashabbuslardan biri bo'lib tor yo'nalishdagi mutaxassis-kadrlarni tayyorlash, ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirish va laboratoriya jihozlaridan jamoaviy foydalanish markaziga kirish imkoniyatlarini qo'lga kiritish maqsadida hududdagi yirik sanoat korxonalar ko'magida tayanch kafedralarning tashkil etilishi hisoblanadi.

Jamoaviy foydalanish markazi biznes-hamjamiyat vakillarini jalb qilish sohasidagi ijobiy ishlarni namoyon qiladi. Mazkur yutuq o'z faoliyatida biznes-yondashuvlardan foydalanayotgan markaz jamoasiga tegishlidir: *bunda jamoa tegishli yo'nalishlardagi hududiy anjumanlarda markaz faoliyatini olg'a surish, hudud va mamlakat miqyosidagi kompaniyalar bilan ishlash, ilmiy ishlanmalar uchun grantli tanlovlar va xalqaro tenderlarda ishtirok etish kabilardan foydalanadi.*

Erishilgan yutuqlarga qaramasdan, universitetda moliyaviy masalalarni hal qilish haligacha juda sekin bormoqda. Barcha zaruriy hujjatlarning imzolanishi bir necha oylarga cho'zilib, bu sanoat vakillari bilan hamkorlikni rivojlantirish jarayonlariga salbiy ta'sir qilmoqda.

Universitetda rektorning o'z o'rnida qolishi OTM ning kelgusi rivojlanish istiqbollari yuzasidan munozaralar bilan bog'liq ravishda xodimlar orasida rektor faoliyatidan norozilik va uni qo'llab-quvvatlamaslik (bevosita va bilvosita) holatlarini keltirib chiqardi, bu universitetning innovatsion rivojlanishini jiddiy holda

sekinlashtirdi, biroq innovatsion rivojlantirish maqsadida ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha yangi prorektor tayinlanishi bilan vaziyat vaqtincha me'yorga keldi, xodimlar va ma'muriyat Siz taklif etadigan OTM ni innovatsion rivojlantirishning yangi strategiyasiga katta umid bildirishdi.

OTMning asosiy xodimlari bilan Sizlarning dastlabki yig'ilishingizda ko'plab g'oyalar va takliflar o'rtaga tashlangan edi, bunda jumladan, prototiplashtirish markazini ochish; *patent-huquqiy markazni tashkil etish; biznes vakillarini jalb etgan holda tarmoq anjumanlarini yanada ko'proq miqdorda o'tkazish; innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlashga mo'ljallangan umummilliy tanlovlar va umumdavlat dasturlarida ishtirok etish*; universitet va hududiy texnopark o'rtasida hamkorlik kelishuvini imzolash kabilar bildirib o'tilgan edi.

Shuningdek, OTM dagi joriy vaziyatning dastlabki diagnostikalanishi o'tkazilib, bu bir qator hal qilinmagan muammolar mavjudligiga qaramasdan, universitetda "*tadbirkorlik ruhi*" shakllana boshladi, vazirlik va hududiy ma'muriyat tomonidan munosabatlarning ijobiy tomonga o'zgarishi sezilmoqda (universitetingizni turli yo'nalishlardagi muammolar bo'yicha hududiy anjumanlar, davra suhbatlari va seminarlarni o'tkazish joyi sifatida jalb qila boshladilar), biznes-hamjamiyat ham OTM ni teng huquqli hamkor sifatida qabul qila boshladi.

Eng asosiy joriy muammolardan biri bo'lib shu narsa hisoblanadiki, bunga ko'ra universitetning asosiy kuchlari va resurslari innovatsion infratuzilmaning turli xil elementlarini tashkil etishga yo'naltirilgan bo'lib, ular keyinchalik bir-biri bilan aloqa qilmasdan, mustaqil va alohida tarzda faoliyat yuritadilar. Shuningdek, innovatsion infratuzilmaning yangidan tashkil etilgan elementlarini boshqara oladigan mutaxassislarning yetishmovchiligi kuchli darajada sezilmoqda.

Yangidan tashkil etilgan bo'linmalardagi pozitsiyalarni asosan OTM da ishlayotgan xodimlar qo'shimcha yuklama sifatida egalladilar. Ularning ko'pchiligida sanoat sohasidagi ish tajribalari yo'q. Buning natijasida OTM ning infratuzilmaviy bo'linmalaridagi joriy faoliyat

strategiyada belgilab olingan holatdan sezilarli darajada farq qiladi.

Sizning oldingizda xuddi universitetning innovatsion siyosati bo'yicha endigina saylangan prorektor sifatida universitetni yaqin 5 yil ichida innovatsion rivojlantirish bo'yicha optimal strategiyani ishlab chiqish vazifasi turibdi.

Asosiy vazifalar qatorida ITTKI (ilmiy-tadqiqotchilik va tajriba-konstruktorlik ishlanmalari)ga yangi buyurtmalar hisobiga OTM ning budjetdan tashqari moliyalashtiriligi hajmini oshirish, mintaqadagi yirik va o'rta kompaniyalar bilan hamkorlikda ish olib borish uchun OTM ning jozibadorligini oshirish, OTM bazasida tashkil etilgan samarali faoliyat yuritayotgan kichik innovatsion korxonalarining sonini oshirish kabilar ko'rsatib o'tiladi.

1-vazifa

Bir haftadan so'ng Siz OTM ning innovatsion infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha o'z strategiyangizni OTM kengashi va rektor oldida taqdim etishingiz lozim.

2-vazifa

“OTM ning innovatsion ekotizimi” keysi bo'yicha muhokama qilish uchun savol va topshiriqlar

1. Innovatsion infratuzilmani ta'riflab bering va uning shakllantirilishi nima uchun zarurligini tushuntiring?

2. Keysda innovatsion muhitni shakllantirishda qaysi muammolar ko'rib o'tilgan?

3. Keysda ko'rsatib o'tilgan OTM bazasida tashkil etilgan tashkilotlar innovatsion infratuzilmaning qaysi tipiga mansub?

4. Keysda ko'rsatib o'tilgan innovatsion infratuzilmaning asosiy elementlari (texnopark, biznes-inkubator, texnologiyalar transferi markazi, jamoaviy foydalanish markazi)ga ta'rif bering. Innovatsion muhitni rivojlantirishda ularning roli qanday?

5. Innovatsion muhitni rivojlantirishda davlat qanday rol o'ynaydi?

6. Qanday umummilliy dasturlar innovatsion muhitni rivojlantirishga yordam beradi?

4-amaliy topshiriq

Professor-o‘qituvchilarning tadqiqotchi sifatidagi nashr faolligini rivojlantirish istiqbollari(2 soat)

Oliy ta’lim muassasida ishlash hammaga ham to‘g‘ri kelavermaydi. Sababi buning uchun o‘ziga xos ma’lum bir moyillik va xarakter qirralariga ega bo‘lish lozim.

Kommunikabellik. Faoliyat yuritish nafaqat muloqot qilishni, balki turli xil insonlar bilan munosabatlar o‘rnatish, ularga yo‘l topishni talab etadi.

Taktiklik(mulohazalik).Ma’lum bir vaziyatlarni tushunish va o‘zini bosiqlik bilan namoyon qilishi lozim bo‘ladi.

Sabr. U insonlar bilan bo‘lgan munosabatlarda hamda ilmiy ishda ham talab etiladi.

O‘z ishiga sodiqlik.

OTMda muvaffaqiyatli kareraning manbalaridan biri bu – ishga bo‘lgan sadoqat, sababi o‘qituvchi doimiy ravishda mustaqil ta’lim bilan shug‘ullanishi, yangi g‘oyalar topishi uchun ijodiy tafakkurga ega bo‘lmog‘i lozim.

Asosiysi bu mas’uliyat va mehnatsevarlik. Bunday ish salmoqli kuchni va vaqtni talab etadi.

Mazkur talablar hamishayam talab etilmasada, baribir zarur bo‘ladigan talablarni ajaratib ko‘rsatishimiz mumkin. Demak OTM professor-o‘qituvchisi quyidagilarga ega bo‘lishi lozim:

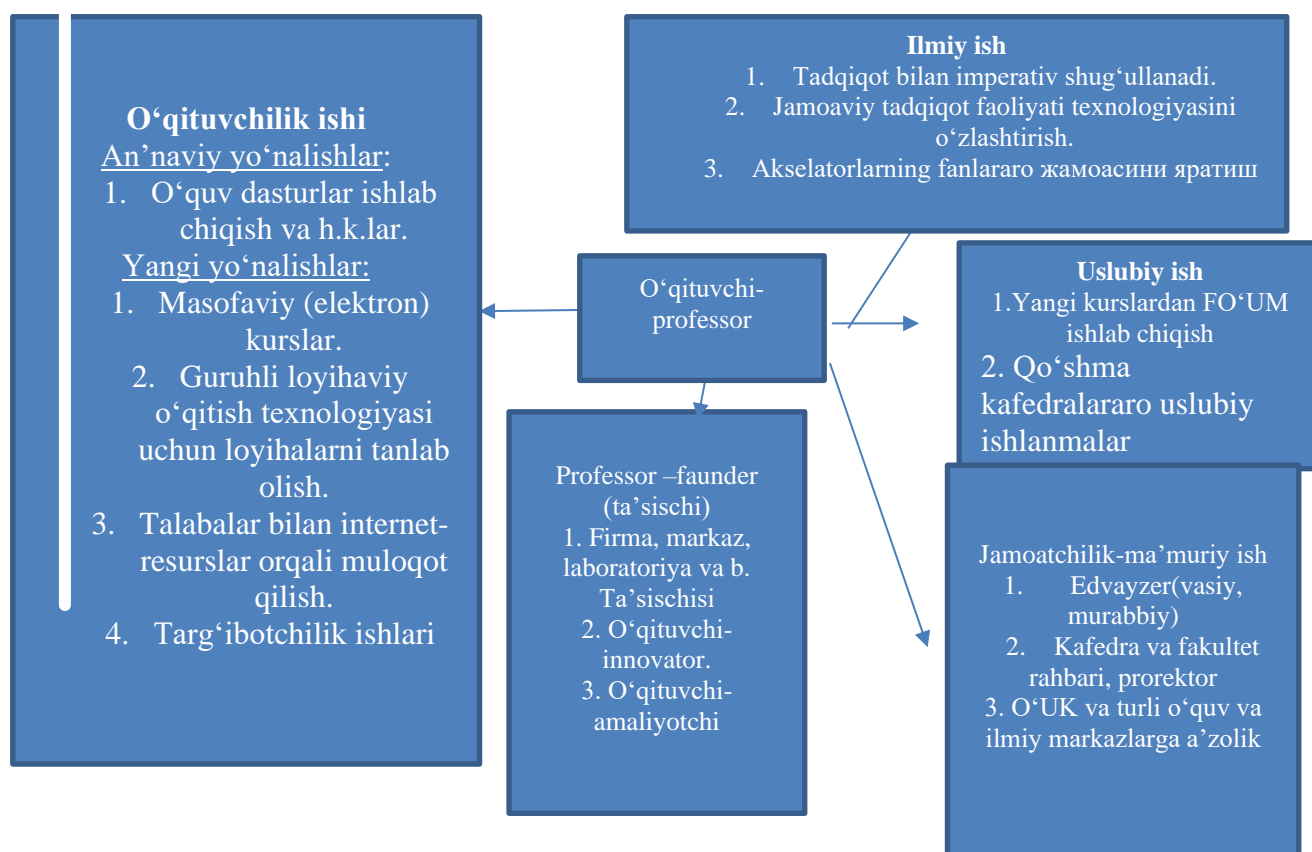
- stressga chidamli;
- kommunikativ;
- kuzatuvchi;
- sabrli.

TUda faoliyat yuritadigan professor-o‘qituvchilarning funksiyalari a’naviy OTMlardagi professor-o‘qituvchilarnikidan farq etadi va ularni quyidagicha ifodalash mumkin:

Bugungi kunda dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida OTMlar reytingida munosib o‘rin olish uchun kurashlar ro‘y bermoqda. Bunda asosiy yadroni albatta ularda faoliyat yuritishayotgan professor-o‘qituvchilar hisoblanadi. OTMlarning dunyo reytingiga

kirishi borasida ta'sir etuvchi asosiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ilmiy tadqiqotlar;
- hammualliflik;
- patentlar;
- maqolalar;
- iqtiboslar.

Masalan, bugungi kunda respublikamiz OTMlari professor-o'qituvchilari oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - bu *Scopus*, *Web of Science* yoki yuqori impakt faktorli (IF) jurnallarda maqola [chop etish](#) hisoblanadi.

Ushbu jurnallarda chop etilgan maqolalar sifati muhim ahamiyat kasb etib ularni aniqlash mezonlari mavjud.

Masalan, kvartil (chorak) Q – bu ilmiy jurnallarning sitatalanganlik darajasini, ya'ni jurnalga ilmiy hamjamiyat tomonidan bo'lgan talabni aks ettiruvchi bibliometrik ko'rsatkichlarni aniqlovchi kategoriya. Ranjirlashtirish natijasida jurnal to'rtta kvartildan biriga tushadi: Q1 (eng yuqori) dan Q4 (eng pastgacha).

Kvartil – ma'lumotlar jadvali (yoki uning qismini)ni kuzatuvlarning taxminan teng miqdorini o'z ichiga oluvchi to'rtta guruhlariga bo'ladi. Umumiy hajm to'rtta teng bo'lgan qismlarga bo'linadi: 25%, 50%, 75% 100%.

Protsentil – protsent chegarasi, ya'ni jami ko'rsatkichlarning protsent(foiz)li ahamiyati ushbu chegaraga teng yoki undan kam. Masalan, ko'rsatkichlarning **90 %** ahamiyati **90** protsentildan pastda bo'ladi, ko'rsatkichlarning **10%** ahamiyati esa, **10** protsentildan pastda bo'ladi

Protsentil – bu jurnalning fan (predmet) kategoriyasidagi pozitsiyasi. Jurnal protsentili **scopus.com** resurs bazasi bo'yicha aniqlanadi. Ranjirlashtirish natijasida har bir jurnal ma'lum bir fan (predmet) kategoriyasi bo'yicha 0 (eng past) dan 100 (eng yuqori) gacha protsentilga ega bo'lishi mumkin.

Tor fan doirasidagi jurnallar kamayib borish ko'rsatkichiga mos ravishda ranjirlanadi:

- Journal Citation Reports (JCR) impakt-faktori – Web of Science bazasi ma'lumotlari uchun 12 500 atrofidagi jurnallarda indeksatsiyalanadi;

- SCIMago Journal Rank (SJR) – Scopus bazasi ma'lumotlari uchun **21 000** atrofidagi jurnallarda indeksatsiyalanadi.

Olingan ro'yxatlar **4 ta** teng qismlarga bo'linadi. Ranjirlashtirish natijasida har bir jurnal to'rtta kvartildan bittasiga to'g'ri keladi: Q1 (bir muncha nufuzli xorijiy jurnallarga taalluqli bo'lgan eng yuqori) dan Q4 (eng past) gacha.

Kvartil tizimi jurnal darajasiningg fan(predmet)ga taalluqligidan qat'iy nazar uning sifatini ob'ektiv baholash imkonini beradi.

Protsentil qanday holatda jurnalda hisobga olinmaydi?

Scopusda protsentil quyidagi vaziyatlarda hisob-kitob qilinmaydi:

- jurnal Scopus bazasiga qabul qilinganligiga 3 yil to'lmagan bo'lsa. Ushbu holatda hammasi tushunarli, sababi hisob-kitob qilish uchun malumotlar yetarli emas;

- ilmiy jurnalni Scopus dan chiqarib tashlashgan bo'lsa.

Boshqa barcha holatlarda bunday ko'rsatkichni hisob-kitob qilish

muammosi yo‘q.

Bir muncha nufuzli jurnallar odatga ko‘ra, birinchi ikki Q1 va Q2 kvartillarga taalluqli bo‘lishadi. Jurnal kvartilini aniqlash uchun quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalaniladi: Web of Science (WoS) ma’lumotlari bazasidagi 12 500 atrofidagi jurnallar uchun - impakt-faktor Journal Citation Reports (JCR)dan, va Scopus ma’lumotlari bazasidagi 21 000 atrofidagi jurnallar, shu jumladan WoSda indeksiyalanuvchi aksariyat jurnallar uchun - SCIMago Journal Rank (SJR).

CiteScore bo‘yicha protsentil – analog (o‘xshash) ilmiy soha reytingida jurnalning tutgan o‘rni (pozitsiyasi)ni aks ettiruvchi ko‘rsatkich bo‘lib, jurnallarni turli xil ilmiy sohalardagilar bilan taqqoslash imkonini beradi.

Bugungi kunda faqatgina yuqori nufuzli ilmiy jurnallarda o‘z ilmiy ishlarini nashr ettiradiganlarga o‘zini olim deb hisoblashi mumkin. Agarda ekspertning bunday jurnallarda maqolalari bo‘lmasa uni haqiqiy olim deb hisoblab bo‘lmaydi. Nima uchun?

Ilmiy jurnallar tahririyati u yoki bu fan sohasidagi mutaxassislarning termasi hisoblanadi. Agarda sizning materialingizda ilmiy usullar noto‘g‘ri qo‘llanilgan va muhim ilmiy natijalar yo‘q bo‘lsa, tahririyat a‘zolari sizning maqolangizni o‘tkazishmaydi. Bunday filtr noilmiy, noaniq ishlarni va foydasiz tadqiqotlarni o‘tkazmaslikka yordam beradi.

Bu nazariyada, lekin hayotda esa barchasi boshqacharoq. Masalan iqtisodiyot bo‘yicha jurnallarni qo‘pol tarzda 3 ta guruhga bo‘lish mumkin.

1.TOP(eng zo‘r)

Taqrizchilar - o‘z sohasidagi eng mashhur olimlar. Ular Sizning maqolalaringizni o‘zlari o‘qishadi va taqriz yozishadi. Ko‘pincha taqrizchi maqola muallifini, muallif esa taqrizchini bilmaydi. noxolislik bo‘lmasligi, maqolalar jurnal talablariga mos kelmasligi uchun **80-90 foiz** qaytariladi. Masalan, maqolani jo‘natgandan keyin ham nashr ettirishga qadar bir necha yillar ketishi mumkin. Agarda maqolani qabul qilishsa, ancha payt taqrizchining talabalariga javob berishingizga to‘g‘ri keladi. Bunday jurnallarning yiliga **4 ta** sonida har birida **10 ta** atrofida maqolalar nashr ettiriladi.

Masalan, iqtisodiyot sohasidagi **top** jurnallar umumiy jurnallar soniga nisbatan **5 foiz atrofida** bo‘ladi xolos. Aynan shunday jurnallarda fanni rivojlantiradigan iqtisodchilar o‘z maqolarini nashr ettirishadi.

2.O‘rta darajadagilar

Bular ilmiy jurnalning eng ko‘p tarqalgan turi hisoblanib. Bunday jurnallarda o‘z maqolangizga taqrizni ko‘rmaysiz. Taqrizchi uni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tahririyatga yuboradi yoki umuman yozmaydi. Shunga qaramasdan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri saviyasi past maqolalar bunday jurnallarga kamroq keladi. Sababi mazkur jurnallarga maqolalar asosan fan doktori va fan namzodlari/PhDlardan tushadi. Agarda siz talaba yoki aspirant/tayanch doktorant bo‘lsangiz ilmiy rahbar taqrizi yoki uning tahririyatga telefon qilishi kerak bo‘ladi. Bunday jurnallar yiliga 4-6 sonda va har birida 15-20 ta atrofidagi moqolalar nashr ettiriladi.

Bu guruh jurnallari eng keng bo‘lib, deyarli top (eng zo‘r) atrofidagi tekin nashr va tahriri bilan ham pullik jurnallar hisoblanadi. Bunday jurnallarda agar sizning maqolangiz ularning talablariga ozmi-ko‘pmi javob bersa va pul to‘laydigan bo‘lsangiz 2 oylar atrofida nashr ettirilishi mumkin.

3. Axlal(musor) jurnallar

Bunday jurnallar siz nima yuborgan bo‘lsangiz deyarli hammasini nashr ettirishadi, asosiysi - pulini to‘lagan bo‘lsangiz bo‘lgani. Bu yerda taqriz qilish yo‘q, bir oyda top jurnallarda bir yilda chiqqanidan ko‘proq maqolalar nashr ettiriladi. Jurnalning maqsadi - pul topish. Fan haqida hech qanaqa gap bo‘lishi mumkin emas.

Demak, muammo nimada? O‘zingizni ilmiy jurnalda maqola chiqarishi lozim bo‘lgan tayanch doktorant yoki o‘qituvchi o‘rniga qo‘ying. Agarda siz grantlar va homiylik pullariga yashayotgan professional olimlar jamoasida ishlamasangiz yaxshi jurnallarda nashr ettirish bo‘yicha sizda deyarli imkon yo‘q.

Ammo, siz albatta material yig‘ishga va nazariya ishlab chiqishga yarim yil va yana yarim yil maqola yozishga sarflashingiz mumkin. Zo‘r jurnalga uni jo‘natib undan salbiy javob olish ehtimolligingiz juda yuqori. Eng yaxshi holatda uni ijobiy baholashlari va taqrizchilar bilan kurashishingiz oqibatida 1-2 yilda nashr ettirishingiz ham mumkin.

Ikki yil o'tib siz jurnalni qo'lingizga olib o'tirishingiz mumkin, lekin bunda cho'ntagingizdagi pul ko'paymaydi (Bizda buning oldini olish uchun VM1030 qarori mavjud).

Firibgar yoki "axlat" jurnallar nima?

Iqtisodchilar: agar talab bo'lsa, taklif ham bo'ladi, deyishadi. Biroq Scopus, Web of Science yoki yuqori impakt faktorli (IF) jurnallarda maqola chop etish oson emas. Sababi – talablar va to'lovlar yuqori darajada. Bepul jurnallar bo'lgan taqdirda ham, retsenzent(taqrizchi)lar chig'irig'idan o'tish juda qiyin.

Bu esa maqolalar bozorida o'ziga xos xizmatlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Faqat to'lovini qilish kerak, xolos. Maqola standartlarga muvofiq tahrir qilinadi, havolalar apparati bilan ta'minlanadi, tarjima qilinadi. Ayrim xizmatlarda mavzuni berishning o'zi yetarli. Ammo maqola uchun to'lovdan tashqari, jurnalning o'ziga ham to'lashingiz kerak.

Maqola yozish bo'yicha umumiy tavsiyalar:

Maqola yozish uchun oldindan vaqtni rejalashtiring. O'zingiz uchun eng qulay bo'lgan vaqtdan foydalaning. Asosan o'z shaxsiy so'zlaringizni qo'llang. O'zingizga taalluqli bo'lmagan dalil va g'oyalarning manbalarini hamisha ko'rsating. Maqolani jurnalga jo'natishdan oldin bir necha marotaba o'qib chiqing. Maqolangizni boshqa olimlarga o'qishga bering, ularning taqrizlarini oling. Hamisha kutubxona (ARM)chilarga murojaat qilishdan uyalmang: ular eng zo'r zamonaviy resurslar haqidagi bilimlarga ega va hamisha sizga yordam berishdan xursand bo'lishadi.

1-vazifa

Yuqorida keltirilgan (3-amaliy topshiriqda) keys asosida universitetning innovatsion infratuzilmasini rivojlantirishning joriy holati yoritib beriladi, OTM faoliyatining, turli xil ishtirokchilar va ularning o'zgarishlarga bo'lgan munosabatlarining turli masalalari ko'rib chiqiladi. Lekin hamma ham innovatsion muhit shakllanishini ijobiy qabul qilmaydi. Keysdagi ichki va tashqi muhitning asosiy ishtirokchilarini belgilang.

2-vazifa

Keysda innovatsion infratuzilma elementlari nafaqat bir-birlari bilan, balki potensial buyurtmachilar bilan ham uzilib qolgan holda faoliyat yuritmoqdalar. Viloyat(shahar)dagi yirik va o‘rta korxonalar bilan hamkorlikda ishlash uchun OTM ning jozibadorligini oshirishga yordam beradigan, shuningdek, OTM ichida o‘zaro harakatlarni uchaytirishga olib keladigan dastaklarni taklif eting. O‘ylab ko‘ring, bu dastaklardan qaysi birini eng kam hajmdagi moliyaviy qo‘yilmalar (investitsiyalar) bilan joriy qilish mumkin?

3-vazifa

Yangi saylangan prorektor oldida turgan vazifalardan biri – mavjud biznes-inkubator faoliyati samaradorligini oshirishdir. Bu biznes-inkubator universitetni rivojlantirishning global maqsadlari nuqtai-nazaridan o‘z faoliyati samaradorligini oshirish uchun yana qanday qo‘shimcha servis xizmatlarini ko‘rsata boshlashi mumkin?

5-amaliy topshiriq

“Bugungi kunda respublikamizda an’anaviy OTM (Universitet 1.0)dan “Universitet 3.0” ga asoslangan modelga o‘tish borasidagi muammolardan qaysi birlarini Siz eng muhimlari deb hisoblaysiz? ”.

Quyidagi jadvalda keltirilgan savollarga javob bering (o‘z fikringizni asoslagan holda) va ularni muhimligi bo‘yicha ketma-ketlikda raqamlab chiqing. Shuningdek, jadvalning muammolar ustunidagi “-“ bo‘sh joylarni to‘ldiring(1-jadval).

1-jadval

OTM(Universitet 1.0)dan “Universitet 3.0” ga asoslangan modelga o‘tish (transformatsiyalash) borasidagi muammolar

Muammo	(Ha, yo‘q yoki qisman)	Muhimligi
o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun jamoani shakllantirish(tuzish).		
tashkilot (OTM)da ro‘y berayotgan o‘zgarishlarni o‘rganish, tahlil etish va vaziyatni anglash.		

ushbu o'zgarishlar va vazifalarning tavsifini, ularni boshqarish bo'yicha o'zgarishlarni amalga oshirish zarurligini tushuntirish va asoslash.		
asosiy xodimlar tomonidan bilimlarning egallanishi va yetkazilishi.		
o'zgarishlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish yo'lidagi to'siqlarni aniqlash.		
natijaga erishish uchun o'zgarishlar mazmun-mohiyati, qarorlar va hatti-harakatlar yo'nalishlari bo'yicha asosiy xodimlar orasida konsensus(kelishuvga) erishish		
tanlangan strategiyaga mos keluvchi o'zgarishlarni amalga oshirish		
OTMlarni "Universitet 3.0" modeli asosida boshqarish borasidagi turli muammolar: - -		
Boshqa muammolar: - -		

ESLATMA

1. O'zgarishlar (transformatsiyalash)ni boshqarish tamoyili: ***tashkilotlar emas, balki odamlar o'zgaradi.*** Barcha o'zgarishlar tushunarli bo'lishi va ular bilan barcha ishtirokchilar kelishgan bo'lishi lozim.

2. Har qanday yangilikni amalga oshirganda, xodimlar uchun ushbu yangiliklar jalb etuvchi va nafi tegadigani bo'lmasa, ular tomonidan qo'llab-quvatlamasligini e'tiborga olish lozim bo'ladi.

3. To'siqlarni chegaralanganlik bilan adashtirmaslik kerak. **Chegaralanganlik** – bu xalaqit qiladigan narsa emas, balki nimaningdir yetishmasligidir. Tashkilotga chegaralanganlikni 100 foizga qo'llash imkoniyatini bermaydigan hamma narsalarni, ba'zan boshqaruvdagi chegaralanganlik deb atashadi.

4. Ko'pgina o'zgarishlarni amalga oshirishda har bir modelning

maqbul keladigan qismlarini qo'shish yo'li bilan o'zgarishlarni boshqarish usullarining barcha qirralaridan foydalaniladi.

Vazifa

Yuqorida keltirib o'tilgan muammolarni Siz faoliyat ko'rsatayotgan oliy ta'lim muassasida har bir quyidagi yo'nalishlar bo'yicha hal etish borasidagi chora-tadbirlarini ishlab chiqing:

1. OTMda ta'lim sifatini oshirish.
2. OTM va biznesning o'zaro aloqalarini rivojlantirish.
3. Ingliz tilida dars beruvchi professor-o'qituvchilarni jalb qilish(salmog'ini oshirish) borasida.
4. Xorijiy professor-o'qituvchilarni jalb etish.
5. Xorijiy talabalarni jalb etish.
6. Xalqaro hamkorlikda ilmiy tadqiqotlar(hamkorlikda grantlar bajarish, ilmiy maqolalar, monografiya, darslik, o'quv qo'llanma h.k.larni nashr ettirish)ni amalga oshirish.
7. OTMlar va hududlarning o'zaro xatti-harakatlarini (hamkorliklarini) rivojlantirish.
8. Ilmiy-tadqiqot natijalarini va innovatsion yechimlarni tijoratlash tirish hajmini keskin oshirish.
9. Universitetning boshqaruv tizimini isloh etish.

6-mavzu:

OLY TA'LIM MUASSASALARIDA "YASHIL MADANIYAT" NI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Reja:

1. "Yashil madaniyat" tushunchasi va uning mazmun-mohiyati va asosiy komponentlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi RQ-436-sonli "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori mazmuni va mohiyati.
3. Cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanishni takomillashtirish.

4. Atrof-muhit muhofazasi muammolari va ularni keskin kamaytirish

5. Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalarini o'zlashtirish

Hozirgi kunda dunyo miqyosida ekologik xavfsizlik, atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslarni tejash kabi masalalar o'z dolzarbligini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish, ekologik madaniyatni kengaytirish va barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirish masalalari alohida e'tiborni talab etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi qarori, ushbu sohadagi islohotlarni kuchaytirishga qaratilgan muhim hujjatdir. U yangi avlodni ekologik ongga ega bo'lishga, yashil texnologiyalarni joriy etishga undaydi. Oliy ta'lim muassasalarining roli esa juda katta. Ushbu ma'ruzada, "Yashil madaniyat"ni shakllantirish masalalari, "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asosiy tamoyillari va ekologik xavfsizlikni ta'minlash jarayonida oliy ta'lim muassasalarining ahamiyati haqida batafsil so'z yuritamiz.

"Yashil madaniyat" tushunchasi va uning mazmun-mohiyati.

"Yashil madaniyat" tushunchasi ekologik ongni, atrof-muhitni himoya qilishni, resurslardan samarali foydalanishni va barqaror rivojlanishni anglatadi. Bunday madaniyat insoniyatning tabiiy resurslarga bo'lgan mas'uliyatli munosabatini shakllantirishga qaratilgan.

"Yashil madaniyat" tushunchasi ekologik ong, tabiatga nisbatan mas'uliyatli yondashuv, resurslardan oqilona foydalanish, barqaror rivojlanish va atrof-muhitni himoya qilishni anglatadi. Yashil madaniyatning maqsadi – jamiyatda ekologik tafakkur va mas'uliyatni rivojlantirish, insonning tabiiy muhitga bo'lgan munosabatini yaxshilashdir. Bu tushuncha atrof-muhitni asrash va ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan amaliyotlar va hayot tarzini ifodalaydi.

Yashil madaniyatning asosiy maqsadi – jamiyatda ekologik ongni oshirish va har bir fuqaroning tabiiy resurslardan oqilona foydalanishiga

erishishdir. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida bu madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Yashil madaniyat ekologik xatti-harakatlar, barqaror resurslardan foydalanish, energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash kabi bir qator tamoyillarga asoslanadi. Bu, umuman olganda, tabiatga bo'lgan ehtiyotkorona yondashuvni va insonning faoliyatini ekologik muvozanatda saqlashni anglatadi.

Yashil madaniyatning asosiy komponentlari:

a) Ekologik ong va ta'lim:

Yashil madaniyatning muhim tarkibiy qismi – bu ekologik ongni shakllantirishdir. Ekologik ta'lim orqali jamiyatda yashil madaniyatning qadriyatlari, tabiiy resurslarga ehtiyotkorlik, atrof-muhitni himoya qilish zarurligi tushuntiriladi. Oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'limni kengaytirish, yoshlarni tabiiy resurslardan samarali foydalanish va ekologik mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga o'rgatish muhim vazifadir.

b) Samarali resurslardan foydalanish:

Yashil madaniyatda resurslardan foydalanish samaradorligi o'ziga xos ahamiyatga ega. Suv, energiya, yer kabi cheklangan tabiiy resurslardan mas'uliyatli foydalanish kerak. Yashil iqtisodiyotda energiya tejamkorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalarini joriy etishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qayd etiladi.

c) Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash:

Yashil madaniyatda chiqindilarni kamaytirish, ularni qayta ishlash va qayta ishlatish kabi amaliyotlar eng muhim vazifalardan biridir. Bu, shuningdek, resurslarni tejash va tabiiy muhitga zarar yetkazmaslikka qaratilgan tashabbuslarni o'z ichiga oladi. Mebel, plastik, metall va boshqa materiallarni qayta ishlash, ekologik zararni kamaytirishda muhim omil bo'ladi.

d) Yashil texnologiyalarni rivojlantirish:

Yashil texnologiyalar, ya'ni ekologik jihatdan toza va energiya samarali texnologiyalarni rivojlantirish yashil madaniyatning ajralmas qismidir. Masalan, quyosh energiyasidan foydalanish, shamol elektr stantsiyalari, geotermal energiya va biogas kabi texnologiyalar yashil iqtisodiyotga o'tishning asosiy elementlaridan hisoblanadi. Bular nafaqat

energiya manbalarini diversifikatsiya qilishga, balki karbon izini kamaytirishga ham yordam beradi.

e) Barqaror rivojlanish:

Yashil madaniyatni shakllantirish jarayonida barqaror rivojlanish tamoyillari asosiy rol o'ynaydi. Barqaror rivojlanish, kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirishni ta'minlash va tabiiy resurslarni ekspluatatsiya qilishda ehtiyotkorlikni saqlashga qaratilgan. Bu tamoyil ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatlarni o'z ichiga olib, ularning uyg'unligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yashil madaniyatning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati:

a) Ijtimoiy rivojlanish:

Yashil madaniyat nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi, balki ijtimoiy rivojlanish uchun ham katta imkoniyatlar yaratadi. Jamiyatda ekologik mas'uliyatni oshirish, fuqarolarni tabiatni asrashga undash, yashil energiya va resurslardan foydalanish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish mumkin. Shu bilan birga, ekologik ta'lim va ongni oshirish, jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

b) Iqtisodiy rivojlanish:

Yashil madaniyatning iqtisodiy ahamiyati ham katta. Yashil texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritish iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlaydi. Yashil iqtisodiyotning afzalliklari – energiya tejamkorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish va yangi ish o'rinlarini yaratish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Oliy ta'lim muassasalarining roli:

Oliy ta'lim muassasalari yashil madaniyatni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Talabalar va yosh avlodni ekologik ongga o'rgatish, yashil texnologiyalarni o'rganish va amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan ta'lim jarayonlarini rivojlantirish muhimdir. Buning uchun oliy ta'lim muassasalarida quyidagi yondashuvlar amalga oshirilishi lozim:

- **Ekologik ta'lim va ilmiy tadqiqotlar:** Ekologik ta'limni yangilash, yangi ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarga e'tibor qaratish kerak.

- **Amaliy mashg'ulotlar va loyihalar:** Talabalar uchun yashil texnologiyalarni sinab ko'rish imkoniyatlarini yaratish, ularga real ekologik muammolarni hal qilish bo'yicha amaliy tajriba berish.

- **Boshqa sohalar bilan hamkorlik:** Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy tadqiqotlari va tadqiqot natijalari sanoat sektori bilan hamkorlikda yashil texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish jarayonlarini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Yashil madaniyatni shakllantirishda davlat siyosatining roli:

Davlat, hukumat va jamiyatning ekologik madaniyatni rivojlantirishdagi roli juda muhim. Bu jarayon quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

- **Ekologik qonunlar va normativ hujjatlar:** Davlat ekologik madaniyatni rivojlantirish bo'yicha qonunlarni ishlab chiqishi va ularni amalda qo'llash orqali ekologik barqarorlikni ta'minlaydi.

- **Ekologik siyosat:** Yashil iqtisodiyot va yashil texnologiyalarni rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlarini amalga oshirish, mas'uliyatli ishlab chiqarishni rag'batlantirish.

- **Ekologik ta'limni qo'llab-quvvatlash:** Davlat ekologik ta'limni rivojlantirish uchun oliy ta'lim muassasalariga zarur mablag' ajratishi va ekologik madaniyatni kengaytirishga yo'naltirilgan tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashi zarur.

Yashil madaniyatning asosiy elementlari:

- **Ekologik ong:** Tabiatga bo'lgan hurmat va unga ehtiyotkorona yondashuv. Yashil madaniyat ekologik ta'lim orqali o'zgartiriladi. O'zbekistonda ekologik ta'lim tizimi mustahkamlanishi zarur.

- **Barqaror rivojlanish:** Hozirgi va kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan iqtisodiy rivojlanish. Bu iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarni o'zaro muvozanatlashni ta'minlaydi.

- **Yashil texnologiyalar:** Yashil texnologiyalarni rivojlantirish nafaqat atrof-muhitni himoya qilish, balki iqtisodiy o'sishni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi RQ-436-sonli "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil"

iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori mazmuni va mohiyati

O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 2-dekabrdagi RQ-436-sonli qarori, mamlakatning "yashil" iqtisodiyotga o'tishini ta'minlash va ekologik barqarorlikni o'rnatish bo'yicha amalga oshiriladigan islohotlarni kuchaytirish maqsadida qabul qilingan. Qarorning mazmuni va mohiyati davlatning uzoq muddatli ekologik va iqtisodiy strategiyasini aniqlaydi, atrof-muhitni muhofaza qilish va resurslarni samarali ishlatish masalalariga alohida e'tibor qaratadi.

Qarorning asosiy maqsadi – O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tishni tezlashtirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash, resurslardan samarali foydalanishni kuchaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ekologik jihatdan mustahkamlashdir. Buning uchun quyidagi asosiy vazifalar belgilangan:

Atrof-muhitni muhofaza qilish: Havo, suv va yer resurslarini himoya qilish va ifloslanishni kamaytirish.

Yashil energiya va tiklanadigan energiya manbalariga o'tish: Quyosh, shamol va boshqa tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish.

Karbon izini kamaytirish: Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda O'zbekistonning xalqaro majburiyatlarini bajarish.

Chiqindilarni kamaytirish va ularni qayta ishlash: Chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash va resurslarni samarali ishlatish.

Yashil iqtisodiyotga o'tishning asosiy tamoyillari.

Qaror, 2030-yilgacha O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishini ta'minlash uchun bir qator strategik tamoyillarni o'rnatadi. Bular quyidagilardan iborat:

a) Energiya samaradorligini oshirish.

O'zbekistonning energetika sohasidagi asosiy yo'nalishlaridan biri – energiya samaradorligini oshirish va energiya tejamkorligini ta'minlashdir. Yashil iqtisodiyotga o'tishda, eng avvalo, energiya sarfini kamaytirish, energiya manbalarini diversifikatsiya qilish, shu jumladan, qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritish masalalari muhimdir. Qarorda quyosh, shamol va boshqa tiklanadigan energiya

manbalaridan foydalanishni kengaytirish orqali energiya ishlab chiqarishdagi isrofgarchilikni kamaytirish va ekologik izni qisqartirish ko'zda tutilgan.

b) Atrof-muhitni asrash va iqlim o'zgarishi bilan kurashish.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish, mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Qarorda iqlimni himoya qilish bo'yicha xalqaro majburiyatlarni bajarish, energiya ishlab chiqarishdagi chiqindilarni kamaytirish va karbon izini qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rsatilgan. O'zbekistonda islohotlar doirasida o'zgarishlar amalga oshirilgach, tabiiy resurslarni boshqarishda ekologik toza texnologiyalar joriy etiladi va iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirini kamaytirish uchun alohida e'tibor qaratiladi.

c) Yashil texnologiyalar va innovatsiyalarni rivojlantirish.

Yashil texnologiyalarni rivojlantirish – O'zbekistonning ekologik va iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi muhim element hisoblanadi. Bu texnologiyalar atrof-muhitga kam zarar yetkazuvchi, energiya samaradorligi yuqori va resurslardan samarali foydalanishga imkon beruvchi texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Qarorda yashil texnologiyalarni joriy etish uchun zarur ilmiy-tadqiqot ishlari va investitsiya tizimlarini tashkil etish vazifalari belgilangan.

d) Barqaror qishloq xo'jaligi va suv resurslaridan samarali foydalanish.

Qishloq xo'jaligida ekologik va yashil texnologiyalarni qo'llash, suv resurslaridan oqilona foydalanish, o'zgaruvchan iqlim sharoitida qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Qarorda qishloq xo'jaligi sohasida suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish, organik qishloq xo'jaligini rivojlantirish va er resurslaridan samarali foydalanish muhim vazifa sifatida ko'rsatilgan.

Chora-tadbirlar va amalga oshirilishi kerak bo'lgan islohotlar.

Qarorda ko'rsatilgan chora-tadbirlar va islohotlar, O'zbekistonni yashil iqtisodiyotga o'tkazish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bu islohotlarning amalga oshirilishi uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar belgilangan:

a) Yashil iqtisodiyotga oid huquqiy asoslarni mustahkamlash.

Yashil iqtisodiyotga o'tishni ta'minlash uchun O'zbekistonda atrof-muhitni muhofaza qilish va resurslardan samarali foydalanish bo'yicha qonunchilikni takomillashtirish zarur. Qarorda ekologik qonunlarni yangilash, yashil iqtisodiyotga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish va mavjud qonunlarni amalga oshirishni ta'minlash zarurligi ko'rsatilgan.

b) Yashil investitsiyalarni jalb qilish.

Qarorda yashil investitsiyalarni jalb qilish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va energiya samaradorligini oshirish uchun xususiy sektor va xalqaro moliya institutlaridan sarmoya kiritish masalalari ko'rsatilgan. Yashil iqtisodiyotga o'tishda davlat va xususiy sektorning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda, iqtisodiy rag'batlantirish choralari ko'rish va yashil texnologiyalarga bo'lgan ehtiyojni hisobga olish zarur.

c) Ekologik ta'lim va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish.

Ekologik ta'limni kengaytirish, aholi va ayniqsa, yoshlarni yashil iqtisodiyotga tayyorlash maqsadida oliy ta'lim muassasalarida ekologik va yashil texnologiyalarni o'rganishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish zarur. Qarorda ekologik bilimlarni kengaytirish, ilmiy va ta'lim sohalarida o'quv dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish masalalari alohida qayd etilgan.

Prezidentning 2022-yil 2-dekabrda qarori, O'zbekistonni yashil iqtisodiyotga o'tkazish yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur huquqiy, iqtisodiy va ilmiy asoslarni yaratadi. Bu qaror ekologik masalalarni, ayniqsa, iqlim o'zgarishini yengish, energiya samaradorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanishni davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishiga aylantirishga xizmat qiladi. Qarorning amaliy ahamiyati shundaki, u atrof-muhitni himoya qilish, yashil iqtisodiyotga o'tish va barqaror rivojlanish yo'lida katta o'zgarishlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonida yashil iqtisodiyotga o‘tish yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonida yashil iqtisodiyotga o‘tish.

Yashil iqtisodiyot – bu iqtisodiy o‘shishni ekologik barqarorlik va ijtimoiy adolat tamoyillari bilan uyg‘unlashtiruvchi yangi iqtisodiy modeldir. Ushbu model mamlakatda tabiiy resurslarni oqilona boshqarish, atrof-muhitni himoya qilish va energetik samaradorlikni oshirishga qaratilgan. Yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonida yashil iqtisodiyotga o‘tish, mamlakatning iqtisodiy va ekologik rivojlanishiga asos bo‘ladi. O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tishi, butun iqtisodiyotning samaradorligini oshirishga va ijtimoiy farovonlikni yaxshilashga xizmat qilishi kerak.

Yashil iqtisodiyotga o‘tishning asosi.

O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tishi, asosan, ikkita muhim omilga bog‘liq bo‘ladi:

Ekologik xavfsizlikni ta’minlash: O‘zbekiston tabiiy resurslarga boy bo‘lsa-da, ularni barqaror ishlatish va atrof-muhitga zarar yetkazmaslik masalasi mamlakatning kelajakdagi rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Havo, suv va yer resurslaridan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish zarur.

Yashil iqtisodiyotning iqtisodiy foydalari: Yashil iqtisodiyotning iqtisodiy rivojlanish uchun o‘ta muhim ahamiyatga ega. Bu model iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga, yangi ish o‘rinlarini yaratishga, samarali ishlab chiqarish tizimini shakllantirishga va qayta tiklanadigan energiya manbalarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tishning asosiy yo‘nalishlari.

a) Energiya samaradorligini oshirish.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning eng asosiy yo‘nalishlaridan biri energiya samaradorligini oshirishdir. Bu o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

Qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish: Quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan

foydalanishni kengaytirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlashda va energetik samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Energiya samaradorligini oshirish texnologiyalarini rivojlantirish: Energiya tejamkor texnologiyalarni ishlab chiqish va ularga sarmoya kiritish, ishlab chiqarishdagi energiya sarfini kamaytiradi va chiqindilarni kamaytirishga yordam beradi.

b) Suv resurslaridan samarali foydalanish.

O'zbekistonda suv resurslari cheklangan va ular samarali boshqarilishi zarur. Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida quyidagilarni amalga oshirish muhimdir:

Suvni tejash va samarali boshqarish tizimlarini yaratish: Qishloq xo'jaligida suvni tejash texnologiyalarini joriy etish va avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlarini o'rnatish.

Suv resurslarining ekologik jihatdan toza foydalanilishi: Suvni ishlab chiqarishda, shuningdek, sanoat va maishiy foydalanishda ekologik toza texnologiyalarni joriy etish zarur.

c) Atrof-muhitni himoya qilish.

Yashil iqtisodiyotga o'tishda atrof-muhitni himoya qilish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik toza texnologiyalarni ishlab chiqish zarur. Quyidagilarni amalga oshirish lozim:

Chiqindilarni qayta ishlash va kamaytirish: Iqtisodiy faoliyat jarayonlarida chiqindilarni kamaytirish va ularni qayta ishlashning samarali tizimlarini yaratish, iqtisodiy rivojlanishni ekologik jihatdan to'g'ri yo'lga qo'yadi.

Ekologik monitoring va boshqaruv tizimlarini joriy etish: Atrof-muhitning holatini doimiy ravishda monitoring qilish va ekologik boshqaruv tizimlarini o'rnatish, tabiatni himoya qilishga yordam beradi.

d) Yashil iqtisodiyotga oid huquqiy va institutsional muhitni rivojlantirish.

Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida huquqiy va institutsional islohotlar ham muhim o'rin tutadi. Bular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Yashil iqtisodiyotga oid qonunlarni takomillashtirish: Mamlakatda ekologik xavfsizlikni ta'minlash va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun ekologik qonunchilikni yangilash zarur.

Davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish:

Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida xususiy sektorni rag'batlantirish, yashil texnologiyalarga sarmoya kiritish va ekologik toza bizneslarni qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Yashil iqtisodiyotga o'tishdagi muammolar.

O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishi davomida quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin:

a) Moliya resurslarining yetishmasligi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish, katta investitsiyalarni talab qiladi. Yashil texnologiyalarga sarmoya kiritish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish va ekologik toza ishlab chiqarishni tashkil etish uchun zarur moliya resurslari kerak. Shu sababli, mamlakatda yashil iqtisodiyotga sarmoya jalb qilish mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim.

b) Texnologik qiyinchiliklar.

Yashil texnologiyalarni joriy etishda texnologik qiyinchiliklar va ilg'or ilmiy-tadqiqotlarning yetishmasligi yuzaga kelishi mumkin. Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish uchun zarur infratuzilma va ilmiy potensialni oshirish zarur.

c) Ijtimoiy va iqtisodiy qarshiliklar.

Boshqa iqtisodiy modellar va mavjud ishlab chiqarish tizimlaridan yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida ijtimoiy qarshiliklar va iqtisodiy barqarorlikni saqlashdagi muammolar yuzaga kelishi mumkin. Bu muammolarni bartaraf etish uchun ijtimoiy va iqtisodiy tizimni o'zgartirish zarur.

Yashil iqtisodiyotga o'tishning istiqbollari va kelajakdagi o'sish.

O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishi kelajakda quyidagi istiqbollarga olib kelishi mumkin:

Iqtisodiy barqarorlik: Yashil iqtisodiyotga o'tish, uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi, chunki u atrof-muhitga zarar yetkazmasdan resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

Yashil texnologiyalarni rivojlantirish: O'zbekistonda yashil texnologiyalarni rivojlantirish, o'rta va kichik biznesni rivojlantirishga,

yangi ish o‘rinlarini yaratishga va raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.

Xalqaro hamkorlik: Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida O‘zbekiston xalqaro hamkorlikni kengaytirish va yashil texnologiyalar sohasida o‘zaro tajriba almashishni davom ettirish orqali global iqtisodiy tizimda o‘z o‘rnini mustahkamlashi mumkin.

Cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanishni takomillashtirish.

Cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanish – bu iqtisodiy tizimda mavjud tabiiy va moliyaviy resurslarni optimal tarzda boshqarish va ulardan maksimal foyda olishga qaratilgan ilmiy va amaliy jarayonni anglatadi. Hozirgi kunda dunyo bo‘ylab resurslar cheklangan va ular ortiqcha sarf-xarajatlarni kamaytirish, ekologik ta’sirni pasaytirish hamda barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun samarali boshqarilishi lozim. O‘zbekistonning rivojlanish strategiyasida cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Cheklangan resurslar deganda, insoniyat tomonidan foydalaniladigan tabiiy resurslar, shu jumladan yer, suv, energiya, minerallar, biomassa va boshqa tabiiy boyliklar tushuniladi. Bu resurslar tabiiy ravishda cheklangan bo‘lib, ularni har xil sohalarda foydalanishning aniq chegaralari mavjud. Cheklangan resurslar sharoitida samarali foydalanish demak, ularni nafaqat iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish uchun, balki atrof-muhitni himoya qilish va kelajak avlodlar uchun ham saqlab qolishdir.

Resurslar cheklangan bo‘lsa-da, iqtisodiyotda ular barqaror ravishda ishlatilishi zarur. Bu yerda asosiy rolni resurslarni boshqarish, samarali ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etish va ekologik toza ishlab chiqarish o‘ynaydi.

Cheklangan resurslar sharoitida samarali foydalanishning ahamiyati.

Cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanish iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash uchun zarurdir. Samarali boshqarilgan resurslar iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlash,

ijtimoiy farovonlikni yaxshilash va atrof-muhitni saqlab qolishga yordam beradi.

a) Ekologik barqarorlikni ta'minlash.

Resurslarni samarali boshqarish atrof-muhitga kamroq zarar yetkazilishiga olib keladi. Masalan, suv va energiya resurslarini tejash, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, atmosferaga chiqadigan zararli gazlarni kamaytirish orqali iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirini kamaytirish mumkin.

b) Iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash.

Resurslardan samarali foydalanish iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi, chunki bu resurslar yanada ko'proq va samaraliroq ishlatiladi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonida tejoychi texnologiyalarni joriy etish orqali narxlarning pasayishi va iqtisodiy barqarorlikning oshishiga erishish mumkin.

c) Ijtimoiy farovonlikni oshirish.

Cheklangan resurslar samarali boshqarilishi, resurslar manbalari va ishlab chiqarish jarayonlaridagi tengsizlikni kamaytiradi, shu bilan birga, ijtimoiy muammolarni kamaytirishga, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligini oshirishga yordam beradi.

Cheklangan resurslardan samarali foydalanish usullari.

Cheklangan resurslar sharoitida ulardan samarali foydalanishni ta'minlash uchun bir qator usullar va texnologiyalarni joriy etish zarur. Quyida bunday usullar keltirilgan:

a) Resurslarni tejash va optimallashtirish.

Resurslardan samarali foydalanishning eng asosiy usuli – bu ularni tejash va optimallashtirishdir. Masalan:

Energiya tejash: Energiyani tejash texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish. Bunga quyosh energiyasi, shamol energiyasi, energiya samaradorligi yuqori bo'lgan qurilish materiallari va texnologiyalardan foydalanish kiradi.

Suvni tejash: Suv resurslarini samarali boshqarish va qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish, avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlarini joriy etish.

b) Qayta ishlash va resurslarni qayta ishlatish.

Qayta ishlash va resurslarni qayta ishlatish texnologiyalarini joriy etish orqali resurslar samarali boshqariladi va ularning mavjudligi uzaytiriladi. Misol uchun:

Qayta ishlash: Plastmassa, qog‘oz, metall va boshqa materiallarni qayta ishlash orqali resurslar qayta ishlatiladi.

Biologik resurslar: Qishloq xo‘jaligi chiqindilari va organik materiallarni qayta ishlash orqali biogaz ishlab chiqarish.

c) Yashil texnologiyalarni joriy etish.

Yashil texnologiyalar – bu ekologik toza va resurslardan samarali foydalanishni ta‘minlaydigan texnologiyalardir. Yashil texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish resurslardan samarali foydalanishning asosiy vositasidir. Masalan:

Qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish: Quyosh, shamol, geotermal va boshqa qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish.

Ekologik toza ishlab chiqarish: Qayta tiklanadigan materiallar va energiya resurslarini ishlatish orqali ishlab chiqarish jarayonining ekologik xavfsizligini ta‘minlash.

d) Samarali resurslarni boshqarish tizimlarini yaratish.

Resurslarni boshqarish tizimlari ishlab chiqilishi kerak. Bu tizimlar tabiiy resurslardan maksimal foyda olish va ularni uzluksiz ravishda saqlash imkonini beradi. Masalan:

Yer va suv resurslarini boshqarish tizimlari: Qishloq xo‘jaligida samarali suv resurslarini boshqarish va eroziyaning oldini olish.

Sanoat chiqindilarini boshqarish: Sanoat jarayonlarida chiqindilarni kamaytirish va ular bilan ishlashning samarali tizimlarini ishlab chiqish.

e) Tadbirkorlikni rag‘batlantirish.

Cheklangan resurslarni samarali boshqarish uchun davlatning iqtisodiy siyosati va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash muhim rol o‘ynaydi. Yashil texnologiyalarni ishlab chiqarishga sarmoya kiritishni rag‘batlantirish, ekologik toza bizneslarni tashkil etish uchun iqtisodiy imtiyozlar yaratish lozim.

O‘zbekistonda cheklangan resurslardan samarali foydalanish

muammolari.

O‘zbekistonning tabiiy resurslarga boy bo‘lishiga qaramay, resurslardan samarali foydalanishda bir qator muammolar mavjud:

a) Texnologik cheklovlar.

Yuqori samarali texnologiyalarni joriy etishda texnologik qiyinchiliklar va ilmiy-tadqiqotlar sohasidagi cheklovlar mavjud. Bu, o‘z navbatida, resurslardan samarali foydalanishning oldini olishga olib keladi.

b) Qonunchilik va boshqaruvdagi zaifliklar.

Resurslarni samarali boshqarish uchun ekologik qonunchilikning kuchli tizimi va samarali boshqaruv mexanizmlari zarur. Ba’zi hollarda, mavjud qonunchilik va boshqaruv tizimi samarali ishlashiga xalaqit beradi.

c) Resurslarning taqsimotidagi notekislik.

Resurslarning taqsimotida notekisliklar mavjud, bu resurslarga kirishning notekisligini va ulardan samarali foydalanishni qiyinlashtiradi. Mintaqalar o‘rtasida resurslardan foydalanishdagi farqlar iqtisodiy va ekologik adolatsizlikka olib kelishi mumkin.

Kelajakda cheklangan resurslar sharoitida samarali foydalanish istiqbollari.

Resurslardan samarali foydalanishning istiqbollari quyidagilarga qaratilgan bo‘lishi kerak:

Innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish: Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni tezroq joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarida resurslarni samarali boshqarishni ta’minlaydi.

Barqaror rivojlanish modeli: Barqaror rivojlanish uchun iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarni birlashtirish kerak.

O‘zaro hamkorlikni kuchaytirish: Ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik sohalarda hamkorlik qilish, resurslarni yanada samarali boshqarish uchun zarur bo‘lgan asosiy mexanizmlarni ta’minlaydi.

Atrof-muhit muhofazasi muammolari va ularni keskin kamaytirish.

Atrof-muhit muhofazasi - bu tabiiy resurslar va ekologik tizimlarning barqarorligini saqlash, shuningdek, insoniyatning

rivojlanish faoliyatini tabiatning barqaror o‘shiga zarar yetkazmasdan amalga oshirishni ta’minlash jarayonidir. Atrof-muhitni himoya qilish bugungi kunda eng dolzarb global masalalardan biridir, chunki iqlim o‘zgarishi, ifloslanish, resurslarning cheklanishi va tabiiy o‘zgarishlar insoniyatning kelajagi uchun jiddiy xavf tug‘dirmoqda. O‘zbekiston uchun ham atrof-muhitni himoya qilish muhim vazifa hisoblanadi, chunki mamlakatda ekologik muammolar, shu jumladan, havoning ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi va tuproq eroziyasining keng tarqalishi mavjud.

Atrof-muhit muhofazasi muammolari.

Atrof-muhitni himoya qilishda bir qator muammolar mavjud. Ularning ba’zilariga quyidagilar kiradi:

Iqlim o‘zgarishi atrof-muhitni himoya qilish uchun eng katta tahdidlardan biridir. Global isish, atmosferadagi issiqxona gazlarining ortishi, muzliklarning erishi va suv darajalarining ko‘tarilishi barcha ekosistemalarga, shu jumladan, insoniyatning turmush tarziga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda ham iqlim o‘zgarishi muammosi juda dolzarbdir, chunki bu yerda haroratning ortishi, qurg‘oqchilik, qishloq xo‘jaligi faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Havo, suv va yerning ifloslanishi mamlakatdagi atrof-muhit muhofazasi uchun eng katta tahdidlardan biridir. Havoning ifloslanishi sanoat korxonalarini, transport vositalari va qishloq xo‘jaligi faoliyati natijasida yuzaga keladi. O‘zbekistonda sanoatning tez rivojlanishi bilan birga, chiqindilar va gazlar atmosferaga chiqarilib, havoning ifloslanishiga olib kelmoqda.

O‘zbekistonda suv resurslarining kamayishi, asosan, irmoq va daryolarning yemirilishi, suvsizlashuv va noto‘g‘ri sug‘orish usullari natijasida yuzaga kelmoqda. Mamlakatdagi eng katta muammolardan biri Farg‘ona vodiysi va Aral dengizi atrofi bo‘lib, bu yerda suv taqchilligi va qurg‘oqchilik muammolari mavjud.

Tuproq eroziyasi va desertifikatsiya O‘zbekistonda keng tarqalgan muammolardir. Asosiy sabablari orasida noto‘g‘ri qishloq xo‘jaligi faoliyati, shamol va suv eroziyasining kuchayishi va defolyatsiya (o‘rmonlarning kesilishi) kiradi. Bu esa tuproq unumdorligini

kamaytiradi va yerning ekin uchun yaroqsiz bo'lishiga olib keladi.

Biologik xilma-xillikning kamayishi, tabiiy hayot manbalarining kamayishi va ekologik tizimlarning buzilishi – atrof-muhitni himoya qilishning yana bir muammosidir. O'zbekistonda bu muammo o'rmonzorlarining kamayishi, yangi turlarning ko'payishi va ekologik tizimlarning buzilishi natijasida yuzaga kelmoqda.

Atrof-muhitni himoya qilish uchun choralar va yechimlar.

Atrof-muhitni himoya qilish uchun davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan turli yechimlar va chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. Quyida bu muammolarni kamaytirish va yechish uchun amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ba'zi asosiy chora-tadbirlar ko'rsatilgan:

a) Qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish.

Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish atrof-muhitni himoya qilish uchun muhim chora hisoblanadi. Quyosh energiyasi, shamol energiyasi, geotermal energiya va boshqa qayta tiklanadigan manbalar tabiiy resurslardan foydalanishni kamaytiradi, havoning ifloslanishini pasaytiradi va energiya xavfsizligini ta'minlaydi.

Quyosh energiyasi: O'zbekiston quyosh energiyasidan samarali foydalanishi mumkin. O'zbekistonning ko'plab hududlarida quyosh nuri ko'p, bu energiyani ishlab chiqarish uchun ajoyib imkoniyat yaratadi.

Shamol energiyasi: Mamlakatda shamol energiyasini ishlab chiqarish uchun yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Shamol parklari qurilishi, qayta tiklanadigan energiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

b) Suv resurslaridan samarali foydalanish.

Suv resurslarini tejash va ularni samarali boshqarish atrof-muhitni himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda irrigatsiya tizimlarini yangilash, suvni tejash va samarali sug'orish texnologiyalarini joriy etish zarur.

c) Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish.

Iqlim o'zgarishini bartaraf etish uchun global miqyosda strategiyalar ishlab chiqilishi kerak. Bunga quyidagi chora-tadbirlar kiradi:

Issiqxona gazlarini kamaytirish: Emissiyalarni kamaytirish uchun sanoat va transport sohasida ekologik texnologiyalarni joriy etish.

O‘rmonlarni tiklash: O‘rmonlarning kesilishi oldini olish va yangi o‘rmonlar yaratish orqali iqlimni sovutish va CO₂ gazlarini kamaytirish.

d) Atrof-muhitni ta‘minlashda texnologik innovatsiyalar.

Atrof-muhitni himoya qilishda texnologik innovatsiyalarni joriy etish zarur. Bu texnologiyalar ekologik ifloslanishni kamaytirish, chiqindilarni qayta ishlash, suvsizlashuvni oldini olish va qishloq xo‘jaligida ekologik xavfsizlikni ta‘minlashda yordam beradi. Misollar:

Toza ishlab chiqarish texnologiyalari: Sanoat ishlab chiqarishida chiqindilarni kamaytirish va tabiiy resurslardan samarali foydalanishni ta‘minlaydigan texnologiyalarni joriy etish.

Biologik texnologiyalar: Suvni tozalashda va sanoat chiqindilarini qayta ishlashda biologik texnologiyalarni qo‘llash.

e) Ekologik ta‘lim va aholi xabardorligini oshirish.

Ekologik ta‘lim va xabardorlik atrof-muhitni himoya qilishning muhim elementidir. Aholi orasida ekologik bilimlarni oshirish, energiya tejamkorligi va atrof-muhitni saqlashga bo‘lgan mas‘uliyatni shakllantirish zarur.

O‘zbekistonda atrof-muhitni himoya qilishga qaratilgan bir qator yirik davlat dasturlari mavjud. Mamlakat hukumati iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish, suvni tejash, chiqindilarni kamaytirish va ekologik xavfsizlikni ta‘minlash uchun yangi siyosatlarni ishlab chiqmoqda.

“Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish: O‘zbekiston hukumati 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o‘tish rejalarini amalga oshirishga tayyorlanmoqda. Bu esa qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, ekologik toza texnologiyalarni qo‘llash va resurslardan samarali foydalanishning ustuvor yo‘nalishi bo‘ladi.

Tabiiy resurslarni boshqarish tizimlari: Suv resurslarini boshqarish, tuproq eroziyasini kamaytirish va yirik ekologik loyihalarni amalga oshirish orqali atrof-muhitni himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Har bir fuqaroning ekologik xavfsizlikni ta‘minlashdagi o‘rni.

Ekologik xavfsizlik - bu atrof-muhitning inson salomatligiga, iqtisodiy taraqqiyotga va ijtimoiy farovonlikka ta‘sirini kamaytirishga qaratilgan kompleks yondashuvdir. Ekologik xavfsizlikni ta‘minlash

jamiyatning barcha a'zolarining hamkorligi, ayniqsa, har bir fuqaroning faol ishtiroki orqali amalga oshiriladi. Har bir fuqaroning ekologik xavfsizlikka qo'shadigan hissasi, atrof-muhitni himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Shaxsiy darajada amalga oshirilgan kichik o'zgarishlar, katta miqyosdagi ekologik masalalarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ekologik xavfsizlik, birinchi navbatda, tabiiy resurslarning barqaror ishlatilishini, atrof-muhitning ifloslanishini kamaytirishni va inson salomatligini himoya qilishni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash, ekologik salomatlikni yaxshilash va atrof-muhitning har xil zararli ta'sirlardan saqlanishini ta'minlash uchun zarurdir.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash faqatgina davlatlar, hukumatlar yoki xalqaro tashkilotlar darajasida amalga oshiriladigan chora-tadbirlar bilan bog'liq emas. Har bir fuqaroning kundalik hayotida qabul qilgan ekologik qarorlari va ularning atrof-muhitga ta'siri ham juda katta ahamiyatga ega. Aksariyat ekologik muammolar insoniyatning beparvo va noto'g'ri ishlatgan resurslari, chiqindilari va energetika iste'moli natijasida yuzaga keladi.

Qayta tiklanadigan energiyalardan foydalanish: Quyosh batareyalarini o'rnatish, shamol energiyasidan foydalanish yoki issiqlik nasoslari kabi texnologiyalarni joriy etish orqali ekologik ta'sirni kamaytirish mumkin.

Tuproq va suv resurslarini tejash har bir fuqaroning kundalik faoliyatida amalga oshirilishi kerak bo'lgan mas'uliyatdir. Quyidagi amallar orqali insonlar ekologik xavfsizlikni ta'minlashda yordam berishi mumkin:

Suvni tejash: Suvni tejash texnologiyalaridan foydalanish, ya'ni suvni oqilona va samarali tarzda ishlatish, yuvish yoki boshqa faoliyatlarda suv sarfini kamaytirish. O'zbekistonda suv resurslarining cheklanganligi sababli bu masala ayniqsa muhimdir.

Tuproqni saqlash: Yerde ishlov berishda agrotexnik choralarni to'g'ri qo'llash, to'g'ri sug'orish tizimlaridan foydalanish, tuproq eroziyasi va desifikatsiyaning oldini olish.

c) Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash.

Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash - ekologik xavfsizlikni ta'minlashning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Fuqarolar quyidagi yo'llar bilan chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashda ishtirok etishlari mumkin:

Chiqindilarni tasniflash: Uyda chiqindilarni turli kategoriyalar bo'yicha ajratish, qayta ishlash va biologik chiqindilarni kompostlash orqali chiqindilarni kamaytirish.

Plastikdan foydalanishni kamaytirish: Plastmassa materiallardan foydalanishni kamaytirish va qayta ishlash, plastmassa chiqindilarni kamaytirish va muhofaza qilish.

d) Barqaror qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash.

Qishloq xo'jaligi ekosistemi va barqaror ishlab chiqarishni ta'minlashda har bir fuqaroning roli katta. Misol uchun:

Ijtimoiy mas'uliyat va fuqaro ishtirokining ahamiyati.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat, tashkilotlar va fuqarolar o'rtasida hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Fuqarolar faqat o'z hayotida ekologik mas'uliyatni his qilishlari kerak emas, balki ular o'z jamiyatlarini ham ekologik jihatdan ongli va mas'uliyatli qilishlari zarur. Bu, o'z navbatida, davlatning ekologik siyosatlarini qo'llab-quvvatlash, ekologik yangiliklarni joriy etish va tabiatni himoya qilishda ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi.

Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalarini o'zlashtirish orqali daromadlarni oshirish.

Yashil energetika - bu atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan va tabiiy resurslarni barqaror foydalanishga asoslangan energiya ishlab chiqarish tizimi bo'lib, u asosan qayta tiklanadigan energiya manbalariga tayanadi. Tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish nafaqat ekologik xavfsizlikni ta'minlash, balki iqtisodiy daromadlarni oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va energiya mustaqilligini ta'minlash kabi bir qancha ijobiy ta'sirlarga olib keladi. Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalarini o'zlashtirish orqali mamlakatlar, xususan, O'zbekistonda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, energiya resurslariga bo'lgan ehtiyojni qondirish va global iqtisodiyotni yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalari: Umumiy

tushuncha.

Yashil energetika deganda, atrof-muhitga zarar etkazmaydigan, tabiiy va qayta tiklanadigan resurslardan foydalanish orqali ishlab chiqarilgan energiya tushuniladi. Tiklanadigan energiya manbalari quyidagilardan iborat:

Quyosh energiyasi: Quyosh nurlari yordamida energiya ishlab chiqarish. Quyosh panellari yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish keng tarqalgan.

Shamol energiyasi: Shamol turbinlari orqali shamolning kinetik energiyasini elektr energiyasiga aylantirish.

Geotermal energiya: Yer osti issiqligidan foydalanish. Bu energiya manbai asosan issiqlik va elektr energiyasini ishlab chiqarishda ishlatiladi.

Biomassa energiyasi: Organik materiallar (o'simliklar, chiqindilar)ni yoqish yoki qayta ishlash orqali energiya olish.

Gidravlik energiya: Suv oqimidan energiya olish, ya'ni gidroelektr stansiyalarida ishlatiladi.

Yashil energetika texnologiyalari global iqlim o'zgarishi bilan kurashish, atrof-muhitni asrash va energiya resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlashda muhim vosita sifatida qaraladi. Shu bilan birga, ular iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va mamlakatning energiya xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishning iqtisodiy foydalari.

Tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham juda foydali. Quyida bu jarayonning ayrim asosiy iqtisodiy foydalari keltirilgan:

a) Energiya mustaqilligini ta'minlash.

Tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish orqali mamlakatlar chet eldan energiya resurslarini import qilish zaruratini kamaytiradi. Bu esa iqtisodiyotning mustahkamlanishiga va energiya xavfsizligining ta'minlanishiga yordam beradi. O'zbekiston kabi energetik resurslar boy bo'lmagan davlatlar uchun bu juda muhim omil hisoblanadi. O'zbekistonda quyosh va shamol energiyasining keng imkoniyatlarga

ega bo'lishi mamlakatni energiya importidan qisman mustaqil qilishga yordam beradi.

b) Ish o'rinlarini yaratish.

Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish yangi sanoat tarmoqlarini tashkil etishga va yangi ish o'rinlarini yaratishga sabab bo'ladi. Quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish, ularni ekspluatatsiya qilish va texnik xizmat ko'rsatish kabi sohalarda ko'plab ish o'rinlari paydo bo'ladi. Misol uchun, quyosh panellari va shamol turbinlari ishlab chiqaradigan fabrikalar, ularning o'rnatilishi, xizmat ko'rsatish va texnik xizmatlar bo'yicha ixtisoslashgan korxonalar orqali yangi ish o'rinlari yaratish mumkin.

c) Iqtisodiy diversifikatsiya.

Yashil energetika, davlatning iqtisodiy diversifikatsiyasiga hissa qo'shadi. Energiya ishlab chiqarishning an'anaviy usullaridan (ko'mir, gaz) tashqari, qayta tiklanadigan energiya manbalariga tayanish, mamlakatning iqtisodiyotini barqarorlashtirishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, energiya resurslari cheklangan yoki ularning narxi o'zgaruvchan bo'lgan mamlakatlar uchun muhimdir. O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya sektori rivojlanishi bilan iqtisodiy diversifikatsiya amalga oshirilishi mumkin.

d) Ekologik toza energiya va uning eksporti.

Yashil energetika manbalaridan foydalanish ekologik toza energiya ishlab chiqarishga olib keladi. Ushbu energiya manbalaridan foydalanish atrof-muhitga zarar etkazmaydi, shu sababli ekologik masalalarda ham ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Bundan tashqari, ishlab chiqarilgan ekologik toza energiya eksport qilinishi mumkin. Misol uchun, O'zbekistonda ishlab chiqarilgan quyosh energiyasini qo'shni davlatlarga eksport qilish imkoniyatlari mavjud. Bu esa mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga, yangi bozorlarni ochishga va daromadlarni oshirishga xizmat qiladi.

e) Resurslardan samarali foydalanish.

Tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish resurslarni samarali ishlatishni ta'minlaydi. Ko'pincha, qayta tiklanadigan energiya manbalari narxining pastligi va uning uzoq muddatda iqtisodiy jihatdan

foydaliligi an'anaviy energiya resurslariga qaraganda arzonroq bo'ladi. Boshqa tomondan, tiklanadigan energiya manbalarining ishlatilishi iqtisodiyotni yangilash va texnologiyalarni takomillashtirishga imkon beradi. Bu o'z navbatida yangi biznes tarmoqlarining rivojlanishiga yordam beradi.

O'zbekistonda yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish.

O'zbekiston o'zining iqlim sharoitlari va tabiiy resurslaridan foydalangan holda yashil energetika sohasida katta imkoniyatlarga ega. Mamlakatda quyosh energiyasi va shamol energiyasidan foydalanish imkoniyatlari juda keng. Quyida bu imkoniyatlar asosida daromadlarni oshirishning ba'zi yo'nalishlari ko'rsatilgan:

a) Quyosh energiyasidan foydalanish.

O'zbekistonning deyarli barcha hududlarida quyosh nuri yetarli darajada mavjud, bu esa quyosh energiyasidan samarali foydalanish imkoniyatini beradi. Mamlakatda quyosh panellarini o'rnatish orqali energiya ishlab chiqarish imkoniyatlari mavjud. Yangi quyosh elektr stansiyalarini qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish orqali O'zbekiston o'z energiya mustaqilligini oshirishi va yangi iqtisodiy foyda keltirishi mumkin.

b) Shamol energiyasidan foydalanish.

O'zbekistonda shamol energiyasidan foydalanish uchun ham yirik salohiyat mavjud. Shamol energiyasini ishlab chiqarish orqali elektr energiyasini ta'minlash, shu bilan birga yangi ish o'rinlarini yaratish mumkin. Bu sohani rivojlantirish orqali mamlakatning energiya xavfsizligini ta'minlash va iqtisodiy daromadlarni oshirish mumkin.

c) Yashil iqtisodiyot va eksport.

Yashil energetika va tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish orqali O'zbekiston ekologik toza energiya ishlab chiqarishda yetakchi davlatlardan biriga aylanishi mumkin. Bu energiya mahsulotlarini eksport qilish, xalqaro bozorga chiqarish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini oshiradi.

d) Davlat dasturlari va investitsiyalarni jalb qilish.

O'zbekiston hukumati yashil energetika sohasida davlat dasturlari va

investitsiyalarni jalb qilish orqali yangi loyihalarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Davlat tomonidan ilgari surilayotgan "Yashil iqtisodiyot" dasturlari va qayta tiklanadigan energiya sohasidagi hukumatning qo'llab-quvvatlashi orqali bu sohani rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, davlatning bu sohadagi xususiy sektor va xorijiy investorlar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Energiya Mustaqilligi: O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish 2030-yilgacha energiya importini 50% ga qisqartirishga olib kelishi kutilmoqda.

O'zbekistonning quyosh energiyasidan foydalanish salohiyati: O'zbekistonning yillik quyosh nuri miqdori 1,700-1,800 kVt/soat/m².

Shamol energiyasidan foydalanish salohiyati: O'zbekistonning ba'zi hududlarida shamol tezligi yiliga 7 m/s ga yetadi, bu shamol energiyasini ishlab chiqarish uchun qulay sharoit yaratadi.

4. Tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishning iqtisodiy rivoji

Yil	Yashil Energetika Investitsiyalari	Ish O'rinlari	Energiya Mustaqilligi (%)	Iqtisodiy O'sish (%)
2025	\$500 million	5,000	20%	4.5%
2030	\$1 billion	10,000	40%	6%
2035	\$1.5 billion	15,000	60%	8%

O'zbekistonning yashil energetika rivojlanish prognozi

Yil	Quyosh Energiya Ulushi (%)	Shamol Energiya Ulushi (%)	Biogaz va Geotermal Ulushi (%)
2025	15%	10%	5%
2030	25%	15%	10%
2035	35%	25%	20%

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.

2. Тенденции развития высшего образования в мире и в России. Аналитический доклад-дайджест. Москва 2021. 198 с.

3. A.S. Zikriyev. Dunyo universitetlari reytingidagi tadqiqotchi olimlar orasida o‘zingizni kashf qiling, Navro‘z, Toshkent 2020 y. ISBN.9789943659285.

4. Воробева ЕС, Краковецкая И.В. Рейтинговая оценка конкурентоспособности зарубежных и отечественных высших учебных заведений // Научная периодика: проблемы и решения 6 (1). – 2016.

5. Демин П. В. Маркетизация сферы образования и брендинг университетов. Рецензия на книгу: Пападимитриу А. (ред.) «Конкуренция брендов и маркетинга в сфере высшего образования» Вопросы образования. - 2019. - № 4. - С. 294-306.

6. Как вузам России выйти на мировой уровень в НИОКР: пять факторов успеха. – Режим электронного доступа: <https://trends.rbc.ru/trends/education/5fb2b8769a79471a58cc5644?fbclid=IwAR2PyTRDhqYEDBODKw1P53To02NasKhQKnu7umsoHMkoXf5DccX8Oc8aGow>

7. Назайкинская О., Овчинникова Н., «10 трендов будущего образования» // Business Education in Trends. – Режим электронного доступа: <https://trends.skolkovo.ru/2017/10/10-trendov-budushhego-obrazovaniya/>

8. Кудряшова Е.В., Сорокин О.Д., Бугаенко О.Д. Взаимодействие университетов со сферой производства как элемент реализации «третьей миссии» // Высшее образование в России. - 2020. - № 5. - С. 9-21.

9. Berlin University Alliance. – Режим электронного доступа: <https://www.berlin-universityalliance.de/en/index.html>

10. Blasco Natividad, Brusca Isabel, Labrador Margarita Drivers for Universities' Contribution to the Sustainable Development Goals: An

Analysis of Spanish Public Universities. SUSTAINABILITY, 2021, 13, 89. <https://dx.doi.org/10.3390/su13010089>;

11. Richards G. A Guide to Virtual Universities for Policy-Makers. Commonwealth of Learning. 2015. – Режим электронного доступа: http://oasis.col.org/bitstream/handle/11599/1723/2015_Richards_Virtual-Universities_Policy-Makers.pdf?sequence=1&isAllowed=y

12. Барков А. В., Гришина Я. С. «Университет 3.0»: правовая модел участия вуза в инновационном предпринимательстве // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки. 2017. № 3. С. 11. URL: <https://journals.kantiana.ru/vestnik/3655/10152> (дата обращения: 12.01.2019).

13. Белоцерковский, А.В. К вопросу о рейтингах и рангах / А.В. Белоцерковский // Высшее образование в России. – 2014. – №1. [Текст]. – С. 3-10.

14. Боровская, М.А. Эффективный контракт в системе стимулирования научно-педагогических работников // М.А. Боровская, М.А. Масыч, И.К. Шевченко // Высшее образование в России. – 2013. – №5. [Текст]. – С. 20-35.

15. Вербицкий, А.А. Преподаватель – главный субъект реформы образования / А.А. Вербицкий // Высшее образование в России. – 2014. – №4. [Текст]. – С. 13-19.

16. Игнатов И. И. Рол Акта Бэя-Доула в трансфере научных знаний и технологий из американских университетов в корпоративный сектор: итоги тридцатилетнего пути // Наука. Инновации. Образование. 2012. № 12. С. 159–188. URL: <http://sie-journal.ru/2012-2> (дата обращения: 12.01.2019).

17. Иродов М.И., Коречков Ю.В. Высшее образование в цифровой экономике // Вестник Евразийской науки, 2018. – Режим электронного доступа: <https://esj.today/PDF/69ECVN118.pdf>

18. Карнов А. О. Современный университет как драйвер экономического роста: модели и миссии // Вопросы экономики. 2017. № 3. С. 58–76. DOI: 10.32609/0042-8736-2017-3-58-76

19. Константинова Л.В. Рейтингование структурных подразделений вуза: проблемы и решения // Высшее образование в России. - 2020. - № 8-9. - С. 85-94.

20. Кремниевая долина. Экосистема // [Электронный ресурс]. URL: <https://docplayer.ru/29896658-Kremnievaya-dolina-ekosistema.html> (дата обращения: 01.11.2019).

21. Наумов С.Ю., Константинова Л.В. Формирование системы непрерывного предпринимательского образования: проблемы и решения // Высшее образование в России. - № 3. - 2019. - С.137-146

22. Полихина Н.А., Тростянская И.Б. Миссия университета в современном мире: попытки и возможности измерения // Образование и наука в России: состояние и потенциал развития. - 2019. - № 4. - С. 237-256.

Internet saytlari

1. <https://www.springer.com/gp/authors->
2. <https://www.elsevier.com/authors/journal-authors/highlights>
3. <https://www.grammarly.com/blog/how-to-write-an-introduction/>
4. <https://www.scribbr.com/dissertation/literature-review/>
5. <https://www.wiley.com/network/researchers/preparing-your-article/writing->
6. <https://www.researchprospect.com/how-to-write-a-research-design/>
7. <https://publishing.aip.org/resources/researchers/publishing-academy/preparing-for-submission/author-roles>
8. <https://www.mededpublish.org/Submitting-a-Paper/Guidelines-for-Authors>
9. The Observatory on Borderless Higher Education. – Режим электронного доступа: <http://www.obhe.ac.uk/>
10. Webometrics Ranking of World Universities - июль 2020. – Режим электронного доступа: <https://academia.interfax.ru/ru/analytics/research/5055/>
11. Официальный сайт «Три миссии университета». – Режим электронного доступа: <https://mosiur.org/about/memorandum/>
12. Сайт THE. – Режим электронного доступа:

<https://www.timeshighereducation.com/student/bestuniversities/top-universities-world-global-impact>

13. Университет будущего: как будет выглядеть высшее образование онлайн. – Режим электронного доступа:

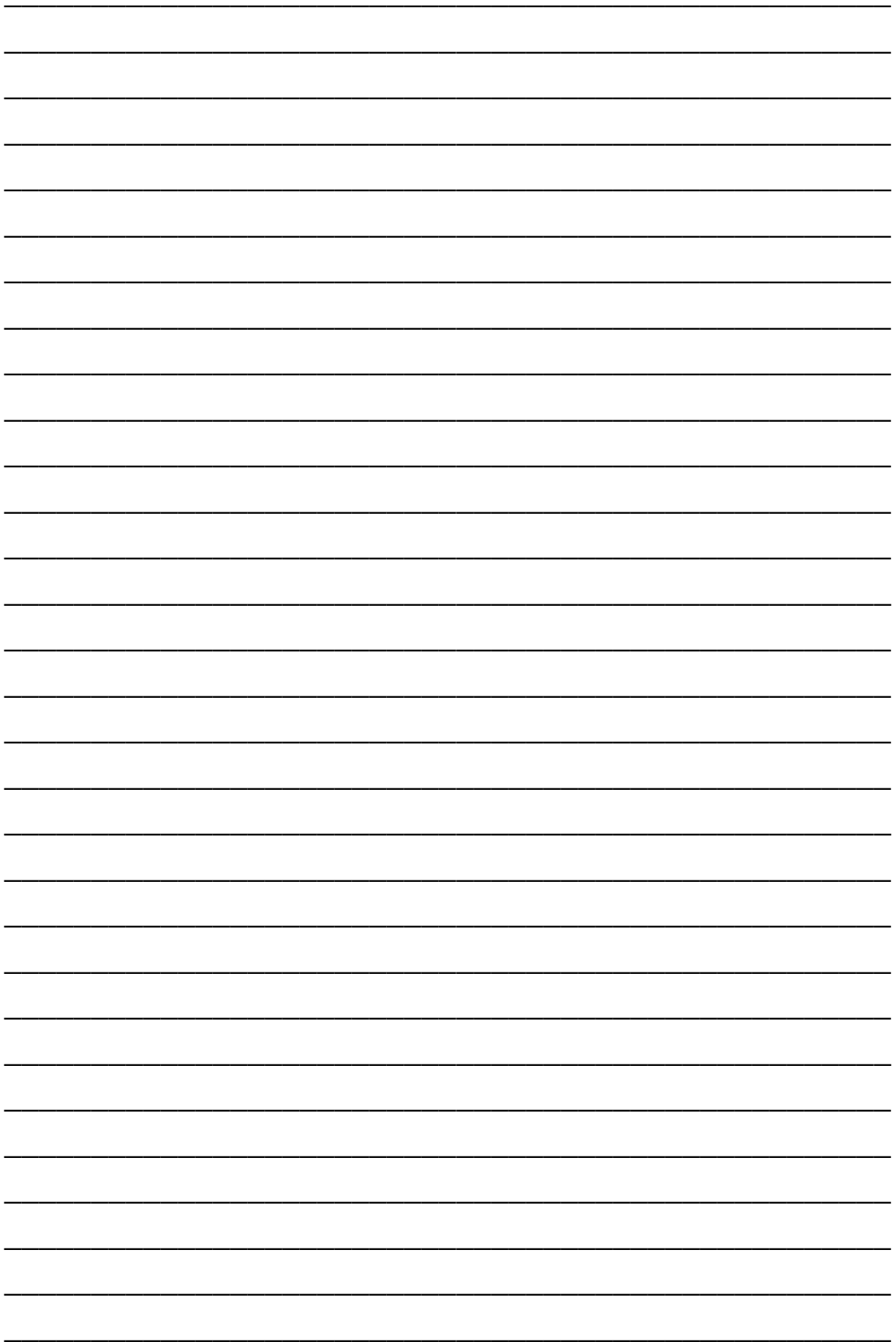
<https://www.rvc.ru/press-service/media-review/nti/154862/>

14. [http:// lib.bimm.uz](http://lib.bimm.uz)

VII. NAZORAT SAVOLLARI

1	O'qitish – bu
2	Ta'lim - bu
3	Dinamik o'zgarayotgan jamiyatda uzluksiz ta'lim uning rivojlanishining ajralmas omili bo'lishi natijasida -
4	Ixtiro va innovatsiya tushunchalarining farqi
5	Innovatsiyalarning turlari quyidagilar hisoblanadi:
6	Zamonaviy universitetlarning o'zgarishini aniqlovchi ko'pgina modellar bo'lishiga qaramasdan asosiy trendlar bo'lib...
7	Universitet (nem. Universität, o'z navbatida lat. Universitas so'zidan kelib chiqib
8	Itskovich va Leydesdorf nazariyasi ko'ra innovatsiyaning uchala spiral modeli uchta elementlarning o'zaro xatti-harakatlariga asoslangan:
9	“Akademik tadbirkorlik” -
10	Tadqiqot universiteti g'oyasi (muallifi bo'lib nemis olimi V.Fon Gumbold hisoblanadi) -
11	Qachondan boshlab insoniyat universitet evolyutsiyasining navbatdagi modeli-tadbirkorlik modelini muhokama qilishmoqda.
12	Birinchi akademik tadbirkorlikka o'tish qaysi texnologiya institutida ro'y berdi
13	Ikkinchi akademik tadbirkorlik XX asrning boshida va o'rtalarida gumanitar fanlar yo'nalishlarida qo'llaniladigan qaysi universitetga o'kazilgan
14	Globalashuv tufayli qaysi til universitet muhitida lotin va milliy tillarning o'rnini bosadigan yangi universal tilga aylandi.
15	Qaysi universitet modulining funksiyalari ta'lim xizmatlari va ilmiy izlanishlarni taqdim etish bilan cheklangan, ixtirolarni tijoratlashtirish talab qilinmagan?
16	“Tadbirkorlik universiteti” konsepsiyasining muallifi bo'lib kim hisoblanadi ?
17	Tadbirkorlik universitetining hamkorlar bilan ko'p tomonlama o'zaro xatti-harakatlarini kimning “Uchala spiral” tamoyili orqali ko'rib chiqish mumkin: biznes, hukumat, universitet.
18	Adabiyotlarda va muomalada oxirgi paytlarda “tadbirkorlik universiteti” qanday nom bilan atalmoqda?
19	Tadbirkorlik universitetlarining asosiy mezonlari -

20	Kelajak universiteti sifatida nafaqat talim, ilm-fan va innovatsiya, ko'proq darajada - sotsiumning barcha tuzilmalari bilan integratsiyalashuv, inson kapitalining uning butun umri davomidagi rivojlanishi bilan birga borishi qaysi universitet shakliga xos?
21	Tadbirkorlik universiteti konsepsiyasi rivojlanishida "To'rtinchi spiral" tamoyili g'oyasi, ya'ni universitetning -
22	Akademik spin-off- bu:
23	Spin-offni amalga oshirishda kamida nechta tomon ishtirok etishadi?
24	Spin-aut – bu:
25	"Texnologiyalarni tijoratlashtirish" tushunchasi - bu
26	Tadbirkorlik universiteti(TU) missiyasi:
27	"Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi qonunning maqsadi nimalardan iborat?
28	Innovatsion infratuzilma
29	O'zbekistonda innovatsiyalar yaratish uchun davlat buyurtmasi –bu:
30	Universitetlarning 3 ta asosiy shakllari
31	Tadbirkorlik universiteti shunisi bilan farqlanadiki, bunda:
32	Bugungi kundagi tadbirkorlik universitetini shakllantirishda barcha darajalardagi boshqaruvchilarning innovatsion va loyihali dastaklardan foydalana oladigan, innovatsion fikrlaydigan yangi turini tayyorlash masalasining yechimi nima hisoblanadi?
33	Universitet 4.0 ni loyihalashtirish jarayonida qanday tamoyillarga tayanish lozim bo'ladi?
34	Steroidlar kimyosi sohasida akademik tadbirkorlik faoliyatini boshlab bergan birinchi inson hisoblanadi?
35	Silikon vodiysi otasi nomini olgan olim..
36	Rivojlangan mamlakatlar universitetlarida "tadbirkor-olim" iborasi keng tarqalgan bo'lib, uning yangi roli o'zida nimani namoyon etadi?
37	Kvartil (chorak) Q – bu
38	Protsentil – bu
39	IMRAD – bu ilmiy maqola tuzilishining bir muncha keng tarqalgan abbreviaturasi bo'lib inglizcha:
40	Xirsha (h)-indeksi mezoni nimaga asoslangan?.
41	Scopus bazasiga nisbatan protsentil qanaqa aniqlanadi?

**F.T.Esanboboyev, A.I.Abdiraxmonov,
H.Sh.Begimqulov, J.S.Saidov.**

ILMIY VA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH

O‘quv qo‘llanma

Muharrir:	Sh.Muhammedov
Texnik muharrir:	G. Ne‘matova
Dizayner:	S.Jiyanov
Sahifalovchi:	Sh. Muhiddinov

Nashr. lits. № 220812 08.02.2024. Bosishga ruxsat etildi: 09.06.2026.
Bichimi 60x84 1/16 Offset qog‘ozi. Times New Roman garniturasida.
Shartli bosma tabog‘i 7,75. Adadi 50 nusxada. Buyurtma № 29-06.
“ZUXRO BARAKA BIZNES” nashriyoti.
Toshkent shahar, Yakkasaroy tumani
Yusuf Xos Xojib ko‘chasi 103 uy.

Bosmaxona. lits. № 220812 08.02.2024.
«ZUXRO BARAKA BIZNES» MChJ bosmaxonasida chop
etildi. Toshkent shahri Bunyodkor shoh ko‘chasi 27 A–uy.

8028

ISBN: 978-9910-5342-7-0

9 789910 534270